

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 91/6.

*A Mikszáth
Kiadó
karácsonyi
ajándéka*

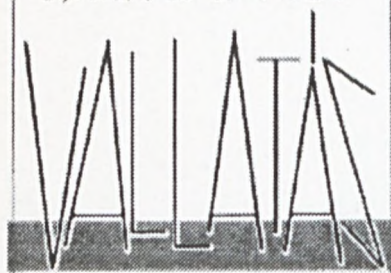
Németh János István

A demokrácia tragédiája

esszék

CSIKÁSZ ISTVÁN

Válogatott versek

Start

Kovács Sándor István - Práznorszky Mihály

*Két költő
egy szekéren*

Tartalom

<i>Zalán Tibor</i> Talán (vers)	519
<i>Csiki László</i> versei	521
<i>Bodor Béla</i> Reminiszcenciák (vers)	523
<i>Rácz Péter</i> a táj a táj (vers)	524
<i>Tandori Dezső</i> Löversenypályáim emlékezete III.	526
A remény íródeákjai (irodalmi összeállítás)	
<i>Hervay Tamás</i> Bokályok és cserepek (vers)	534
<i>Humor Bertalan</i> A kereszt újraállítása (kritika)	535
<i>Turcsány Péter</i> versei	537
<i>Villányi László</i> Csodálat (vers)	538
<i>Szilágyi Andor</i> The Hungarian HardDream (novella)	539
<i>Labancz Gyula</i> versei	543
<i>Kiss Irén</i> versei	545
<i>Elmer István</i> Vunkánfiber bőrrönd (novella)	546
<i>Prágai Tamás</i> versei	553
<i>Pálfi Ágnes</i> A nagyság játékszabálya (Nemes Nagy Ágnes emlékezete)	554
VALÓSÁGUNK	
<i>Bögre Zsuzsanna</i> A sülysápi katolikus egyházközség szervezeti élete és működése (tanulmány)	557
<i>Handó Péter</i> versei	567
<i>Vincze Dezső</i> versei	568
<i>Karácsondi Imre</i> A Miles Davis-blues (vers)	569
MŰHELY	
<i>Peák Ildikó Szujó Zoltán</i> grafikáiról (tanulmány)	572
<i>Zsibói Béla</i> Indulatos rajzlapok (tanulmány)	575
<i>Lőrinczy István</i> versei	585
MÉRLEGEN	
<i>Tarján Tamás</i> Szemmagasságban II. (kritika)	587
<i>Horpácsi Sándor</i> Két költő egy szekéren (kritika)	594
<i>Támás István</i> Bűnbak (vers)	596
<i>Paróczai Csaba</i> War song (vers)	597
<i>Etesí Deák László</i> Bánat (vers)	598
SZOMSZÉDSÁG ÉS KOZOSSÉG	
<i>Mezey László Miklós Fábry Zoltán</i> , a "költő" (tanulmány)	599
<i>Kovács György</i> Egy új állam születése (tanulmány)	606
SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM	
<i>Hasznos József</i> Kutyszorítóban II. (visszaemlékezés)	611
PALÓCFÖLD HIREK	
(leveleinkből)	622

Nógrád Megyei Közgyűlés
Művelődési Osztályának lapja.

FŐSZERKESZTŐ:
Pál József

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Zsibói Béla

FELELŐS KIADÓ:
Dr. Németh János igazgató

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján,
Rákóczi út. 192 sz.
Telefon: (32) 14-386 10-022
Levélcím:
3100 Salgótarján, I. Pf.: 270

Kiadja a Mikszáth Kiadó

Készült
a FOCUS Ipari és Szolgáltató
Kisszövetkezet Rétségi
Nyomdaüzemében.

A tipográfia és a szedés
Kalocsai Péter laptervének
felhasználásával
Girasek Károly
munkája

Szerkesztőségi fogadóórák:
szerdán 11-15 óráig
csütörtökön 11-16.30 óráig.
Számlasszám 750-011033.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bodor Béla költő (Budapest), *Bogre Zsuzsanna* szociológus (Budapest), *Csiki László* költő, író (Budapest), *Elmer István* író (Budapest), *Etesi Deák László* költő (Etes), *Handó Péter* költő (Sósharthyán), *Hasznos József* MÁV-nyugdíjas (Salgótarján), *Hervay Tamás* költő (Budapest), *Horpácsi Sándor* kritikus (Miskolc), *Hunor Bertalan* író (Budapest), *Karácsondi Imre* költő (Karácsond), *Kiss Irén* költő (Budapest), *Kovács Győző* tud. kutató (Felsőgyöd) *Labancz Gyula* költő (Budapest), *Lőrinczy István* költő (Salgótarján), *Mezey László Miklós* irodalomtörténész (Budapest), *Paróczai Csaba* költő (Salgótarján), *Pálfi Ágnes* költő, író (Budapest), *Peák Ildikó* művészettörténész (Salgótarján), *Prágai Tamás* költő (Budapest), *Rácz Péter* költő (Budapest), *Szilágyi Andor* költő (Budapest), *Tamás István* költő (Szurdokpüspöki) *Tandori Dezső* író, költő, műfordító (Budapest), *Tarján Tamás* irodalomtörténész (Budapest), *Villányi László* költő (Győr), *Vincze Dezső* költő (Salgótarján), *Zalán Tibor* költő, író (Budapest), *Zsibói Béla* író (Kisterenye).

* * *

E számunk illusztrációs anyagát **Szujó Zoltán** grafikaiból válogattuk. Címlapunkon a Levéltári jegyzetlapok III. (litográfia) című munkája látható. Fotó: Buda László

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalban, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V. József Nádor tér 1. (1990) közvetlenül, vagy postautalványon valamint átutalással a HELIR 2155 96 162 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 25 Ft, előfizetési díj fél évre 75 Ft, egy évre 150 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. ISSN: 0555-8867. Index 25-925

Zalán Tibor

TALÁN

A szív, ha gondolkodni tudna, megállna
(Pessoa)

és megállt.

Nyomorultul, ahogy megállnia kell egy ilyenek. Egy szívnek, ha megállnia kell. És nem úgy, hogy abba rendesen belehalni lehetett volna. Csak megállt, a dombok felhúzódtak egész a horizont kásás vonaláig, az ablakon mázsaszám ömlött be a koraőszi köd - ilyen képek kísérték ezt a meghalást. Mit tehetett volna, vámi kezdett. Elindul, persze újra elindul, zakatol keményen majd, ott a bordák alatt, mögött, ahol lennie szokott. Mert az övé. Lassan-lassan észrevette, mégsem hiányzik senkinek. Egy gondolkodó szív hogyan is lehetne kurrens árucikk a rendszerváltás kozakában. Gyanús, mert nincs felségjele, s nem bizonyított, hogy gondolkodott azelőtt is. És mit akart azzal elmondani, hogy csak úgy megállt. Kinek akart jelezni, így, avval, valamit? Ha szeretője volna, észrevette volna. A ház fölött kerengett a madár. Azt is észrevette volna. Ő mindent észrevett volna, ha ő lett volna. Azt is megfigyelte, semmi sem változott, ott belül, ahol a hangszerek. Csak pirosabb lett

a homály, nem feltűnően, ha meghatározná, azt
mondaná rá töredezetten: valamelyest. Ezzel
persze csak ismét eltávolodnék a lényegtől,
bár a lényeg marad, mint előbb, hogy megállt.
Ám, hogy mit gondolt, mielőtt a végső
katasztrófára elszánta magát, a bal pitvarban
elrejtett fekete dobözban lenne megtalálható.
Ha valaki ki memé nyitni, el merné indítani.
Egy halott pitvar látványa sem éppen
felemelő. Senkinek se az. Könyökölt egy
darabig a fűben, azután arra gondolt, hogy
»de jó, de jó«, ami olyasmit jelentett,
hogy a szíve gondolkodik. Később meg az járt
a fejében, hogy ettől a gondolkodástól aztán
jól meg is állt. Majd az még, hogy akkor ő
már nyilván halott. Vagy lehetne bizonyos
értelemben. Vagy tán egészen az. Lassú,
megfontolt léptekkel vágott át a lélegző
völgyön, egy halott végtére is adjon magára,
ha a lélegző völgyön átvágva indul el
hazafelé

Csiki László

Szobrok

Ugyanannyi vágy szeretet
van a világon kezdetek óta
de egyre több lélek közt oszlik meg
pusztítjuk hát egymást
mind szaporábban.

A kevesek a maradékok a jó
az igaz szeretők: a gyilkosok.
Ez az ára az istenülésnek
az önvád és a vér.

Gondoljatok az első emberpárra
a szeretet kettőbe osztott
és egyesült erejére
amely megteremtett benneteket -
mondta a szürke férfi
mielőtt lelkét kövekbe lehelte át
hogy mentse rátörő társai elől.

Giccses kis szívedre

Szívedre mutatsz mint Jézus
fülledt hálósobákban függő képeken
apró lángokkal koszorúzott
tulságosan szabályos alakzat
nem emberi szerv tartozék csupán
festett kellék a szeretethez
épp alkalmas a halálra.

És valóban szeretsz valóban
nem figyelsz gicces kis szívedre
s az lassan végleg kifakul a képből
ott maradsz te körülötte valóban
nélküle hús-vérkép.

Lakályos hiányod

Kitüremkedsz a törésvonalon
alakot öltesz testet álruhát
választhatsz szemet kart szívet
nincs valóságos tebened egyéb
csak az álmodó vágy az éltető.

Nem a lövedék nem a szívszakadás
de ez fektet vissza a földre
ha fáradtan megünt
új gazdát keres friss erejének
otthagyt magadnak végű
a természet alakzataként

vagy magához szólítja vágyadat
egy másik test kő bokor
és helyetted magához tér
feleszmél vele.

Egy asszony egy vízimalom egy erdő
ünnepli létét lakályos hiányodban
éli az életedet azután.

Bodor Béla

Reminiszcenciák

barátkozván a forróval s a langygyal
 (óg-móg a Góg): de Magógra maradtunk!
 fejünk fölött egy himszeráf (értsd: kangyal)
 őrangyalog: mit vitattunk? mit adtunk?

a pásztortáska gyermekíze hol?
 s a gyermekláncfű infantillata?
 Elkurvulgária felé lohol
 a három perszóna (non grácia)

s hol ezelőtt az angyal karddal állt,
 az ateisten önmagát zabált–
 a fel: locsog a magánszférák zenéje

(„ipar szí műv”, ahogy a költő mondja)
 feltörölném, ha lenne itt egy rongya,
 boc, egy pillanat, s kész
 az idő egésze,

Rácz Péter

a táj a táj

*mi a forma
milyen vers a forma*

a dzsessz esszé
az esszé dzsessz
a vers is dzsessz
Szabados tudja ezt
ő már mindent tud
olyan mint a táj

a tájat nem bírálják
a tájtól tanultam a formát
a tájat választottam mesteremnek
a formával küszködök most
a tájjal küszködök
mi a táj
tátott szájjal
nézem a formát
a táj a mesterem
a táj tanítja a formát
belevesztem a tájba
a vers táj
a táj foglalat
fát hasogatok a tájban
a táj mérték
a gyógyszerésztanuló lány mérték
én is táj vagyok
mérték vagyok
mérték után vagyok
hozott anyagból nem vállalok
apritom a tájat
a táj táj marad

a dzsessz tökéletes forma
az esszé tökéletes forma
a táj tökéletes forma
nem küszködök a dzsesszel
nem küszködök az esszével
de küszködök a tájjal
odavágok a fejszével a tájba
kivágom magam a tájból
versbe vágom magam
a forma nem egy-forma
egy táj nem egy-forma
egy táj étel
egy lány az esztétika
elrejtzem a tájba
a tájkép formahú
elrejtzem a patikuslányba
a lány hű-forma
elrejtzem vele
előbb vele aztán előle

a dzsessz formában van
a patikuslány formában van
én formában vagyok
küszködök a formával

a patikuslány adta a formát
a táj hozta a formát
a dzsessz kiállja a próbát

Tandori Dezső

Lóversenypályáim emlékezete/C

Tétről tétre

"Tétre tét"

Pl. én

Halványzöld – mert fogy festékanyaga – és sötétbarna rosttollal próbálom összeállítani, hogyan, mely időpontokban térhetnék vissza a párizsi lószínrre, de úgy, hogy esetleg-elbírhatalanul-rossz szállodámból, melynek árát viszont még épp ki tudom fizetni, elmenekülvén, netán nyerjek is valamit a cserén: az APEX-jegyem hazajötte-ideje állandó, változtathatatlan, hát közben akkor – mert Londonban is kinéztem egy ilyen csücs-lenn-egyszerű hotelt – atkelés jönne, esetleg éjszaka, hogy versenynapot ne mulasszak. Vannak variációk, melyekkel így Ascotot és Newmarketet is megcsíphetném, ráadásul a galoppidény vége felé: akkor már több dolog látszik, kialakultak a formák stb., esélyesebb a kombinatív agy, a lapos pénztárca: mindkettő "vagyok". Szóval. A két toll. Én máskor. Vincennes-ben a patak mellett. A fán: a tábla. Hogy milyen fák vannak az itteni erdőben. A gesztenyefa. Aesculus hypocaustanum, ha jól emlékszem. Ülök egyik padomon. Meghúzom üvegem. Most már itt hetek óta nem iszom, kortyot se. Szpéró halála után, az a három londoni hét volt ilyen. Persze, mert otthon felejtettem a sör- és bornyítóm. S annyira csak és csak múzeumi képeslapot és művészeti könyvet tudtam vásárlás-tárgyul elképzelni – nem beszélve azért arról a társnémmak mindig meghozandó egy-két, vásárlói zsenialitásomat bizonyító női holmiról, ami Londonban sem maradhatott el, meg a Szuzsi kutyánknak vételezendő ebese megékről; nagy élvezet a beszerzésük –, mondom, hogy itthonról vitt hétdecis szilvámat második hajnalra elpusztítottam (mindig olyan rémes a szekrény alsó sarkában így, idegen helyeken, az ember pálinkás üvegének a kerek aljnyoma! de jó, ha az nincs! rám Németország volt így, evésre-ivásra, nem tudom miért, örökké veszélyes, és a legfakírabban Franciaországban vagyok, képes volnék három héten át is ugyanazt a napi egy üveg bor, egy pohár sör ugyanabban a kocsmában, egy sült krumpli ugyanannál az arabnál, ezt az étrendet betartani, és közben három Enghien, négy Auteuil, négy Longchamp, négy St. Cloud, három Maisons-Laffitte stb.), hogy a szilva elpuccolódott, s hogy valahol külön kellett kémi, nyitnák ki a fehér boromat, amit vettem, leálltam ezzel a dologgal. Sajnáltam volna fontot kiadni nyitóeszközökre. És három hétig nem ittam. Három hétig volt ez így beosztva: fogvíz, fogkrém, Polybé és C, szájjudító, higikendő, csapvíz, boltban vett tonik: ezek voltak üdítőeszközökem. Nem tudom, miért történt – talán gyomorfertőzés? –, hogy az utolsó hét elején a St. James's Park tájékán nagy rosszullét kezdett fenyegetni. Éreztem, nem bírom talán hazáig se, a Virginia Woolf-féle Bloomsbury-negyedig, ahol laktam. Gyorsan metróra! A Russell Square földalatti-liftjénél már szinte a köröttem állók tartottak csak állva. Hogy nekik ne bukjam. Nem eléhezettségtől volt ez, semmi. Nem tudom. Szobámba értem, az előszoba és a fürdőszoba

közé zuhantam. Bemásztam az ágyig, de csak félig tudtam felkapaszkodni rá. Negykézláb jutottam ki hányni. Elveszítettem az öntudatom? Elaludtam? Mint mikor szemüreg-orr-félféjfájás után térsz magadhoz, s a rosszullét utáni kicsavartság megkönnyebbülése van veled: úgy ocsúdtam. Aztán folytattam a napot, kora délután; mert ez dél tájt volt, mondom. Most, hogy a félszemű, félszárnyú zódi madarunk, a Tutu meghalt – de hát annyi madarunk halála után már – ahogy társnémnak a kezére mászott volna, utolsó kuporgásából, a kézre, melyet annyiszor "megsziszegett", ha friss zöldeket adott neki a kalitkában e kéz, a kéz, mely föltette őt, ha lezuhant, vissza az ülőrúdjára...ez a kéz volt ama hely, amelyet Tutu, haldokollásában, "megcélzott", amelyre csőrrel-körömmel fel akart kapaszkodni. Gyengénél gyengébben. Ritkán fáj a fejem, most a Tutu halála után jött egy másik u.n. front, és bevágott a szemüreg-orr-félféjfájás. Nem olyan erővel, mint a Szpéró halála utáni 1988-as londoni. Egyébként Szpéró halálához csak a londoni útnak volt köze, a rosszullétnek semmiképp sem. Most, ahogy feküdtem, aztán lassan elaludtam, s az ocsúdás hozta a stb., stb... most azt mondtam: egy kicsit úgy voltam, mint mikor ők meghalnak.

A művinél jobb a lóvi, akartam írni fentebb. Helyette: semmi sem egészen idegen tőlem, ami állati; sőt. Tétre tét.

Hogy másodszer jártam a St.James's Park táján, egyébként ebben a parkban szállnak a kezetre ők, a verebek, futnak fel az övedig a mókusok – hol írtam ezt már? lásd: átfedés-elyem – és hozzák a föld hidegét márciusban, novemberben – ezek voltak az én londonos hónapjaim eddig – és ahogy öten a kezeden ülnek, verebek, érzed: egyik sem az Alíz, nem a Samu...aztán nem jász olyan nagy buzgalommal oda, ám hogy a közelben van az Angol-Oszipák Társaság...hogy egy Hill-iroda is van arra, és ott egy Szpéró-rokonnevű lovat, ráadásul vendég franciát, és esélytelen, fogadtál...ez ugyanolyan emlék, mint ők. Meg a seregély-gép, a Jakab-palota udvarán, a két nagy fa, ezernyi madárral, úgy zúg néha, mint egy óriási szellőztetőberendezés. Aztán a földszinten, az utcára, rézgombbal, egyszerű ajtó: ott lakik Lord Chamberlain. Tatarozták a palotát, és neked az jutott eszedbe: megvetetik a házakat, hogy tatarozás legyen stb., Alizék hogyan bírják ki? Samud addigra talán már nem is él. Szívgyengeséges hörgések álltak be nála.

* * *

Társném azt mondja: *róluk* – Samuék stb. – szinte reménytelen bárkinek is "mesélni". Igen, van egy fok... Például, ha azt mondom: 1978, Nyugat-Berlin, DAAD-ösztöndíj felajánlása. És Szpérót, meg akkor már Samut, választottuk. Hogy az ösztöndíj: "majd". Allok, mondjuk, Longchamp-ban – emberek: "csak az urak járnak galoppra"; mellesleg válaszom: nézné meg a jugoszláv, török, arab vendégmunkások vagy őshonosok seregét a francia galoppon; szóval, a nem-egészen-európaiság a tájékozatlanságban is van nálunk; abban az "úri" v. "uras" felfogásban, amelybe még Sagan játéksmertetője sem fér – ld. *Örök emléke* v. *emlékül*, kis könyv, megvan magyarul, még úgyis idézem; hát az is olvasható lenne: hogy pl. a "lőverseny" egyetemes valamit fejez ki, valamit, ami mélyen emberi etc., és hogy akkor ez... de hagyjuk -, állók, jön a mezőny, mintha húznák őket a szemközti egyenesben azon a bizonyos fa tálon, dróttal, ellapulva jönnek. Kis Bálkirály...a kanyar...egy-gombóc, kupac, pálinkaseprő-szöszmöt, rőzsehalmocska a mezőny-és-amit-érzel, amit látsz, nem valódiak az arányokat sejtető térfüggéscsök a kanyarban, ott nem lehet tudni, már szemből vannak. Pilinszky lovasai, csak ott "trapp", persze, ez Vincennes-ben a "monté", a leginkább úrlovasai, attitűddel csinált dolog, nem is tudtam megbarátkozni vele, már kiáll a nyeregből mind a színes dzseki, a sapka, alattuk,

a tarka sapkák alatt, bukósisakok, már kiállnak a kengyelből a zsokéék, jönnek, irtózatos csendes-robaj, repül a fű, bele a lemaradók pófájába, nem baj, nyerek, mert most a Poe-novella alapján megtejt Maelstrom Light előretör, vagy egy másik futamban, ezt csak én tudom, mit jelent nekem, Subotica, másnak térkép e ló, csinálók egy kettős befutót a nagy-ló Pistolet Bleu-vel, nekem Suboticában benne van az apám, a kukoricagöré a háború előtt a családomnál, ahol egyszer jártunk, benne van nekem a Subotica nevű lóban Kosztolányi, az, hogy a Csáth Géza nem jön, az, hogy a Szpéro nem jön, az, hogy a Kis Bátkirály nekem most, mert a Samu születésnapja van, a Samu...a mondat elszakadt valahol, valami más folytatódik, sokkal fontosabb. Az "emberekkel" mondatokat lehet váltani, így érti társném, de nem folytatódik valami sokkal fontosabb, igaz, de hát kik az emberek? Még társnémmal is hány ilyen viszály: én: hogy a "kocsmatársaságot", értsd, akár tényleg kocsmatársaság, akár egy *pub*, akár egy omlettező, akár szakmabeliek, akikkel leülünk inni, akármi, vagy csak a környékbeli ürgék, szóval, hogy ezt bármikor otthagynak bárki a társaságból, olyan ez is, mint ahogy Sagan írja, állnak hajnalban Deauville-ban, vagy a lóter mellett, aztán ha másutt találkoznak, Deauvill szóba se jön, nem jöhet szóba... mondom, de ha már kutyásokkal barátkozol össze – feleségem a fő kutyás! nálunk –, akkor az kötöttebb dolog, nagyobb egybetartozásnak látszik, holott...hohó, te mersz beszélni, mondja nekem, "emberek", társném, szintén "ember"-ként, emberesedünk tehát, mondja: te jössz itt a lovakkal? az én apám azért így meg úgy stb., maradt erre a 45 utáni itthoni sorsra, mert két lovat mindenképpen vissza akart adni az ezeknek-azoknak, akik rábizták, és nem vágott neki velünk a nyugati határnak stb. Szóval, kik az emberek? Akkor én kinek mondjam el, hogy a Subotica nevű ló, aki a világ egyik legjobb kétévese – Pistolet Bleu, holtversenyben negyedik a tavalyi listán, igen, egy freudenauai újságban látom –, igen, Pistolet Bleu mögött másodiknak jön be, és én lehünyom a szemem, mert *tudom*, hogy akkor hát *jól* tudtam...hogy ez a Subotica a családom, a nagynénikémek egykori Kuszuli kutyáját is "hozza", és hogy a Kuszuli "utóla" a mi kutyánk, szintén pásztorkutya, a Szuzi? Vagyis össze vagyunk mi jöve, társném és én, s mi össze is hozzuk, sokat vagyunk együtt, aránylag, hogy így mondjam, de ha az emberek lecsnek egymásnak a csíkos égből, mint az esemény alakok Magritte képin, hirtelen mit kezdjenek egymással? Exit to Nowhere, de szép lónév! Ez van, Time Will Tell – egy másik, Mindig csóválom a fejem, de egyszerű, ha valakik Masterclass névre, Divine Danse névre veszik a lovukat. Na, szóval itt a lista, nézem még egy kicsit...mennyi "mindenkit" ismerek! A legjobb kétévest – bár a Racing Post listája szerint, a Sloane Square-en vettem...ő csak második, bocsánat: gondolatjel, ő csak második, de hát elsodort engem a Sloane Square, bánom is én most Masterclasst, Mujtahidot...ő a Racing Post szerint az első, persze, angol USA-ló, míg Hector Protector, akit láttam megint nyemi, Freddie Headdel a nyeregben, franciaországi USA-ló, jó itt, tetszik nekem, ahogy állunk a Kricauban, mondjuk, van egy ügöző hendikep, vagy mi, szóval, két nagy ló vagy 50-50 méter hátránnyal indul, 2800 méter a táv, be kéne hozniok a mezőnyt, sokan fogadtak rájuk, a két ló egyre inkább lemarad, nem hoz be semmit a hátrányból, s akkor, akik ott állnak mellettem a korlátnál, szemközt a célpatkóval, tehát nagy finist várhattak, s nyilván a szuperlovakra tettek, kiabálják, köszönjük neked, XY (a hajtó neve), kösz, WZ (a hajtó neve), köszönjük, hogy így igyekeztek...valaki kérdi a múltkor, és *csak* a lovakkal foglalkozik? Id. régebben: csak a *verebekkel*, csak a koalikkal – még az nem is bosszantott annyira olyan sokakat, csak a gombfocival, azt egyenesbe lehetett hülyeségnek és tévútnak tekinteni –, csak a lovakkal? a politika nem is érdekli? ez jóindulatú kérdés pedig...hát hogyan mondjam el: hogy az én céllötős befutóim, ahogy ott állok a patkóval szemközt, már mindig ezt a "köszönjük neked..."-et hozzák be, s

akkor is azt gondoltam: miniszternek, bankárnak, kormányzati felfogásnak stb., másik ország-nak etc., nem kiabálhatom ezt? Nem mondhatom, hogy "kösz, kis számítógépes okosak, hogy már a papírt is ki akarjátok iktatni az elektronika javára", és hogy tőlem ez idegen, és akkor *nem szabad* azt mondanom, hogy "a kis ferdeszemű emberek", vagy a kis "slicces agyúak", mert ez anyázás, netán fajozás? A fenét anyázás, a nyavalyát fajozás...ez a tarkaság, ez a véleménnyilvánítás felnőttkora...stb., hogy én is kezdjem a hülyeségeket. Leverebezni, azt lehet. Kis Báلكirály, egyszer ott fogsz feküdni a kalitka alján, mint az Édes Éliás, akinek az az olasz száma van - ez a vidám fickó, ez a "zseniális" madár, az Éliás ott van nekem mindig a Kriauban, megszólalhat az a szám, közben az Übleis, a Malota, a Konlechner, az én nem tudom ki, ott rója a köröket, edzenek még egyet, szalad a Lady Sindelburg, a Miss Lord, a Bella Fortuna, átképezem őket verébbe, az Éliás de szerelmes lett volna belétek, hű, *fillies*, veréb-kancacsikók...hát ahogy rakta itt az összefont karunkba a fűfészket...! oda rakta a fészket az Eliás az összefont karunkba...és akkor köh-köh-köh...kezdődött megint a légzőszervi...vagy a szívelégtelenség...társném nem is engedte őt egy idő múltán túl sokat repülni; s hiába inhalált vele két télen át, hiába...sok-sok évet megélt az Éliás, olyan marad ő is, nekünk, mint a, mit tudom én, Clissa, ahogy a Paris Turfben, írtam talán, ott állt, hogy elment közülünk Clissa, és hogy emlékszünk a...stb., etc., huszonhárom éves volt. Csak nálunk itt érme meg valaki ilyen kort, persze, cinegénél, verébnél zódinél, poszátánál ez lehetetlen, az Édes Éliás fog menni, talán, a Kicsiny Madár, Kedves Kakukk, és vigyorgok, fontoskodva nézem a monitoron az első futam esélyeit, Newton, Dorriba-Express, Nakita, Dear Avery, Big Bens, Milena...ó, igen, Katka miatt hányszor játszottam Milenát, de egy szép hármasmom azon csúszott el, hogy a szívem mélyén, a már említettek alapján egy kicsit-kicsit bajom van Gandhival, de hogy a szellemével, csak ránézek, s valamit idegen, igen, ahogy egy verébre is ránéz valaki, és az csak egy veréb, a milliárdból, Gandhi is egy-olyan-indiai nekem, hát megbűnhődtem, a lópálya kegyetlen is tud lenni, nem tetszett a Gandhi, nem lett hármasm befutóm.

* * *

Abban, hogy "a pálya Maisons-Laffitte-be olyan hosszú", két kilométernél is hosszabb, a túlsó egyenes igen közel van, a két vége viszont nem is látszik, jön a mezőny, csak gömb-szerű átbukdosás, önmagán-átbukdosás, nekem ez azért is "adódik" annyira, azért adódik jól, mert ahogy ezt írom, bámit írok, én is azt érzem, egy ilyen egyenesben jön, jön, amit írnom kell, átbukdos önmagán, nem győzi önmaga iramát, egy ilyen mezőny is ilyen, míg a végén kicsit szétszalazódik, vagy épp a célban lesz fotó tárgy, annyira együtt a két fej, a két orr, minden: íme, hogy Maisons-Laffitte pályája nekem most annyira "van", abban benne van a váratlanság, ahogy egy nem-is-hittem kisvárosba kerülök, ahogy egy sörözőjét megismerem, ahogy beszélgetek másokkal, együtt tanulmányozzuk az újságot, a napfény, a világosság, a reggelizők a hátsó helyiségben, vagy ebédelők, ott is világosság, tükrök és réz, és egy idegen városbéli dél...a kastély aztán, távolról, ez mind benne van a hihetetlen örömben, hogy én ezt a pályát ismerhetem, hogy ez egy hely, ahová vissza fogok menni, benne van, hogy a szél egy egész kettős hársfasor leveleit ezüstös-félre visszafújta, és hogy hazafelé eltévedtem, és hirtelen a Szajna partján álltam, és ez nem "Párizs" folyója volt, ez egy vidéki, de Szajna nevű folyó, és még jobb, vagy legalább ugyanolyan. Ez mind a pálya, ott, Maisons-Laffitte-ben, és nem is kell hozzá Orallis, meg Pad, meg semmi név-tréfa, elég a zöld, a sárga, a szürke, a fű, a pultkoralát, a folyó. Milyen szépek a neveik, ha valaki szereti az ilyet – de hát jó anyagokat ki ne szeretne;

nézem a freudenausai újságot, eszembe jut Ottlik Gyöngyi, ő járt galoppra, de hát ezt már annyit írtam, szólt egy szám, még korán volt, kint voltam "a" Freudenauban, és még messze egy órányira volt a versenynapkezdés, ilyenkor egy idő múlva elkezdik a múltkori versenynap videóit mutatni a monitorokon, pergő festékű oszlopokon, szinte a fűben, monitorok, és zene előtte, közben, a futamok előtt zene...Hammond-orgonán valami megélezett régi szám, még a Ragusa kávéház jön elő vele a Hajnali háztetőkből. Ottlik Gézáék! Mennyire együtt vannak ők már, meg hát külön is, vannak, azért, egy-egy freudenausai vagy londoni pillanatban, Café Royal, ez is lehetne lónév, de ez egy kávéház, ezt is írtam, ahová, szerintem Ottlik londoni tartózkodásai során belátogathatott. Mekkora nevetett a Cipi, Ottlik, mikor nem sokkal a halála előtt mondtam neki – de ha ezt például a sorozatom első részében mondtam, az se baj, akkor ez a prózai eszköz az én kopottas elmeállapotomat fejezi ki, jószerivel *semmire* nem emlékszem, írtam-e már, hol írtam, mivel együtt írtam meg, hát a halála előtt hívtam fel Cipit, éjszaka, nem voltam túl nagy rendben, és elmeséltem neki a Café Royalt, hát nevetett, szent Isten, ott én a ruhatárba nem tudtam volna beváltani magam, olyan drága. Most ez, akkor, ahogy itt mi is élünk, nemesak az, ahogy a Gyöngyi kettőtört cigiket szívott, lehetett az egészségi szempont is, de a Verne-könyvek dolga, ahogy anyámtól mindig két Vernét szerettem volna karácsonyra, 1949-50-51 stb., de egyre volt csak pénz, az is nagy dolog volt. Most akkor, mondom, mi ez? Szeretném Whistlejacket mellett Star Duke-ot is helyre-placera? Egy közös befutóra, helyre? Nem megy. Összesen ennyi pénzem van egy versenynapra, ezt kell megduplázni a végén, vagy legalább nulla-állaggal, de nem aznap-nulla-franc-nal távozni. Hát visszatér a Verne-képlet, és Cipi se tudott bemenni a Café Royalba, talán nem is akart.

Londonban nagy öröm volt számomra a sok ingyen múzeum, kiállítóhelyiség. Ha löverse-nyezni akarsz Londonban én a helyedben, már ha nem nagyprofi vagy, netán lóvásárra igyekszel stb., ezt tenném: kikeresnék egy jó irodát, Tote, Hill, Ladbroke, amelyik közel van a szálláshelyedhez. Ha szálláshelyeden tévé is van, eszményi, sok nagy futamot közvetítenek, ezt már mondtam. Délelőtt fogadhatsz *egy-két* lóra az irodában, aztán a tévéen megnézed a szuperfutamokat, föllekedsz, *leszalsz* az irodába, ahol élőben, lóipari tévéen jönnek a további futamok, vagy egy később kezdő helyszín utolsó futamai. Ott még *nagy inspirációval* játszatsz; velem legalább is megtörtént ez. Akkor, másnap, vagy még előtte-nap, elmehetsz egy jellegzetes pályára, élőben, mondjuk, Kempton, Sandown, Cheltenham, Newbury, Lingfield, Bath, Brighton nagyon jó ilyenre. Newmarket már ünnepély, Ascot is stb., De hát mind jó. Majdnem mindig futnak valahol így menők. Carson, Pat Eddery, Swinburn, Cauthen stb., Vagy Scudamore és Dunwoody akadályon, megmind a többi. Viszont ezt, mintha csak ismételném. Miről ad ez képet? Egy: ez folyton jár az agyamban. Kettő: *néked* szól; "räd" gondolok, "neked" akarom elmondani. Magam inkább odamennék Alízhoz, üljön a tenyerembe, olyan rövid ez a hét-tíz madarév, az együtt tölthető idő...látod, most a te kedvedért vonom el magam tőlük, nem tehetek erről se, mindenféle jön, hevéssé válik, lankad...ez viszont, hogy irok, hogy ezt művelem, mindig megvolt és talán meg is marad, negyvenégy éve megvan ez nekem, és nem is tudom, "neked" olyan nagy szereped van-e benne.

Nagy szereped. De ha fontosnak tartanálak, nagy csalódás is lennél.

* * *

Edzett löversenyzőnek nincs "nagy csalódás", egy-egy elbukott futam után, inkább érdek-lődéssel izlelgeti, hogy hát mi is történt, hogy – íme! – a dolgok ennyiféleképp történhetnek, s

mi igazán nem is gondolnánk. Sagan is szépen írja ezt, hogy egyáltalán nem nyeresről vagy vesztésről van szó elsődleg, bár hát ha valakinek kiürül, úgy versenynap közben a bukszája, kenytelen eloldalogni, a szegény, minék maradjon ott, másrészt, ha valakinek egy álló héten át nem jön be a lova, úgy néznek rá, mint akit csapásaival isten látogat.

Most talán többet mond az idegenkedőnek, hogy annyira belemerültem a szobaszám-variálásba korábban...kis ízelítő akart az lenni a dültség-állapotból, ami aztán, hogy elkolompolják a fogadást – nincs több tét, megvolt a "Sous les ordres", a "szlezord", a "szlözopp", vagy így valahogy hangzik, után a rajt, némán, már jönnek, s...ó, Istenem, szinte felkiáltok, ahogy a napfény közben a Duna felől besüt az ablakon, és melegítő karom-vállam átforrósítja, a szívem forrosodik fel ilyen szeretetes izgalommal, az eszem is, jönnek, igazán semmi téttem, más tétre van itt ez a képzetes "tét", a Duna-partra, ahol lótetemeget láttam a háború után, a házunkra, amelynek a fele leszakadt, a lovacskáimra, melyeket a romok közül két emelet közt mászkálva téglá-malter-eserépj lejtőn, szedegettünk ki, játék lovacskák, katonák, medvék, igen – hát Kazinczka is így utazik velem...ó, Istenem, jönnek! Mintha a kettes villamos pályáján húznának el, az Erzsébet-híd felé, most érnek a Szántó Piri és a Vas Pista ablakával szemköztre, kicsit a Keserő Ilonáék pesti lakása felé tartanak, de aztán nem...de hagyjuk. Nehéz elmondani, hogy a Verne-könyvek...hogy a Szpéro miatt minden más lett, minden égbolt-és-hajnalesillag tágabb, de szűkebb, szegényebb is nekünk, főleg ebben a berlines Európában...hanem hát, igaza van, azt mondja társném, nem is lett volna az okvetlen nekünk való, egy kolónia, bármilyen kicsi, legfőképpen, ha utaztunk volna, te se bírtad volna jól, mondja, és igaza van, azt hiszem. Rettentő dolgokból kivágom magam a lópályán, a fogadóhelyek környékén, a satóbbi...és nevtelen, feltűnéstelen otthonossággal mozgok pillanatokon belül, akár – így szoktam mondani, ez két lónév, de olyan sugallatos, mindenki érteni fogja –, mondom, akár "Kopelman és Kagou"; egyszer *Kopelman* tettem meg *Bright Glow*-val, nyertem, az Étoile-tól egészen a futamig végig ezen töprengtem...na, szóval biztonsággal mozgok, de hogy egy dedikálás egy "est"...nem, azt hiszem, már szinte schol. Nagyon kell ahhoz valami szerencsétlensége a kényszerű szervezőknek, hogy belemásszam...ne is gondoljunk rá. És még valami.

Ahogy a Szuzsi miatt, de a Samuék miatt stb., mi társnémmal sosem utazunk együtt, valaki mindig *velük* van...és akkor még a "családból" is besegítenek, bár nem kérjük nagyon...nem az én családomból, én nem is nagyon vagyok kapcsolatban senkivel így mitőlünk...hát ahogy külön megyünk, ez jól bevált. Társnémat kivinni a lópályára? Kész képtelenség. De nemesak ez. Igaza is van. Én sem járok arrafelé a kutyuszival, amerre ő szokott, nem látogatom ismerőseit. Professzionista vagyok, miért tenném. Halász Petár az Iskola...nem is, a Hajnali...ból: minek írjam meg, amit láttam? Házak, hidak összevisszasága etc. Ha ez szép, minden szép.

Nyer, igazolja klasszisát a Kis Bátkirály. Most társném van valahol elzászi tájon. Samu, várj meg, Samuka. Szép Samuka, kérte a Kis Bátkirályt, Samut, aki heves szívelégtelenség zajaival, hörgéssel riaszt minket...tizenhárom év megy el, dől ki, mered meg...stb. Lassan, mint a Boris Vian-regényben, olyanok vagyunk, mondjuk néha. Azért még összecsapunk aztán megint, hogy a kutyások, a lovak...

De itt, ahogy Longchamp-ban állok, igenis "az igazság pillanata" az enyém. Samu, Samu. Boldogan, eszelős lassúsággal sírok, vigyorgok közben, mondhatni, "marhára örülök", hogy ezt ilyen jól kiszúrtam. Neveik: tessék, a felettébb emlegetett freudenauai újságban: Grammy Award, Hokusai, Chipaya, Run and Gun, Joyeuse Marquise, On Tiptoes, Snowy Owl...izony, Balleroy. Szóval, nem kell javítani, de az én újságomban az "e" kimaradt. Ballroy-t írtam mindig, bár

gyanús volt. Szóval, olyaskiről írok, akinek a nevét se tudom leírni, olyasmiről, ahol meg ennyit se tudok. S nem igaz-e ez a megállapítás? Tisztára jókedvem lesz ettől, nem is vártam!

Ha ez nem szép, mondom a nevekre, semmi se szép!

* * *

Ülök Ferihegyen, a szegényesebbik váróban, felpillantok. Kopott – műkopott? – reklám a fejem fölött. Nem akarok hinni a szememnek. *Partagas*. Az én egyik lovam. Kubai szivar, az, a *Partagas*. Itt hirdetik.

Üzemidegen a Paradicsomban. Szín: Döbling. Széchenyi-év közeleg. Szemközt a Széchenyi rakpart, az Akadémia, a Lánchídon már tényleg szedtem össze ájult vakot, mentem az apám kabátjában, néztem, ahogy leszakadt a háborúban, láttam 56-ban, mentem át rajta fáklyával 1989-ben, mentem át rajta felnőttként-összeszart-nadrággal, hashajtóhatásra, másztam a láncaán, röhögtem a jeges járdán esúszkáló építő, munkásokkal, mind négykézlábra kellett ereszkednünk, egyszerűen nem lehetett mást, tövénél leltem Szpérót, mikor újra megnyitották négy éve, átmentem, ittam egyet, visszajöttem, leltem a Szuszi kutyánkat, zuhogtak építése közben cementes zsákok mellém, meg egy fotós mellé, ahogy kivagánykodtunk a buszból, akartam róla öngyilkos lenni, mikor 14 évesen másfél évig hittem, csotrakom van. És satóbi. Az Alagút. Azon jártam iskolákba. Széchenyi. Szpéró. Menj le a Kriauba, ügető van, 1990 júniusa, életem második ösztöndíja. Bécs. Két hét. Üzemidegen...Egy üzem kapufelírása. A Paradisgassénál. Háttérben az elmegyógyintézet. D.u.: Kriaau. Fut egy Jacinthe nevű ló. Szpéró egyik levelező-barátja, na, egy ismerősünk madara. Nyeretlen vagyok. Nyerek Jacinthe-vel. Fut Veuve Cliquot. Ottliktól tudom, hogy ez egy pezsgő! Nem nyer. Ó, Géza, ó, Gyöngyi! Cipikémék! Mindegy. Veuve Cliquot tárcafigura lesz. Mennyi jelentéktelenség. Jelentékeny: ahogy megvan egy-egy futam előtt a sűrűség, a hőök, jav., a hőfok, de így is jó. Most is szinte nekivágnék, mint egy Szép Ernő versben az ottani figura, neki a városnak, mit tudom én, csak...! Térképet venni városokról, hol van Hannoverben a lópálya - a Neue Bult. Ó, közel a langenhageni reptérhez. Repülővel kell érkezni, hahaha. Nem is bolondság. Valakiknek a társaságában. De én már nem akarok senkiknek se a társaságában menni a pályára. Már nem menne az nekem. Ily pályázás. Már nem. Pedig még tavaly Düsseldorfban is ment. Tavaly igen. Már nem. Neue Bult. Mondom, nekivágnék. Persze, fegyelmezett maradok. Ugyanannyi a fizetség.

De hogy a futamok izgalmát vállalni – minek? nekem? Mi minden volt. Persze, mindenkinek volt. Az ostrom, három-bombatalálatos házban. Anyám betegsége a légnyomástól. A "korszakok". Rettegés – volt-e ok? – a kitelepítéstől. Kalkai: a tejfölös néni mindig "a kitelepítő hajnalain" jött. Ülök az ágyban, hallani akarom, ki az. Akkor nyugszom meg. Tart-e egy 2800 méteres futam is olyan hosszán, mint ezek az ágyban-felülések? Anyám eltűnései: ó, dehogy "tűnt" el! Csak a pontonhídon nem jöhetett már át, szétnyitották; csak nem közlekedett vonat aznap Tatabányáról, ahová Halottak Napjára ment ki...szüleim elvesztésének félelme, sokáig, tizenkét éves koromig. Aztán: ennek szinte az ellenkezője. Túlságosan is családtól elforduló "körök", már ha körök fordulhatnak. Félelmek a Betegségtől: rák. Másfél év "csontdudor". Futamaim: napra nap értékelni... mi lett volna, ha még tegnap menekülni próbálok. "feladom" magam...orvosok kezére adom...mi lenne, ha holnap, van-e még remény? Hová "jut" az egész, így? Esélyek, futamok, befutók, tömegek a pénztársornál, sorra sor...tétre tét. Mozgás mikéntje sűrűségben. A tribün. És például az auteuil-i tribünnel szemközt: Párizs. Balra a toronyház-negyedek egyike, szemközt az Eiffel-torony, közvetlen közel a nagy körutak egyike.

a kulső, a Marmottan Múzeumtól innen. A nagytömb-házak, százvalahány-évesek, sok fekete vasráccsal a *grandeur*, vagy mi. Ez is: eleme. A sok rács-tagolás. De mi közöm nekem ehhez? Mi az, ami marad, mikor már hazafelé megyek, egy-egy nap után? Mennyit építhetek föl még a napomból? Hogyan is alakult ez a nap?

A versenynap, a futamok: egy nap tagolása. Minden ebbe az összpontosított rendszerbe torkollik, ami az a 7-9 futam. Előtte az üldögélés a tónál...hollóm...vagy a Clichy körút, az olesó áruházak, vagy az enghieni kenyér, a kőpad...a sok Renault, Citroën stb., ahogy a pótkocsiban lovat hoznak, a kocsin *sulkyt*, ügetőkocsit. A resti, ahol "hagyományosan" iszom egy sört. A nyerítés, a gépi hang, amikor valakit diszkvalifikálnak. Az utolsó futam után, ahogy nézed, mint vonul el a tömeg. Ennyi ember nem nyert! Fura. Máskor te is köztük vonulsz. Mint egy Zola-regényben a sztrájkoló bányászok. Ez a sokadalom kell neked, kérdi társné, neked, aki különben...Hát nem tudom. Ezt a "sokadalmat" is elviselem, mert...Sőt, a lovakat is elviselem, mert...A löversenyrendszert is elviselem, mert...Miért? Mi a tétre tét itt? Miféle tétre miféle tét? Hova akarok eljutni mindezzel? Hol akarok helyben maradni? Mit akarok bizonyítani? Mit helyettesít ez? Ha csak "van", mint a hegyek ott vannak, aztán meg kell mászni őket...nem gondold, kérdi valami hang, hogy ott volt már a múzeumosdi, a zenésdi, az állatosdi, a kaktuszosdi, a munkásdi...Igen, talán ha...mondjuk, mint rég...végig kellene, mert lehetne, dolgoznom az egész évet, ha Szpéro közben itt téblábolna, ha Pipi harsogna vakon, ha a poszi fel-s-felmérné szobánk nekünk-bejárhatatlan tereit, ha Édes Éliás, a Kicsiny Kakukk nem "a" Kricuban szólalna meg...ha és ha. Az egész "életnek" kellett volna másképp alakulnia, sőt, mondja társné, egy másik életnek kellett volna másképp, sőt, nem *itt* egy életnek, teszi hozzá, hogy másképp legyen, ami...de hát itt már nevetünk, mert Karinthy Frigyeshez érkezünk vissza. Ilyen nevű lovat pedlg, mondom társnémmak, nem ismerek. Van viszont, Pilinszkynél, "a löversenyter deszkakerítése", Frankfurt.

Szujó Zoltán Piac 1.

Hervay Tamás

Bokályok és cserepek

(részletek)

Sugár a Sugárzóból,
Madar merül a Napból.
Fodor fejr fürtökön
Csillagok fénye lánol.

Sugár a Sugárzóból,
Madar merül a Napból.
Isten Igéje száll le
Mennyei magaskából.

Testet ölt vala az Ige,
Bárány lón az Ige teste.
Kereszten áldoztatik,
Mint a Nap minden este.

Halottaiból feltámad,
Kelő Nap hajnali fénye,
Mennybemenetele útján
Hág a Nap magasba délbe.

Éneked az Égbe
Ég-Atya fülébe,
Termő aranyágon
Kanyarog elébe.

Hajladozó ága,
Ág-bogas indája
Paesirta szavának
áradó trillája

Torkod aranysípja
Kelő Nap sugara,
Életet ifjító
Aranymadár dala.

Torkod ezüstsípja
Telő Hold sugara,
Életet tápláló
Ezüstpatak szava.

Halállal mérlegelt Mag,
Rejtezük benn' a lélek,
Aranyló burka hulltán
Szárba szökken az Élet.

Munor Bertalan

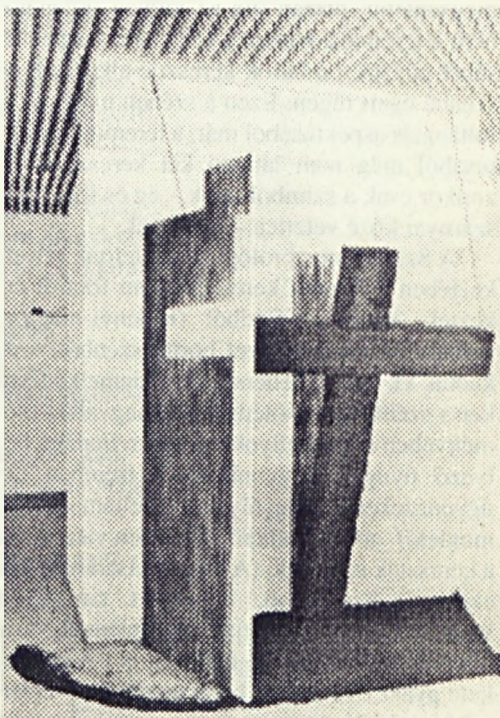
A kereszt újraállítása

Kelényi Bélának egy időben két helyszínen nyílt kiállítása. A Józsefvárosi Galériában és a Budapest Kiállítóteremben. A két environmentének belső összefüggése révén kiállításának helyszíne valójában nem a két említett terem, hanem az a tér, melynek a termék is, az environmentek is csupán elemei.

Az egyiket egyetlen, talpfából ácsolt hatalmas kereszt dől előre annyira, amennyire a hátsófalhoz rögzítő durva láncok engedik. A háttér (melyen az előre dőlő kereszt lenyomata feketélik) egy felnyíló – egyszerre a középkori szárnyasoltárakat, és az apokaliptikus élet könyvét idéző – konstrukció. A kompozíció abból a feszültségből ered, mely az egészen a hátsófalig visszahajtható ajtószárnyak, s vasosan térbeli kereszt között feszül. A kereszt ugyanis nem lehetett az ajtószárnyak mögött: a felnyílás pillanatában, a felnyílás által keletkezett éppen. Mivel az ajtószárnyak és a kereszt mozdulatlanok, a pillanat nem csupán időtlen, a teremés első napjának legelső pillanata. A kereszt tövéből a születő föld árad. Csak föld van tehát és az, amitől léte által elvaszlatott. Az ég boltozata. Az itt születő érzi és az őt teremtő érzékfeletti kapcsolata meg személytelen; a kereszt üres. És az üresség is a mű egészének időtlenségét állítja. A megfeszítés előtt és a feltámadás után áll, állhat csak így, üresen.

A kereszt létrejöttének következményei előtt egy megjegyzés. Szent János prólogusának ez a sajátosan modern megtestesülése nem csak teológiailag, kultúrtörténetileg is archaikus. Az üressége által az idők időtlen kezdetét megjelenítő "teoretikus objekt" formailag a nyugati kereszténynél ősebb, görög tradí-

ció még korpusztalan keresztjének a megfelelője. Egy korábbi, az egyházszakadás előtti időszak megidézésén át vezet tehát az idők időtlen kezdetéhez vezető kontempláció útvonala.

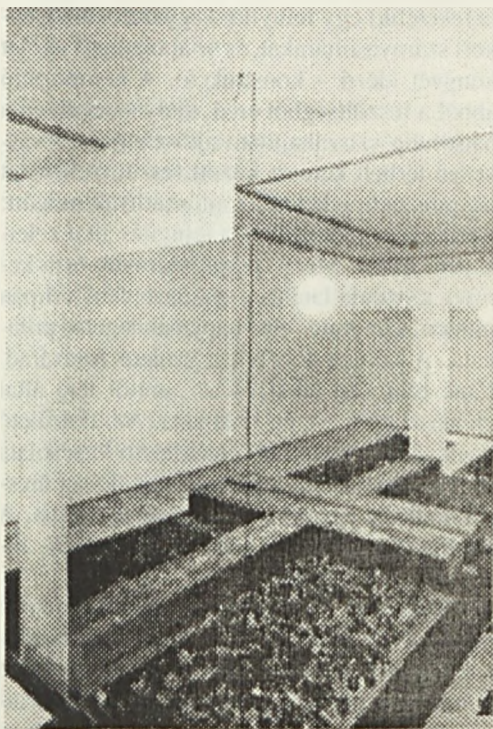
Kelényi Béla: „Között”, 1991, environment
Budapest Kiállítóterem
(Fotó: Csikó Zoltán)

A másik "keresztény tántrán" a két lator keresztje néz egymással farkasszemet. Közöttük a Megváltó keresztje "láthatatlan". Üveglapok közötti fény jelzi helyét. S ez a hely mintegy a két lator keresztjének és így szenvedéseinek összegeként adódik. A pontosan beállított üveglapok perspektívájából nézve ráadásul a földből kiszakadt lét latorkereszt végtelennek tűnik. A szerkezetből két elem taglalását tartom elkerülhetetlennek:

A latrok aspektusából láthatatlan esemény, melyet (az általában is, és Kelényi Béla életművében különös erővel, az érzékek számára hozzáférhetetlent jelző) üveg szimbolizál, még színtere által sem lehet itt jelen, hiszen az másutt, másik kiállítóteremben látható. Ott, ahol az időtlen pillanat ajtaja csak félig nyitott, ahol a latrok keresztje csak készülhet megszületni, hiszen (ha az időtlen pillanatot nem a teremtés, hanem a feltámadás aspektusából nézzük:) a latrok keresztje elkorhadt és szénre égett régen. Ezen a szénezen nyugszik a feltámadás aspektusából már, a teremtés aspektusából még nem látható két kereszt most, amikor csak a szimbólumok – ég és föld ajtószárnyai közé vetetten – időtlenek.

A Szent János prológiusában leírtak következtében a latorok keresztjei nem föntről érkeztek, hanem a földből (Kelényi megformálása szerint a meszet borító szénből) szakadtak ki. Vakító fehérség őrzi kiemelkedésüket a szénfekete sötétből. A megváltás eseményében a hangsúlyokat a keresztthalálra helyező nyugati hagyománnyal szemben (az ugyanezeket a hangsúlyokat a feltámadásban megelégedő) görög tradíció itt is jelen van. Ezek a keresztje is üresek. (A megváltás műve tehát ezekre is átsugárzott. Ugyanezt tanúsítja a lator keresztje imaginárius felemelkedése nyomán támadt vakító fehérség is.) A szénfekete gyász és a mész kontrasztjától is erősített kiszakadás (az anyagnak még összeomlani sem volt ideje) a keresztien történekről alkotott nyugati fogalmakat teszi jelenvalóvá.

Elmodhatatlan, csak szimbólumokkal érzékelhető kín és fájdalom. Teljesen mindegy, hogy erről a szimbólumról valakinek a kígyó jut-e eszébe, éppen, vagy Gusavson híres-hírhedt mondata. ("újabb megváltásra sóvárognunk már csak azért is fölösleges, mert az, ki megválthatna minket, nyilván tökéletesebb lenne nálunk. Márpedig ezt fölismernünk úgyszólván lehetetlen. Manapság már valószínűleg keresztre sem feszítenénk. Egyszerűen hülyének néznénk.") Ilyen a világ. Lehetne rosszabb is. Nem az. A létező világok legjobbika. Hiszen megváltott.

Kelényi Béla: „Tau”, environment
Józsefvárosi Kiállítóterem 1991
(Fotó: Csikó Zoltán)

Turcsány Péter

Cro-magnon tündére

Rád bízom, rád bíztam azt a délutánt;
Mennyi elfecsérelt és utált
Hím-nős kaland esalt lépre addig is!

Keleti bőrdöd szilajsága vonzott,
Jöttem hozzád, férfi, a trónja fosztott,
Lettél ajándékom, súlyos álomi dísz.

Földjáró léptek tigrise vagy,
Afrika szült vagy kárpáti omlott agyag,
De hóvirág arcod enyém marad.

Bejártam érted végzeted termeit,
Belső várkastélyod szépsége nyílt,
Vétkeink küszöbén zuhanva át!

Azok a férfifogó csápok, a tiéid,
Nekem borukat életem aranykelyhébe mérik
S köszöntik bennem az első királyt.

Omló hajad éjjel-fekete,
Foganásom tündére, te,
Rugtat öledben jövőnk gyermeke.

Jégoszlató szemed öröme árad,
Szépanyám szüli meg ükunokámat.

Ars humana

Hallom a kékség, a nyüzsgő
égbolt
mellettem suhanó
neszeit

és elpihenek, ha a küzdő
rég-volt
pillanata - magamhoz
csitít.

Villányi László

Csodálat

A lány él Istenhez közel. Az angyal
jöttékor ezért nem semmisült meg
Mária. Nem kérdezte tőle: miért én.

Isten a lányhoz fordult. Testesült
általa. Isten szeretetében részesülsz,
ha lány érint. Vigyázz hát mozdulatára.

A lány Istenben él. Míg te okoskodsz,
mindennek pontos helyet keresel, az ész
hatalomnak véled, ő Istenben gondolkodik.

A lány hasonlatos Istenhez. Magából
teremt egy lényt, s úgy, hogy részévé
válík a lénynek. S a világnak adja.

A lányt csodálom születésem óta.
Míg lány figyel, addig éljek. Tovább
nincs. Akkor Istennek sem vagyok kedves.

Szilágyi Andor

The Hungarian HardDream -horrorvideo-

Ajánlom nekik.

1.

Lezuhantam a 6-os villamosról és a szembe közlekedő, ellentétes irányultságú másik 6-os villamos kerekei irgalmatlanul összekaszabálták a testem. A történethez tartozik, hogy rendszerváltás, Tovarisz konyec, Harmadik Köztársaság ide vagy oda, Budapesten a jegyellenőr státusa ugyanúgy jegyellenőri maradt, amit én világeletemben csak helyeselni tudtam. A történethez tartozik még az is, bár nem elég szorosan, hogy rendszerváltás, Tovarisz konyec, Harmadik Köztársaság ide, oda, nekem se jegyem, se bérletem. Én már csak így halok meg, mondogattam barátainknak, és lón (a jós beszélt belőlem).

Amikor megláttam a jegyellenőr fenyegető alakját, szinte már rutinszerűen hajtottam végre a Nagyugrást, amely már annyiszor mentette meg becsületem. Tehát ugrottam, de ezúttal rossz oldalon. A másik hatos ízekre szedett.

Ehelyt eltekintenek a naturálisabb mozzanatok leírásától, merthogy nem áll szándékomban a gyengébb idegzetűek, tudom, népes táborát elriasztani beszámolóim továbbolvasásától és kirekeszteni történetem remény szerinti tanulságának levonásából. Mindenkinek a képzeletére bízom a fűszerezést, annak függvényében, hogy ki mennyire képes maga elé képzelni az egyszerű ténnyel, miszerint alulírott ottand heverek miszlikekben. Köröttem a Szörnyűlködők Kara, meg a kötelességét mindenáron érvényesíteni szándékozó Jegyellenőr, aki jegyemet kutatván minduntalan belevegyszál véres húsaimba.

A későbbiekben menetrendszerűen zajlanak az események pépesre gyúrott kupacom körül, aki valaha leendtem én.

Mentők, rendőrség, jegyzőkönyvek, és végül berobognak a halottszállítók, akik sebtibe lapátra kapják néhai magam, és egy bádogtepsire halmoznak fel. Egybe. Így ér véget, csúfosan etföldi életem.

2.

A Mennyei Proszektúra sejtelmes, kékesfehéren gomolygó félhomályában két sápatag arc hajol vereslő húsaim kosámyi halmaza fölé. A gyertyák imbolygó fényénél egyikőjükben

azonnal felismerem Mr. Frankenstein, a másikójukban pedig Dr. Caligaryt, már amennyire így, egyetlen kivert érhálós szememmel hihetek a szememnek, én, aki kettőhöz, sőt szemüveg által plusz még kettőhöz voltam szokódva ezeddigilen mindig.

Mr. Frankenstein roppant erejének egyetlen, könnyed mozdulatával egy pléhasztalra önt ki maradék engemet.

– Úgy látom elég alapos munkát végzett valaki – csettint fogatlan ínyével Dr. Caligary.

– Professional – süvölt ki Mr. Frankenstein rákos gigáján a levegő.

– Mintha ledarálták volna – mormolja Dr. Caligary.

– Még a saját anyja se nagyon ismerne rá! Hehehe – sípolja Mr. Frankenstein nyitott gégeje.

– Vajon miféle lehet, a szerencsétlen – villogtatja tébolyult tekintetét Dr. Caligary.

Nagy kő gurul le széttranszfrozott szívről. Édesistenem, jó kezekben vagytok!

– I don't know – sípolja Mr. Frankenstein, azzal belémtúrja hosszú, karmos vámpírújjait.

Mit mondjak, a Jegyellenőr fzléstelen, motozásszerű piszkatúrája után valóságos pepszterzes, amit diszkrét érdeklődésével okoz nekem.

– Már megint hibádzik az adminisztráción! – csóválja a fejét rosszállón Dr. Caligary és végigsímit örülden lobogó ősz hajján.

– Hogyan rakjam össze, ha azt sem tudom, hogy mi fajta?!

– Strike! – sípolja Mr. Frankenstein vasgégéje a hangokat, és öntudatosan lehajítja kezéből kettéhasított koponyám. Vonásait ideges rángások cibálják szerteszt. Szemei villámokat szórnak.

– Csigavér, csigavér... – nyújt Dr. Caligary segédje felé egy vérrel teli kelyhet. Igyál... ez majd felüdít.

Mr. Frankenstein átadja magát az élvezetnek. Mohón kortyol. Szája sarkán kibuggyan a megfeketedett, összesűrűsödött vér.

3.

– A fene érti ezt – dűnyögi Dr. Caligary, miközben átveszi Mr. Frankensteinől egy darabomat.

Mr. Frankenstein valami dallamot huhog vasgigáján átal a viharos éji égen vidáman szaló denevérekről, a döngkeselyűk táncáról egy kiontott belü lótetem felett, meg a kénköves mocsárban fürdölgő lápi lidércekről, holdvilágos éjszakán. Közben újabb szétszagattott testrészeket húz elő és mélézva forgatja őket a mécsesek sárgás gyér fénye felé:

– Egy puzzle-t hamarabb összerakhatnánk, mint ezt a valamit...

Dr. Caligary nem válaszol. Tudóshoz méltó nyugalommal forgatja, pásztogatja, nyomorgatja egymáshoz az imént kezéhez kapott részletemet, miközben emígyen dudolász:

– Innen még hiányzik valami. Valami icike...picike...

– Nagy csacsi a kicsike... – sisegi-hörgi Mr. Frankenstein lémgigája, mint egy one man vokál, Mestere után.

Nincs más dolgom, mint földarabjaimmal kedvtelve hallgatnom kettejük összeszokott, mégis egymástól függetlenül csörgedező, csendes énekét.

Közben ők teszik a dolguk. Félzavakból is megértik egymást.

– Organa uropoetica – mondja szükszavúan Dr. Caligary, és Mr. Frankenstein máris egymás mellé sorolja a kért zsigereimet.

– Intestinum tenue – mondja Dr. Caligary, és Mr. Frankenstein máris oldozza a villamos alatt összebogozódott vékonybelem kötegét.

– Encephalon – mondja alig hallhatóan Dr. Caligary, és Mr. Frankenstein máris meregeti vissza koponyámba agyvelőm maradékát. Kevesli. Utána néz, nem maradt-e a kosár alján valamieske. Nem maradt.

Dr. Caligary nem szól, ha Mr. Frankenstein netelán hibázik. Meleg, atyáskodó szeretettel mosolyog maga elé, és korigálja a hibát:

– A hegyesúcsok felül vannak, Franky boy – mondja Dr. Caligary, és koponyámat felülre helyezi a kitekeredett vállam fölé.

– My God... – csóválja fejét Mr. Frankenstein, és homloka előreugró eresze alól karikás szemei alázasokat pislantanak Mesterére.

– No problem – veregeti meg famulusa csontváz-vállát Dr. Caligary, aztán végigtekint a pléhasztalon, az előtte sorjádzó zsigereimen, összenyomorított, összezúzott tagjaimon, és elkomorodik.

A teliholdat felhő takarja el. Mr. Frankenstein feje fölött, a fekete égen fekete varjak fekete csapata károg. Dr. Caligary lábainál a lógóhasú anyapatkányok rémülten bújnak mocskos fészkeikre.

– Ilyen nincs... Még nem találtam két egyformát – mondja homlokát ráncolva Dr. Caligary, és felemel belőlem egy-két darabot.

Kint bagoly huhog. Mr. Frankenstein szája kegyetlen vigyorra húzódik. Kedvenc dalosmadara hangja mindig a halált juttatja eszébe. És az jó dolog.

– Minden szerve más eredetű – mormogja Dr. Caligary, és a Mennyei Proszektúra pléhasztalán kezdi összeállítani széltranszcirozott engemet.

A szomszédos temető megdőlt, mohos kőkeresztjei között, az egyik kripta mélyén gúnyosan felkacag egy kuvik.

– Beautiful – lihegi Mr. Frankenstein vasgigája, és száján kicsöppen a nyál.

4.

Dr. Caligary folytatja testem darabjainak rakdosását:

– A lábaujjai egyike osztják, a másik vogul. A harmadik zürjén, a negyedik cseremisiz, az ötödik lett, a hatodik észti, a hetedik finn, a nyolcadik vót, a kilencedik lív, a tizedik vepsze...

Mr. Frankenstein arcára kiült a csodálat.

– A zsigerei számojéd, udmurd eredetűek. A gyomor török meg szláv, meg tót, de az apparatus respiratorius például bolgár! – gyömöszölte hasfalam mögé légyrészeimet Dr. Caligary.

Mr. Frankenstein hitetlenkedve csóválta a fejét.

– A hepar besenyő meg avar, de a mirigyei kínaiak – csóválta a fejét Dr. Caligary. Égnek álló, fehér haja úgy lebegett a Mennyei Proszektúra légtérében, mint hínárok a hullámzó tengeren.

– De vannak itt zsidó idegek, meg román szövetek is bővíben - pakolászott hümmögve koponyámban Dr. Caligary.

Mr. Frankenstein gyönyörtől kigúvadó szemekkel és hüvelykujjának enyhe nyomásával próbálta meg szememeimet a helyükre illeszteni.

– Honnan kerülhetett ez ide? – kérdezte Dr. Caligary, de Mr. Frankenstein csak a vállát vonogatta, miközben bezúzott mellkasomon térdepelve, gyönyörtől kilógó nyelvvel igyekezett szemgolyóimat üregekbe visszapaszírozni.

– Please, please – sziszegte Mr. Frankenstein lyukas gégéje.

– Oké, Franky boy – mondta Dr. Caligary kiemelve kocsányon lógó szememeimet a kudarcos

kísérletek miatt egyre ingerültebb Mr. Frankenstein kezeiből.

Mr. Frankenstein sértődötten toppantott. A denevérek ijedten dugták fejüket redős bőrszárnyaik alá.

– Ugyan Franky Boy, inkább keresd meg a szívét – ajánlotta tébolyult tekintettel Dr. Caligary, hogy jobb kedvre derítse tanítványát, majd egyetlen könnyed mozdulattal helyükre pattintotta szemeimet.

Nehéz szívvel láttam viszont palacsintává lapított szívemet, amely Mr. Frankenstein vékony, hosszú karjairól úgy lógott le két oldalt, mint S. Dali óráinak képlékeny számlapjai a meztelen ágakról.

– A fene tudja, hogy milyen szerzet ez itt – kaffogta Mr. Frankenstein.

De Dr. Caligary nem hallotta teremtménye hangját.

Döbönt mozdulattal, szétvetett karokkal tántorodott hátra. Szemei kimeredtek, haja égne állt.

– Hiszen ez egy magyar! Olyan, mint én vagyok! - hörögte bugyborékoló hangon a Dr. Caligaryt alakító bizonyos Lugosi Béla Budapestről.

Boris Karloff földhöz vágta az én palacsinta-szívemet.

– Stupid! – üvöltötte, és hatalmasan szájon vágta a kis Lugosit.

– Stupid hungarian! – üvöltözte Boris Karloff, és mint aki esztétet vesztette tépte le arcáról Frankenstein maszkját, és kirohant a stúdióból.

5.

A Jegyellenőr 1000 forintra vágta le maradékomat.

Mert rendszerváltás. Tovariskonyec, Harmadik Köztársaság ide vagy oda, a Jegyellenőr az Jegyellenőr, az állam állam, az álom meg álom marad.

Szujó Zoltán Rajz II.

Labancz Gyula

Ahonnán üzeni lehet

Ahonnán üzeni lehet,
semmiképp nem pokol.
Van is annál jobb, mint
egy hazai, de biztonságos
megalázás? Elszámolsz
olykor százig, minden
álom szörnyű, hát még
a boldog álom! Gyerekhez
szólsz, anyja válaszol;
nemtelenné tesz az ön-
vád. Keserű vagy, idő-tér
nyálban összehuppan.
Önrahláshoz pikoló bokafixes
sörzokni. Papucsférj-nyelv
párja, summázod; étel,
ital visszajár, félúton.
Vérhólyag a száj bőbitája.
S mert úgy igaz, elérzékenyülsz.
Végül is nincs erőszakosabb
és önzőbb, mint a szeretet.
Fényre könny: valódi
aranymosó. Ismerős,
anyáskodó ébredéskor
a hang: sírj csak, ostoba,
addig se kövesedik szemed!

Mire elfogy a bor...

Mire elfogy a bor
s kiszédülök a polcon
álló, gyorsforgású
szódásüveg alól, hajnal

lesz; kész örület;
magam-kívül nincsen
tér: csak esend. S mi
a csend? pocsolyában
Istennel szembesülő
jelenlét. Kar szórszálról
elröppenni-kész léggömb;
ráz a hideg, helypénzt
követel bőr bolhapiacán
a remény, kiszabadulnak
az éjjel nevek gyűjtő-
táborába került tárgyak,
s vackukból kitakarózzott
csupasz gyertyák prűszkölnek.
Az lesz az a nap.
Fényes, csöndes sivatagi homok
- lélegzet vissza -
fojtva figyelem: -
kiszáradt, nyikorgó
deszkaszálkás, álom-
parkettás tekintet.
Az lesz az a nap, amikor
az ágy szegélylécei közé ...
de mozdulataimat nem találom.

Kiss Irén

Meteorák

Hol a halott őstenger gúnykacajaként
kopasz, szürke szirtek billegnek
süket szakadékok fölött, s a felhő
arra jártában elkomorul,
ott van az Isten háta, arra jár a madár.
A döglött őstermészet letört zápfogait
denevérszárnyak porolták évszázadokon át,
mígnem Bizánc, az istenadta, megbetegedvén
ide menekítette minden templomi ékét.

Mogorva szerzetesek emberöltőkig raktak
keselyű-fészkeket átokként
meredező sziklák ormára, s míg tekintetük
a magasba kapaszkodott, s keblükből fohászt téptek,
talpuk megátkozta a sziklás padlatot.
Igy lett minden imából végítélet, a régi
hímnuszokból káromlás, és isten kegyelméből
a szerzetesek markában idegen aprópénzek.

A szép ikon-árús

Nyúlánk arca sohase látott
földi szenvedélyeket: felszántatlan
papíros, karcolatlan kavics.
Száján se zug, se szöglet: szabályos
pusztaság, akár a fényes homlok.
Ha szeme, ez a jól csiszolt achát
nem gurulna időnként jobbra-balra,
tüstént belefagyna saját történetébe:
Halott tekintetű bizánci szent
aranymozaik börtönében,
öntudatlan szendergő félelme-kövület.

Elmer István

Vulkánfíber bőrönd

Kedden délután fölkerestem a Pilvax Kávéházat, nem azért, hogy forradalmat robbantsak ki, egy-két pohár sör után az asztal tetejére ugorva, sokkal inkább azzal a lánnyal akartam találkozni, akit szerettem. Már két napja tudtam, nem vettek föl az egyetemre. Hétfő reggel, postás, pecsétes, nagyalakú boríték: helyhiány miatt elutasítva.

Bőgtem volna, de olyan szépen süttött a nap, és később az ízletes ebéd eltántorított mindenféle meggondolatlanságtól. Forradalom tehát nem. A lány igen. Rövid szoknyában, kötött pulóverben, ahogyan az én időmben szokás volt. Az én időmben... mikor is? Akkor minden más volt. Leginkább én, s ez magával hozta a többit. A legkopottabb farmeromat öltöttem magamra, de csak ma fogalmazom így, akkor beugrottam a nadrágomba, bő inget gyűrtem bele, és ettől megelégedett lettem.

Pedig pizszokul el voltam keseredve. Ha vastag, nagyalakú boríték: semmi remény. Visszaküldik valamennyi papirost: érettségi bizonyítványt, jelentkezési lapot, önéletrajzot, erkölcsi bizonyítványt. Fene megette az egészet! A következő héten jöhet a katonai behívó. Viszont ha vékony kis boríték, csak annyi: örömmel közlik, fölvettek, a továbbiakról majd később... akkor nyugodtan lehet nyaralni.

Nagyalakú boríték, amikor pedig úgy készültem rá. A kollégiumban az érettségi napját megelőző éjszaka tanáraink nem engedték nézni a futball-világbajnokságról a közvetítést, pedig az olaszok játszottak a brazilokkal. Aludnunk kell, kipihenni magunkat életünk nagy napjára! Az egyik nap barátommal kilógtunk a kollégiumból, csak azért, hogy megmutassuk, mi, negyedikesek még ezt is megtehetjük. Este a városban, hogy bele vessük magunkat mindenbe!

Azután esni kezdett, behúzódtunk egy fedett autóbuszmegállóba, de mivel semmi máshoz nem kezdhettünk, hát memoriterekben beszélgettünk. Tamás azt mondta: "Sűrűsetét az éj, dühöng a déli szél..." mire én válaszoltam: "Még jöni kell, még jöni fog, egy jobb kor..."

Az álmoságtól majd leestünk már a padról. Visszaszöktünk a kollégiumba, ám addigra minden ajtót bezártak. A tomaterebben bebújtunk az egymásra dobált ugrószőnyegek közé. Átkozott hideg lett, a kemény szőnyeg feltörte az oldalunkat, de csak neveltünk: mindegy, melyik tételt húzzuk!

Igy nem csoda, hogy amikor kézbe vettem a cédulát, csak végigfutottam a címen, és ezzel befejeztem a fölkészülést. Kérdezték, miért nem jegyzetelek? Főlöszlegesnek tartottam leírni azt, amit úgyis tudok. És egyébként is, jó lenne sietni, a délelőti folyamán megisméllik az éjszakai mérkőzést a televízióban.

Egy egész hónapig szerelmes se voltam. Nem azért mondom, hogy azt higgyék, aszténias stréber vagyok, akinek könnyű nem szerelmesnek lennie. Tanulhattam volna persze többet is, az ember mindig tanulhat többet, de biztos állíthatom, nem voltam rosszabb a fölvételin a társaimnál.

Erre kapom a nagyalakú borítékot. Föl se bontottam, egy esőcseppel kellett megbirkóznom, hogy letöröljem az arcomról. (Nem is esőcsepp volt ...)

Összegyűrtem a borítékot, az asztalra dobtam. Kibámultam az ablakon. Azt hittem, beköszöntött az esős évszak, mert az arcomat előntötte a nedvesség.

Mit tagadjam, kegyetlenül elkeseredtem. De nem erről akarok beszélni, hanem arról a piros szájú lányról, akihez igyekeztem. Azt mondják, minden lánynak piros a szája. A barátom nevetett rajtam, amikor az első randevű után találkoztam vele: "Na, milyen?" "Olyan piros száju."

Tényleg piros szája volt. Az ő piros szája azonban különbözött minden más lány piros szájától.

Közben a Pilvax felé tartottam. Az ingem fél mellmagasságig kigombolva, mert az olyan férfias, gondoltam, és éreztem, egy-két izzadságcsepp gurul végig a testemen.

Amikor találkoztunk, és beszélgetni kezdtünk volna, Editnek elakadt a hangja. Csak suttogni tudott, mire mondtam, ne erőltesse, elég, ha ülünk egymással szemközt. Körülöttünk serény pincérek bukszusbokrokot kerülgettek a kerthelyiségben. "Ne erőltess, elég ha ülünk, és csak úgy vagyunk." Szorongattam a kezét, nevetett, mondani akart valamit, szájára tettem a kezem, és nem kellett több. Elvégre megérdemlek ennyi boldogságot, még ha nem vetek is föl az égvetemre.

Megnéztem a meceset, nyakkendőben, érettségiző öltönyben, s csak miután a brazilok megnyerték a mérkőzést, mentem be a hálóba és öltöztem át. A hatalmas hálóteremben ágyak, a lehúzott ágynemű, párnák, takarók, nyers színű matracok egymáson, kilátszott a sodrony sűrű szövése.

Valamennyi ablak nyitva a hosszú, kövezett teremben, amely most utoljára volt az otthonom. Kigomboltam a zakómat, az ingemet, megoldottam a nadrágom, és cipőstől végigdobtam magam az ágyon: hát ez is véget ért! Láttam a mennyezetet, a csámpás ajtajú, falnak tolt ruhásszekrényeket, a sarokban a hangszórót, amelyből éveken át előömlöttek a dallamok, és mi fiúk vágyakozhattunk, amire csak akartunk. Mindegyikünknek volt elképzelése a boldogságról, még ha nem beszéltünk is róla egymásnak. Ami persze majd akkor jó el, igen, attól a naptól kezdve, hogy végigvetjük magunkat érettségi után a félig összecsomagolt hálóban. Már csak mi voltunk a kollégiumban. A többieknek június első napjaiban véget ért a tanév, így legalább nem rohángásztak az éretlen, pattanásos arcú szecsák a folyosón.

Az udvar, azon túl a tornaterem épülete. A Gagarin park a magas kőkerítés mellett húzódott meg, Gagarin föllövésének napján készült el, azért kapta ezt a nevet. Ha amerikai vagy francia űrhajós repült volna, akár egy eldobott kő a világűrben, lehet, a hős donyECKI bányászokról nevezik el a parkot. Hogy miért hősök? Valamiért bizonyosan, ami növelheti a kommunista hevületet és öntudatot.

Én nem politizáltam. 1961 április tizenkettedike számomra Gagarintól függetlenül azért emlékezetes, mivel Sarkadi Imre, akinek az egyik fényképen hatalmas homloka szinte kibukik a kétdimenziós ábrázolásból, ezen a napon zuhant alá Kondor Béla festőművész ötödik emeleti lakásának ablakából. Hogyan került oda és mit érzett? Ez sokkal jobban foglalkoztatott a világűr meghódításánál. Különösen, hogy Gagarin földet érése után egy szovjet politikus – a nevére már nem emlékszem – ország-világnak kijelentette: Fönn jártunk az űrben, és nem találkoztunk vele. Isten tehát nincs!

Ilyen mondatok után talán érthető, ha korán leszoktam a politizálásról, még azelőtt, hogy rászoktam volna. És egyébként is: a Gagarin park csupán annyiban érdekes, amennyiben a rózsabokrok és ki tudja, miféle botanikai csodák között kóboroltam, két lábon járó, varakozó álmaimmal: majd ha leérettségizem, majd ha kikerülök innen!

Az utca ott dagadt a fal mögött. Vacsora után, az esti szabad időben rótt sétáim alkalmával úgy éreztem odakinn minden rám vár! Miért ne lenne így? Különböztetetlen bármi. Amióta a lelkigyakorlaton, az épület egyik eldugott sarkában rájöttem a panteizmusra, ez volt a legnagyobb filozófiai fölfedezésem: a világban minden tőlem kaphatja meg az értelmét.

Amikor a gondolatmenet végére értem, rohantam Vendel atyához, hogy beszámoljak neki a filozófiatörténet fantasztikus pillanatairól. Vendel atya végighallgatott, majd norvégmüntás pulóverében, laposan homlokába simuló haját megigazítva elmagyarázta nekem, hogy a panteizmus, a homocentrikus világmépítéssel szubjektív idealizmussal jellemezhető dicséretes, ámde korántsem annyira eredeti eredményre jutottam.

Mégsem éreztem megbántva magam, sőt: némi büszkeséggel töltött el, hogy Vendel atya gondolataimat ilyen nagyszerű görög-latin kifejezésekkel illette. Ha közben némi szorongást éreztem, csak azért, nehogy észrevegye rajtam az atya, gondolataimmal akaratomat kívántam kicsempészni a kollégium falai közül.

Az érettségi régen már, több mint egy hónapja. A Pilvax Kávéházba igyekszem, ami így nagyon előkelően hangzik. Majd odaérek, és Edittel ülünk egy sör mellett, ahogyan ilyenkor lenni szokott. "Jól van ez így."

Órákkal később, hogy csak néztem Editet, beszélgetni nemigen tudtunk, minek is, a lány feszengeni kezdett, és azt susogta: "Kinéznék bennünket, ha nem rendelünk még valamit." – „Menjünk? Nekem mindegy, jó ez így” – feleltem, és amint a pohár szélére száradt sörhabet néztem, örültem, hogy rátaláltam erre a mondatra: "Jól van ez így." Úgy éreztem, valóban jól van.

Az egyetemi fölvételi vizsgán néhányunkat, lehetünk vagy ötten, a végére hagytak, pedig a névsorban korábban következtünk. Amikor ránk került a sor, szünetet rendeltek el (azt gondoltam, ebédelni mennek a tanárok), majd jó félóra múlva egy új bizottság fogadott bennünket. Próbáltam kérdezősködni: miért van ez? Az egyetemisták vonogatták a vállukat, de láttam a tekintetükön, tudnak valamit. Végre az egyikük megszánt és azt mondta: kérdezzem meg a többieket, hol érettségiztek!

Megszólítottam egy vékony arcú, sápadt, az alkalomhoz illően ijedt képű fiút, Közölte velem, ő a piarokhoz járt Kecskemétre, a másik pannonhalmi diák volt. Nem érdeklődtem tovább. Megértettem mindent. Én frankás diák voltam, szóval valamennyien egyházi középiskolából jöttünk. A kedvünkért összeült fölvételi bizottság elnöke pedig maga az egyetemi párttitkár – súgta meg valaki.

Erre rövidesen én is rájöttem, amikor beléptem a terembe. Még le sem ültem a székre, amely színpadias módon, mint egy stadionban fölállított villamosszék, szemben árválkodott a tömör tudós-tekintet hadsereggel, az elnök máris rámripakodott: – Mondja, mi végett vagyunk a világon?

Tudtam én, persze hogy tudtam, nem a kis katekizmus óra kezdődik, és mivel a további sorsomról volt szó, általános szociálhumanista dumába fogtam: hogy a munka, a közösség, a haladás – "ami belefér, nyomni a süketet!", ez járt a fejemben, s közben naív, mit sem sejtő polatúrát öltöttem magamra. Az elnök az ujjai között forgatta a hamutartót, s amikor már a nagy

közösségért internacionalista módon folytatott világméretű, evolucionista veretű szociálfejldési eszménél tartottam, elvesztette a békétűrését, és leintett.

“Na ez elég! Azt mondja meg nekem, hogy olyan következetlen embernek, mint Krisztus, hogyan hiheti az eszméit?” Mire én közöltem, Krisztusról sok mindent hallottam, de hogy következetlen lett volna, még nem. Az elnök elmagyarázta: “Egyszer kijelentette, ha megdobnak kővel, dobd vissza kenyérrel, másszor pedig korbáccsal hajtotta ki a kufárokat a templomból.”

Valóban, adtam neki igazat, az evangéliumok mintha beszámolnának erről. Azért nem voltam teljesen biztos a dolgomban, mivel Krisztussal sajátos, hogy úgy mondjam, különös (nem lukácsi értelemben vett) viszonyom alakult ki az évek során. Nem tudtam, miért érdekelné ez őket. Hiszen magamnak sem nagyon tudok istenhitemről beszámolni. De – tettem hozzá immár hangosan – “nem hiszem, hogy a szöveggörnyezetből kiragadott megállapítások önkényes egymás mellé helyezése megfelel a tudományos kritika és legkevésbé a legegységesebb emberi tisztesség szabta követelményeknek.”

Az elnök ekkor olyan mozdulatot tett, mintha játékszerét, a hamutartót el akarná dobni, mondjuk éppen felém. Még hozzátettem: – “Egyes urak munkáiból, melyeket az elnök úr bizonyára behatóan ismer, egymás mellé tudnék helyezni olyan kiragadott mondatokat, amelyek együtt nem nyújtanak éppen gusztusos élményt.”

Ezek után tételem részletezésére – a nyugatosok és a háború – már nem is voltak kíváncsiak. Mondták, kimehetek, majd értesítenek.

Ettől a perctől fogva megint nyugodtan szerelmes lehettem.

Bízam a sikerben, hogy szeptembertől egyetemista leszek. És erre: nem!

Egyfolytában arra gondoltam, mit felejtettem ki a tételből? Melyik szempontot nem vettem figyelembe? Egy napon szülő- és nevelővárosom utcáján összefutottam volt tanárossal. Logott az orrom, még az esti Illés-koncert plakátját sem vettem észre. “Nem vettek föl.” Szégyelltem magam a sikertelenség miatt. Lejáratom az iskolát, nagy nulla vagyok, értéktelen senki, aki még egy vacak egyetemi fölvételin sem tud megfelelni.

Alig mertem a frankás szerzetes szemébe nézni. De ő vállamra tette a kezét, és ez a kéz akkor nagyon jólesett. Pedig nem szerettem, ha csak úgy megérintenek. “Ide figyelj, fiú! Van egy emberem az egyetemen. Többet nem tehet, de üzeni: válassz magadnak más pályát! Ferences diák múltaddal soha nem vesznek föl.”

Ezt az arcot, ezt az embert ma is látom. Néhány szavától megnyugodtam, a végén elnevettem magam, és elmondtam: “Atyám, szerelmes vagyok egy lányba!” “Jól van fiú!” – és még egyszer megveregette a vállamat a Széchenyi tér sarkán. Ma is szeretek arrafelé jámi.

“Jól van fiú!”

Edittel néma szerelmesen ültünk a Pilvaxban. Már semmit nem akartam mondani, tudómba szorult valami nagy mámor, valami nagy nyugodt érzés, amitől nem szégyelltem az arcom a sikertelenség miatt. És ha mondatban gondolkodom, a mondat eképpen nyilatkozik meg: “Jól van ez így!”

Frankás diák voltam. Nem tudom miért, a ferenceseket így nevezték a városban. Kollégiumban laktam, és minden évben ugyanazzal a vulkánfíber bőrrönddel vonultam be szeptember elején, júniusban pedig belegyömöszöltem a holmimat, amit addig az ágy alatt tartottam, csak úgy odavetve, és ugyanúgy, ahogyan jöttem, vonultam haza a nyári szünetre. Nem igaz, hogy ugyanúgy. Közben eltelt egy esztendő, egy tanév. A bőrrönd, közönséges barna vulkánfíber, nem

változott, én annál inkább. A bőrönd évről évre őrizte a maga elhasználtságát, hol itt, hol ott horpadt fedelét.

A bőrönd... kívül émeleyítően taszító barna, belülről csíkos vászonhuzattal borítva. Szégyelltem az ütött-kopott jószágot, mégis a bőrönd, a vulkánfíber az egyetlen, ami gazos csokorra kötözi össze bennem az időt. Szeretnék néma lenni, mint velem szemközt Edit, csendes és szótlan, hogy még véletlenül se hazudjak az odavetett szavakkal.

Őrült boldogok voltunk az érettségi banketten: hát sikerült, túl vagyunk rajta! A városban ünnepeltünk, éjtéligen kaptunk kimenőt kollégiumi életünk utolsó napján, első ízben a négy év folyamán. Óriási murit csaptunk! Hogyne, amikor erre vártunk négy esztendeje! Fölnőttünk, most már minden előttünk. Bármit elérhetünk, nincs lehetetlen!

Editet szeretni nem volt nehéz. Tizennyolc éves korban minden lány – különösen Edit – csodálatos. Minek elrontani ezt a délutánt? Nem mondtam el neki a keserves hírt. Eleinte szándékosan tartózkodtam attól, hogy kudarcom főlemlegetésével szomorúságot okozzak neki. Szégyelltem magam.

Később ez a téma Edit mozgalmasan karesú látványa hatására kimaródott a gondolataim közül. Talán a pincér is nevetett azon, mennyi ideig tartottam Edit kezét az enyémben zárva, összeizzadva a szorítástól. Tartani a kezét! Edit a fővárosban élt, ezen a napon is a kedvéért utaztam oda ötven kilométerről. Fogalmam nem volt, hogyan alakul tovább a kapcsolatunk, azon kívül, hogy Edit nélkül nem tudtam már semmit elképzelni.

Fogtam a vulkánfíber bőröndömet, és elindultam a kollégiumból, utoljára. "Utoljára" – mondtam, de nem ismertem se ennek a szónak, se más efféle túlzásoknak – utoljára, soha, mindig – jelentését.

Pokoli meleg júniusunk volt 1970-ben, és én a bőrönddel kiléptem a kolostorépület vastag falai közül a szabadba. "Rendben van, fiú!" – biztattam magam. "Hát akkor gyerünk!"

Ilyen egyszerű volt minden. Egyszerű, magától értetődő. A nyári szünetre szétdobált hálóteremben még utoljára cipőstől hanyatt dobva magam az ágyon meghallgattam néhány Beatles- és Paul Anka-számot. Örömben sírhatnékam támadt. Minden színvonalaságot megengedhettem magamnak. Az örült szenvedély a számok alatt, az örült szerelem – crazy love – volt a valóság. Amikor kellőképpen kiélveztem ennek hatását, térdemmel ránehezedtem a bőröndtetőre, mire bepattant a zár. És elindultam.

A rám váró jövőnek nincs dátuma. Az ember egyébként sem így kérdez. Ami biztos: így esett 1970 nyarán, s nem tudtam még, miféle összefüggéseket fedezhetnek föl a világból, miközben a Bottyán utcai kollégium épületéből a Mini presszó mellett, a postaépület előtt, amelynek bélyegzőpárna szagában rejtegett egy város története, lapos arcú emberek és csillagos szentháromság szobrok között el nem értem a Lőrincz utcába, amit egyesek, nem tudom miért, Mártírok útjának emlegettek.

A bőrönd időtlen és nehéz volt. Szégyenkezés nélkül ejtettem le az előszobában. "Hát hazajöttem."

Ilyen prózaian történt. És nem érttem, milyen örömtől párasodnak be családtagjaim szemüveglencsái. Mintha elérzékenyülésükben titok lett volna. Titkaink tehát valamiképpen közösek. De akkor én ezt sem érttem.

Az egyetemi fölvételi után sört ittam, aznap még semmit nem ettem, ellenben sokat izgultam. A sör gyorsan elbódított, a Dunát hámultam és a jövőről, valami sikeres életpályáról képzeletem. Minden egy volt, kellemes közérzetbe csomagolva. Emlékszem, meleg levegő

füjt a folyó felől, műanyagszálas ingembe beleizzadtam, de mit bántam, oda se hederítettem.

Anyám esténként megkérdezte, hová megyek. "Schová" – feleltem, és elindultam. Tényleg nem mentem sehová, csak úgy el. Amikor fölutaztam Budapestre, Edithez, mindig megmondtam. Miért ne? Teljesítettem, amit kellett. Akkor még dehogyis gondoltam...

Talán azon a keddi napon Edit megérezte valamit? Azért némult el? Soha nem fogom megtudni. Végül, bárha azt éreztem, jól van ez így, csak kiböktem: "Nem vettek föl." Emlékszem, hogyan terelődött erre a szó. Edit suttogó hangon azt kérdezte: "Koleszt is kaptál, vagy albérlésben fogsz lakni?"

Megmondtam. Talán nagy marhaságot követtem el. "Nem vettek föl." Még ültünk egy darabig. Edit, úgy éreztem, nem tartotta méltónak, hogy azt mondja, őt fölvevették. Ez csak természetes. Az volt a benyomásom, végigmért, mint azelőtt soha.

Ezután valahogy úgy alakult, Edittel többé nem találkoztam. És a nyárnak is vége lett. Anyám, ha olyan kedvében volt, rágta a fületem: "Itt a szeptember, kezdened kell valamihez!"

Én pedig álltam otthon a középső szobában, és az ablakon át néztem az idő múlását. Vasárnap délután volt, ömlött az eső odakinn. Kora délután, esti szürkületben anyám a rádiót hallgatta: Ave Maria hegedű és zongora hangon (a villámlástól reseggett a készülék), Weber Esz-dúr szonáta.

Anyám az erős zápor szüneteiben megkérdezte tőlem, félve, mégis szinte már erőszakosan. "Mi lesz veled?"

Nem tudtam, a katonaságot akartam elkerülni, ez járt a fejemben. Ömlött az eső, azt kívántam, esne még jobban. Villámlana és dörögne még nagyobbakat. Ne legyen vége! Ameddig tart a vihar, minden rendben. A nagy rendtelenséget, a szomorú, szélesen elterülő unottságot elfedte az eső, és megint olyan volt minden, mint abban a világban, ahol régebben már jártam, de azután hirtelen eltűnt valahová.

Verte a szedret az eső a fáról. A lila gyümölcsök becsapódtak a földre, színes pacnik folytak szerte belőlük. "Pakolnod kellene." Anyám ágyneműt vett elő a szekrényből. "Ez kell?" – kérdezte, kezében tartotta a vastag szövetet. "Ez még damaszt, azokból az időkbel!" Hogy nem válaszoltam, letette az ágyra, ahol már ingek, zoknik, törülközők sorakoztak. "Midet kell még kivásalni?"

"Mi ez?" – talán hangosan kérdeztem, annyira elcsodálkoztam és elszomorodtam. Anyám azt hitte, a zenére gondolok, az egyre sűrűbb resegésre. "Villámlás, már fejünk fölött a zivatar!"

Kihúztam a televízió antennáját – Budapest típusú készülék 1960-ból. De bármit tettem, egyre nem értettem, miért sikerült másnak, nekem pedig nem.

Az ágyra pillantottam. A vulkánfíber bőrönd üresen tárta szét magát, nyitott fedéllel, hoppadt, ütött-kopott nyomorúságával; a belső vászonborításon jól látszottak a sárga, bizalmatlan színű pecsétek; a beázások nyomai. Valaki, valamikor a vulkánfíberrel az esőben... Talán éppen annyira esett, mint ma? Pattogtak a rizsszemek a vastag, impregnált kartonon, de rövidesen utat találtak befelé. S ha hosszú volt az út, hosszú és menekülő, céltalanul csak menekülő, átázott, megpuhult a bőrönd teteje, magába vette a vizet, elszivacsosodott.

Ki lehetett, hová tartott?

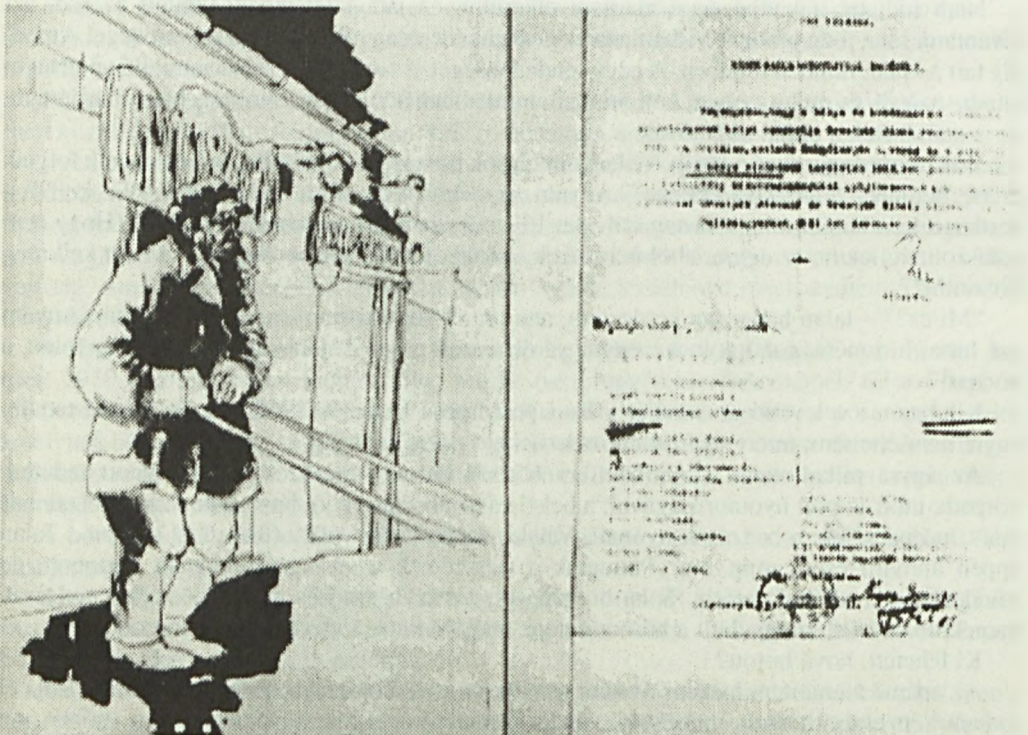
Az apám? Nem, nem hiszem. Ő nem tett ilyesmit. Akkor nagyapám? Igen, talán ő. Róla el tudtam képzelni a hosszú, menekülő, vándorló, kitaró caplatással megtett utat az esőben. Az idomtalanul nagy bőrönddel mintha egy soha meg nem könnyebbedő terhet cipelne. Biztosan

kalapot viselt akkor is, s megérkezéskor, ha egyáltalán megérkezett valahová (vagy csak úgy hitte, megérkezett), még az ajtó előtt lesuhintotta róla a vizet.

Hová tarthatott? Honnan érkezett? Talán soha nem tudom meg. Néztem a fakó vízfoltokat, s már nem is a bőröndöt, csak a vízfoltokat és a nagyapámat láttam, s valami hosszú, ostoba, értelmetlen utat.

Közben elállt az eső. "Most már igazán pakolnunk kell" – mondta anyám. Összekészített ruhaneműimet belerakta a bőröndbe. Nagyapa magával cipelte az egész úton, gondoltam. Segítettem anyámnak, minél hamarabb legyünk túl rajta. Olyannyira telepakoltuk a bőröndöt, hogy a végén nem csukódott a fedele. Erre rátérdeltem, leszorítottam, s akkor hirtelen egy kis fájdalom nyilallott belém, ami azóta, azóta sem múlt el.

A záruk pedig halkán kattanva becsukódtak.

Szujó Zoltán Levéltári jegyzetlapok VI – lütrográfia

Prágai Tamás

Zászló

*ama bizonyos mégmielőtt későnemlesz kés
ei remény csábítása vagy csak ama fátyo
lon keresztül igen cifrán az utolsó leh
etőség ez amúgy is túlhegyen forog mielő
tt hamarjában aki él nem a földet lakja
így hát sietve a felé vagy talán mégink
ább a
talán
felé
mielő
tt fe
lkölt
őzne
a hal
átos
magas*

(1991)

Oráció

A töretlen hó felszínét sem sértve,
ahogy a lassan sötétülő
ablaktáblában "alkolmaszik" a nap:
a feledést szeretném kiérdemelni.

Pálfi Ágnes

A nagyság játékszabálya – Nemes Nagy Ágnesről –

1976 ősze vagy koratavasza. Kassák emlékkiállítás a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Kassák egy évszázada született, tíz éve halott. A megnyitót Nemes Nagy Ágnes tartja.

Kígyó-zöld ruhát visel. Nem volna megfelelő szó rá, hogy elegáns. Az sem, hogy szép. Inkább, hogy természetes. A természet elszabaduló démonait megfékező fehér mágus. Női sárkányölő.

Sokáig azt hittem, zöld a szeme is. Már csak a tekintete maradt, meg a kezei, amikor sok évvel később észrevettem, hogy barna. De szürkénél, hajnali kéknél áttetszőbb, világosabb. S mívesen formált, csúcsos ujjai közt fehérén füstölt az elmaradhatatlan cigareta.

“Kassák meglepetéseiben van valami archaikusan indokolt” – Nemes Nagy Ágnes megnyitójának hangneme egyszerre volt személyes, hallgatóihoz közvetlenül odaforduló, és emelkedett, minden pátosz nélkül az. Mint aki nem gyászol, és nem felejt.

Azután levettették a Kassákról fennmaradt mozgókép-kockákat. Alig néhány pernyi anyag volt az egész. Mintha egy leomlott ház kulcsát tartanád a kezedben.

Akkortájt, a hetvenes évek vége felé Kassákot megidéző versemet a Mozgó Világ szerkesztője ilyesféle szavakkal adta vissza: “Nekünk ez most nem kell. De a tartásod szimpatikus.”

Tíz évvel később ezt az “In memoriam” című verset már én sem veszem föl a kötetembe.

1991 nyarán Nietzsche “Zarathustrá”-ját olvasom. És újra előkívánkoznak a Kassákot megidéző sorok:

Mert volt, aki bírta erővel
gyalog, visszafelé e torpanó időt
torkaszakadtan, húsbavájt körömmel meg nem állt
s voltak, kik tornyot emeltek, kongattak újra harangot
elhallgasson a rettentő fékek csikordulása ...
Körtáncba, kerékbe törni magunkat, magasodni
Hold udvarán Kassák lovának zabot kaszálni
nem kigurulni a lassú terekről ...

A kiállítás megnyitója után irodalomtörténész barátom bemutat Nemes Nagy Ágnesnek, ilyesféle szavakkal: “Ő lesz, aki majd a maga örökébe lép.” Neki elakad a szava, pedig a nyelvén volt már. Én zavartan, lehajtott fejjel állok előtte hitvány orkándzsekimben.

1991 nyár elején valaki hozza a hírt, hogy Nemes Nagy Ágnes komolyan beteg. Hogy meg fog halni. Sejtettem én is már, de nem akartam hinní.

* Az írást “Hegy, folyó, város” címmel lásd: Nemes Nagy Ágnes: Szó és szótlanság, 1989, 408-411.

Tavasszal újraolvastam a verseit. Most felütöm az esszékötetét, s amint matrózruhas diák-onmagát megidézi, első találkozásunk sokkja egyszer csak oldódni kezd: "... a Nyugat még eleven mérce a szememben, nemcsak mese, szóbeszéd, irodalomtörténet. Az utolsó pillanatban láthattam még valamit, mintegy a szemem sarkából, amit az utánunk jövők már nem láhattak. Valami fontosat és nagyszabásút a magyar irodalomban."

1991 augusztus vége.

"Órás - Óriás" – játszik a szavakkal egyik barátom. "Tegnap meghalt Nemes Nagy Ágnes" – válaszolom, abban a hitben, hogy ugyanarra gondolunk. De nem. Barátom tőlem tudja meg a gyász hírt, és tőlem hallja először, hogy ez az ő legendás gyermekkori félreolvasása volt.

Milyen különös. A nagyság játékszabálya legalább, úgy látszik, halhatatlan. Nem eltanulható, de időről-időre feltalálhatik, és kötelez. Még akkor is, ha a lapjírás nem jó. Vagy ha neked nem is osztottak lapot. Ha felborították az asztalt. Ha itt még vesztes sem lehetsz, nem hogy nyertes. Merthogy, kedves magyartanáromat idézve: "itt a fák nem nőnek az égig". Akkor is a gyermek a mérték, aki az órát óriásnak olvassa.

"A szabadversben a metrum jelenléte szembeszökőbb, mint a kötöttben" – 1984-ben ezzel a képtelennek tetsző gondolattal riogatom az MTA Verstani Munkabizottságát. Az idea Jurij Tinyanové, aki Kassák (és Majakovszkij és Hlebnyikov és Paszternák és Ahmatova) kortársa volt, az úgynevezett orosz formalisták talán legnagyobb egyénisége. A Bizottság részéről csodálkozás és értetlenség fogad. Egyedül Nemes Nagy Ágnes kapja föl a fejét, hogy "igen, ez érdekes, ez a Tinyanov mond valamit." S egyedül ő kérdez rá, hogy meg lehet-e kapni valahol a könyvét. Csak annyit jegyez még meg, hogy talán nem a legszerencsésebb a "formalista" megnevezés. Merthogy rosszlelkű jelző ez mifelénk.

Szorgalmasan eljárt ezekre a "verstani gyűlésekre". Nyitott volt, de mindig kíméletlenül őszinte is, azt hiszem, ő volt a legjobb diák közöttünk. S az "öregék" közt ő volt talán az egyetlen igazi pedagógus: "A gyerekeket bántani nem szabad" – némította el az egyik kollégát, aki ránk, fiatalokra a tőle már majdhogynem megszokott durvasággal támadt.

Amikor a hatvanas évek végén a Petőfi (régi Werbőczy) Gimnáziumba jártam, a folyosóra kiakasztott tablók egyikén, a tanárok között felfedeztem a róla készült fotót. "Mindenkinek joga van a fiatalkori arcképéhez" – akkor még nem ismertem ezt a mondatát. De már ismertem a verseit, olvastam a "Lovak és angyalok"-at. Emlékszem, a "Ház a hegyoldalon" című "történet" tetszett a legjobban:

(Most megy. Egy körvonal a küszöbön.
Most elment. Némaság.
A vaskapcsok koponyavarrata.
Sötét. És mintha benyúlna a hegybe.
Megérintem. Hideg kemence.
A kést most helyre. Karcolás a padlón.
És semmi más. Hajópadló.
S rozsdás, barlangi nap – elég.
Kint most madár. Hyen korán?
Egy téli raj. Tengelicék.)

* Vö: Nemes Nagy Ágnes: Szó és szótlanság. 115.

** A szabadversről ugyanitt tartott előadásában már idézi is majd Tinyanovot. Vö: Megjegyzések a szabadversről. In: Látkép gesztenyefával. 1987. 298.

Erősen hatottak rám ezek a csonka mondatok, a vágástechnika és a képalkotás filmszerűsége. Egy akkori versem utolsó két sorában letagadhatatlanul ott van ennek a formaélménynek a nyoma: "Senki. Tárt szárnyú ablak./ A kéken egyetlen karcolás." S azóta is izgat a műfaj, a lírai kompozíció és a történetmondás összekapcsolásának a lehetősége.

Az én generációm szégyenlősen sóvárogta a mestereket. Nekünk nem volt Baár-Madasunk, mi már a gimnáziumban is botosinálta autodidakták voltunk. Az egyetemen nem voltam francia vagy német szakos, nem jártam Nemes Nagy Ágnes műfordítói szemináriumára. Most mégis jólesik leírni, hogy kevés személyes találkozásunkkor mindig stílust és mértéket tanultam tőle. És még valamit, ami legalább ennyire fontos.

80-as évek közepe, Lakatos István költői estje a Fészek Klubban. A mögöttem lévő sorban Nemes Nagy Ágnes ül.

Igazi költészet ez, de különös, irritáló. Mintha a lekötözött Gulliver beszélne félálomban hozzánk. Tragikomikum és pátosz, mely időnként már-már kioltja egymást. Az egyik vers valakit egyenesen nevetésre ingerel mögöttem. "Érzéketlen vagy" – hallom Nemes Nagy Ágnes feddését, és a nevetés egycsapásra abbamarad.

1991 augusztus vége. Úszómedence szélén üldögélek éppen, amikor ez az írás váratlanul fogalmazódni kezd.

"Én szeretem az anyagot / s gyakran gondolok csontjaimra" – tavasz óta sokadszor ismétlgetem már magamban ezeket a Nemes Nagy Ágnes sorokat. Sosem datálta a verseit. Ezt valamikor 1948 és 57 között írta. Uramisten, hűgom lehetne már.

Összeállította Turcsány Péter és Erdei János,
a POLISZ c. időszakos lap szerkesztői. (Folytatása következő lapszámunkban.)

Szujó Zoltán Bagyasi sétá – tus

Bögre Zsuzsanna

A süllyápi katolikus egyházközség szervezeti élete és működése*

Bevezetés Az egyházközség fogalma mind a katolikus mind a protestáns egyházon belül használatos, és az egyház legkisebb szervezeti egységét jelenti. Zavarba jönne azonban egy etimológus, ha összetett szóként értelmezni akarná ezt a kifejezést. Kézenfekvő lenne az a meghatározás, amely a község szó etimológiájából indulna ki. Ugyanis az egyházközség régi, irodalmi nyelven az egyházon belül a legkisebb, helyi közösségeket jelenti. A község szavunk újkori jelentésváltozását figyelembe véve viszont az egyházigazgatási önkormányzattal felruházott kisebb, lakott területet jelöli. Egyik meghatározás sem jár közel az igazsághoz, mivel napjainkban a katolikus egyházon belül az egyházközségek között annyi különbséget lehet találni, hogy jóformán definiálhatatlan maga a kifejezés. Az azonban bizonyos, hogy az egyházközségek többségére nem jellemző, hogy mögötte egy közösség állna, ill. hogy önkormányzati szerepet töltsen be.

Ez a tanulmány az átlagostól eltérő, de a fenti kritériumoknak megfelelő egyházközségről szól, ugyanis keretei között jelen van

nak az önkormányzat és a közösségiség elemei. Egy olyan egyházközségről szólnak, amely önkormányzó közösségként működött már a pártállam idején. A közösség kialakulásának körülményeit és annak funkcióit részletezzük. A leírás során nem szeretnénk elszakadni a valóságtól, ezért különbséget teszünk az egyházközség és az egyházközségen belüli közösség kifejezések között. Egyházközségen a vizsgált falurész katolikusainak összességét értjük, *egyházközségen belüli közösségnek* viszont azok körét, akik megteremtették az önkormányzatot. Írásunkkal szeretnénk alátámasztani azt a mély meggyőződésünket, hogy Magyarországon az egyházon belül is működhetnek a demokrácia elvei, ami magával hozza a közösségtérítést és az önkormányzatot. A süllyi példát az egyházon belüli demokratizálódás egyik modelljének tekintjük, amitől van és lehet eltérő út.

I. A kutatás helye – Süllyáp Szociográfiai módszerek segítségével 1985 óta folytatott megfigyeléseket a süllyápi egyházközségben.

E vallás-szociológiai tanulmányt modell értékűnek tartjuk: az esettanulmány a pártállam idején kialakult önkormányzó egyházközségről készült (1985-1988). Közlésre a népi vallásosság napjainkban újra indult kutatásai mellett éppen az önkormányzó közösségek születésének és létének szakzerű vizsgálata érdemesíti. Bár nem szűken vett földrajzi térségünkhöz tartozó közösség életével foglalkozik, véleményünk az, hogy annál inkább szolgálja tágabb szellemi régióink megismerését - melynek tanulmányozása a szociológus Kamarás István vezette "Kultúra, közösség, világnézet" társadalomkutatási program keretében folyik. (A szerk.)

Az egyházközség szervezeti életében folyamatos változások figyelhetők meg, s egyre inkább az önállósodás, az autonómia jegyei tűnnek elő.

Legjellemzőbb erre az egyházközségre, hogy számos kisközösség működik keretei között. A kisközösségek soha sem szakadtak el az egyházközségtől, ill. a templomtól, sőt annak magját alkotják ma is. A vizsgált időszakban kb. 12-15 kisközösség működött 100-150 taggal.

Az egyházközség közösségi életét a hívek szervezik, a közösséget érintő kérdésekben - sok-sok vita után - közösen döntenek. Az 1989 előtti Magyarországon kivételnek számított ez a fajta közösségi autonómia. A pártállam mindenfajta közösséget, amely nem a kommunista párttal vállalt egységet, gyanús-nak tekintett. Sőt, az akkori rendszer által megtúrt katolikus hierarchia sem örvendett az ilyenfajta kezdeményezéseknek, mert ez ellenkezett az állam és az egyház közötti megállapodással.

A vizsgált egyházközség szervezeti élete a magyar társadalom egy olyan időszakában alakult ki, amikor - ismert történelmi okok miatt - a vallás nemkívánt jelenségnek számított. A vallással szemben toleráns, modern társadalmakban sem könnyű a vallásos nézetet hitelesen képviselni, még nehezebb ezt a szocializmusban, ahol először tiltott, majd lenézett ideológiai rendszer volt. A modern kor emberének életében kettévált a szent és a profán életszféra. A szentségi élet a tempomba szorult, elválva a mindennapoktól. A modern kor és a kommunizmus vallásellenessége nehéz helyzetbe hozta a hívőket és közösségeiket. Ezt a helyzetet egy jól működő egyházközség sem tudta megváltoztatni, de segítette a hívő ember identitástudatának kialakulásában. A süllyi híveknek is tudomásul kellett venni, hogy a külvilágban, munkahelyeiken, gyermekeik tanításában, hivatalos ügyeik intézésében az övéktől teljesen eltérő érték-

rend uralkodott. Ebben az időben sokféle alkalmazkodási stratégia alakult ki a vallásos és a világi élet összeegyeztetésére. Voltak, akik háttérbe húzódtak a profán világban, tiltakozva a fennálló értékrenddel szemben. Olyanok is voltak, akik megpróbálták összeegyeztetni a két életszférát s ezzel feloldani a skizofrén helyzetet, s olyanok is akadtak, akik nyíltan hirdették elkötelezettségüket a vallás mellett. Az alkalmazkodás egy erős közösségi háttérrel könnyebbnek és sikeresebbnek bizonyult, mint anélkül.

Tápiósülyt és Tápiósápot a hetvenes évek közigazgatási reformja összevonta, így a nemzetiségi és nagyság szempontjából két teljesen különböző falut ma Súlysápnak nevezik. (Sápon a lakosság szlovák eredetű és területe fele Sülynek, ahol csak magyarok élnek.) A lakosság a mai napig számotartja, hogy ki lakik Sápon ill. Sülyben. Sőt, Sülyben még egy külön falurész van, Szöllös. Itt főleg az Alföldről bevándorolt lakosság él, akik kultúrájukban különböznek a süllyektől éppúgy, mint a sápiaktól. Az összevont falu központja Süly lett. Itt van a tanácsháza, ma már önkormányzati központ, s néhány üzlet az alapellátás biztosítására.

Súlysáp Budapesttől 40 km-re lévő falu, ahonnan az aktív korú lakosság 80 százaléka Budapestre jár dolgozni. A lakó- és a munkahely térbeli szétválasztása mellett az egészségügyi, a középszintű közigazgatási és szolgáltatási intézmények is a falun kívül találhatóak meg. Így a napi munkabajárás mellett a mindennapi ügyintézés miatt is el kell hagyni a falut, amit a rossz közlekedési viszonyok megnehezítenek, s növelik a hétköznapi élet "mozaikszerűségét".

Súlysáp lakossága 1985-ben 6817 fő volt, ebből római katolikus 4945 fő. A két falurésznek két katolikus temploma van, két plébánossal. Kutatásunkat a süllyi katolikus plébánián végeztük, ahol a katolikusnak kereszteltek létszáma 3200 fő volt. A süllyi katolikus

egyházközség szociológiai szempontból sajátos környezetben működik, ugyanis a falurészt katolikusokon kívül pünkösdiék és baptisták is lakják. A baptista gyülekezet létszáma alig haladja meg a 20-30 főt, a pünkösdiék viszont több száz főt számlálnak. A három vallási irányzat bizonyos versenyhelyzetet teremtett a gyülekezetek életében, ami nem zárja ki, hogy egymás jobb megismerése érdekében évenként ökumenikus imaheteket tartsanak.

II. Az önszervező egyházközség kiépülésének külső és belső feltételei A sülyi egyházközséget az önszervező egyházközségek egyik modelljének tekinthetjük, amelynek kialakulását több külső és belső feltétel kielégülése tett lehetővé.

Külső feltételek között kell felsorolnunk: a II. Vatikáni Zsinat tanításának elterjedését, az állam egyházpolitikájában bekövetkezett változásokat és a katolikus egyházban kialakult kettős struktúrát.

A belső feltételek között szerepel: a tápió-sülyi lakosság hagyományosan erős vallásossága, a helyi plébános azon szándéka, hogy autonóm közösséget alakítson ki, valamint a több évtizedes múlttal rendelkező képviselőtestület működése.

1. *A külső feltételekről* részletesebben szólva lényeges az, hogy a II. Vatikáni Zsinat nyomán az egész katolikus egyházban paradigmaváltás következett be. Témánk szempontjából legfontosabb, hogy a zsinat a világiak egyházi munkákban való részvételét kívánatosnak tartja. Ezzel felszabadított egy korábban is létező, de addig kihasználatlan energiaforrást, amit a világiak tudnak nyújtani az egyház számára. Tápió-sülyben is ismertté váltak az új elvek, amit a hívek eleinte csak a szertartások formái változásaiban vetek észre (a mise magyar nyelven történő celebrálása, stb.).

A zsinat igazi hatása csak 10 évvel később tudatosodott (1974-től), amikor a faluba

új plébános került. Ettől kezdve forradalmi módon átalakult a katolikusok kultikus és közösségi élete.

2. Az állam egyházpolitikájában létrejött változások vizsgálatakor szólnunk kell arról, hogy az 50-es évek totális diktatúrája után a gazdaságban liberalizálás következett be, ami a hatvanas évek elejétől a társadalom egésze számára megkönnyebbülést hozott. Folyóiratok, újságok, önképző körök születtek a filozófia, szociológia területein, beindult a hatalomtól függetlenedni akarók műhelymunkája. Ezzel párhuzamosan az állam egyházpolitikájában is változások következtek be. Ekkorra az állam megtörte a katolikus egyház ellenállását, a "főkegyúri jog" során választott új egyházi vezetőkkel létrejött szerződésben szabályozták az egyház mozgásterét. Vagyis a korábbi nyílt, tövénytelen egyházellenességet törvényes keretek közé szorították. Kiepültek azok a szervezeti keretek, amiken keresztül az állam befolyásolta az egyház életét. Erőszak helyett patriarchális vezetési stílust gyakorolt az állam. Jól jellemzi ezt a helyzetet egy helybeli anekdóta, ami a hetvenes évek közepéről való. Az Állami és Egyházügyi Hivatal megelégedte a sülyi plébános sikeres működésével, s utasította a területi püspököt, hogy helyezze át papját egy kisebb, világvégi faluba. A hívek, amint erről tudomást szereztek, elhatározták, hogy megakadályozzák ezt a lépést. Egy sülyi asszony, aki éppen a fenti hivatalban dolgozott, főnökére nyomást gyakorolt, kijelentve, ha a plébánosukat elhelyezik falujából, akkor ő beadja a felmondását. A szokatlan és bátor kiállás megtette hatását, a plébános a faluban maradhatott.

3. Végül a *külső feltételek* vizsgálata során meg kell említenünk azt, hogy a hatvanas évektől kezdődően a magyar katolikus egyházban kettős struktúra alakult ki. Egyrészt adva volt a hivatalos, állami jóváhagyással kinevezett püspöki kar, akik lojálisak tudtak lenni az állammal. Másrészt létezett az alsó-

papságon belül egy vékony réteg, akik tehetőségük és hitük szerint csatlakoztak a katolikus egyházon belül elindult „megújulási mozgalomhoz” (úgy, mint a karizmatikushoz, fokolare-hoz, vagy a magyar kezdeményezésű Regnum Mariánumhoz). Az egyház vezetőknek ezt hivatalból üldözniük kellett, de tettek némi engedményeket is irányukban. Ennek következtében kialakult a hivatalos egyház mellett egy paralel, „földalatti” egyház is, amely igyekezett átalakítani a világ és az egyház kapcsolatát.

A sülyi katolikusok nyitottak voltak az új vallási mozgalmakra. Megismerkedtek a Bulányi-féle bokor tanaival, a karizmatikus, a fokolare mozgalmakkal. Egyik mellett sem kötelezték el magukat, de mindegyikből megtanulták azt, ami a saját alkatuk és körülményük között a legjobban alkalmazható volt. Az új mozgalmak hatása nagyban közrejátszott abban, hogy egy sajátos szervezeti struktúra alakult ki Sülyben, amiről a későbbiekben szólunk részletesebben.

A sülysápi önszervező egyházközség kialakulásának *belső feltételeit* a következőkben részletezhetjük.

1. Sülysáp néprajzilag a Tápiómentéhez tartozik, s ezt a vidéket már a múltban is nagyon vallásosnak tartották. Ennek nyomait őrzik még ma is a zarándoklatok, búcsúk. A hagyományos vallásosságon kívül (amit tömören a rendszeres templombjárás és az egyházi tanítás kritika nélküli elfogadásával tudunk jellemezni), a sülyi katolikusok már a negyvenes években aktívan részt vettek a vallásos közéletben. A faluban 1943-1969-ig szolgáló pap sikeresen szervezte meg a KALOT-, a KALÁSZ-, és a cserkészmozgalmat. Vezetésével működött egy Jézus szíve társaság, a rózsafüzérmozgalom. 1946-ban kezdeményezésére kultúrház épült a templom mellett, ami a nem vallásos emberek számára is kedvelt hely volt. A kultúrház 1948-ig működhetett. Tehát hagyománya van Sülyben,

hogy az egyházi élet nemcsak a hitélet gyakorlásából áll, hanem a közösségi élet szervezéséből is. A vallásos családoktól nem volt idegen az egyházi munkákban való részvétel, erre a hagyományra lehetett támaszkodni a jelenlegi egyházközségi élet megszervezésekor.

2. Az autonóm egyházközség kiejelése során döntő belső feltételnek tekinthető a jelenlegi, demokratikus vezetési stílus. Ez nem tartozik a katolikus egyház hagyományaihoz, a plébános személyisége határozta meg, hogy milyen elvek szerint irányítja híveit. Úgy véljük, hogy a magyar egyház jelenlegi pozitív eredményeit azoknak a tehetséges és öntudatos papjainak köszönheti, akik sikeres munkájukat részben demokratikus gondolkozásmódjuknak köszönhetik. Ezek sorába tartozik a sülyi plébános is. Működése kezdetekor belátta, hogy legfőbb papi feladatát, a pasztorációt csak úgy tudja ellátni, ha a hívek bekapcsolódnak az egyházközség közösségi életének szervezésébe. Ezzel, mintegy folytatta elődje munkáját. Kereste az alkalmas munkatársakat, s fokozatosan egyre több feladatot bízott rájuk. A hetvens évek közösség-hiányos magyar társadalmában a hívek szívesen kapcsolódtak be a közösségi élet szervezésébe. Először kirándulásokat szerveztek a környező országokba, majd ifjúsági összejöveteleket tartottak a plébánián. Amint sűrűsödtek a programok, kezdett kialakulni egy csoport, akik képesek voltak a község tagjait vezetni. Személyiségük mellett tanulásuk is képessé tette őket erre. Többen beiratkoztak a Teológiai Főiskola levelező tagozatára, bejártak Budapestre megismerkedni a katolikus mozgalmakkal, s vitték haza a tapasztalatokat. Ezzel kinevelődött egy csoport, mely képes volt az egyházközségen belüli község tagjainak irányítására, ahol segítségükkel folyt az állampolgárrá nevelés.

Leghatásosabb nevelőmunka a kisközségekben zajlott. A kisközségek szervezése

korcsoportonként történt, amit módosíthatott a személyes barátság. A fiatalok és az idősök külön összejöveteleket tartottak. A közösségeket eleinte a plébános vezette, de azok irányítását előbb-utóbb a vezetésre alkalmas hívek vették át.

Ma már – a II. Vatikáni Zsinat szellemében – *többszintű munkamegosztás alakult ki az egyházközösségen belül.* Az első és a legalapvetőbb a plébános és a hívek között alakult ki. A lelkiéletet a plébános, a közösséget viszont a hívek irányítják. A munkamegosztás második szintje a korosztályok és a nemek között húzható meg. A nők elsősorban a kisközösségeken belüli személyes kapcsolatok ápolásával foglalkoznak, a férfiak pedig az egész egyházközségeit érintő ügyekben szeretnek dönteni, eljáráni. Az utóbbiak legnagyobb próbatétele a parókia felépítése volt, amit sikeresen meg is oldottak. A felépült plébánia működtetésében ismét a nők szerepe dominál. A fiatalok közül kerülnek ki az ünnepek szereplői, az énekkar tagjai. A középkorúak azok, akik betanítják a fiatalokat a fentiekre, továbbá szervezik az egész közösség számára a programokat. Kezdeményezik a karitatív tevékenységet, tanfolyamot szerveznek, stb. Az idős korúak a kiegészítő munkákban vesznek részt főleg, varnak, sütnek, s aktív résztvevői a lelki közösségeknek.

A munkamegosztáson túl az egyes kisközösségek között különbségeket kell tennünk. Alapvetően három típusra oszthatjuk őket.

Az egyik típus a vallásos-baráti közösség. Olyan kisközösségről van szó, amelynek összetartó ereje a közösségiség. A tagok egymás társaságát keresik, a vallásnak kisebb a jelentősége körükben, mint az együttlét örömeinek. Ide a fiatalokból, illetve a fiatal házasokból álló közösségek egy része sorolható. Az idősökre ez a csoportosulási forma kevésbé jellemző. Az ilyenfajta közösségek hajlamosabban a felbomlásra, a napi problémák negatív hatással vannak a csoport egészére. Többször

kerülnek a csoportok tagjai krízishelyzetbe koruknál és alkatuknál fogva, mint a többi közösség tagjai.

Másik típust lelki közösségnek nevezhetjük. A közösség összetartó ereje a hit. A rendszeres találkozások központjában a hit elmélyítése áll, a közösségiség csak ez után számít. Az elmélyülő, befelé forduló lelkiélet kialakítására törekszenek. Inkább az idősekre jellemző ez a forma, a csoport életét a kiegyensúlyozottság, a nyugalom jellemzi.

Harmadik típust akciőközösségnek nevezhetjük. A közösség ereje az egyházközség egésze számára szervezett akciókban nyilvánul meg. Nem befeléfordulva, egymás között élnek közösségi életet, hanem kifelé. A lelkiesség is fontos számukra, de annak elmélyítésére akciókat szerveznek pl. előadást a keresztény gyermeknevelés kérdéséről, vagy szeretnének katolikus óvodát nyitni. Ide a fiatal házaspárok egy csoportja sorolható.

A csoporttípusok felállítása nem jelenti azt, hogy egy típuson belül csak egy jelleg érvényesül. A típus a közösség domináns jellegét emeli ki, ami az idők folyamán meg is változhat. A csoportok nem zártak, indokolt esetben átalakulnak, felbomlanak, esetleg összeolvadnak.

3. Belső feltétel közé sorolható az a tény, hogy Súlyben már 1950 óta folyamatosan működik az egyházközség képviselőtestülete. Az akkori plébános igényt tartott lelkes híveire, s némi beleszólást engedélyezett a közösség ügyeibe. Abban az időben a testület tagjai a hagyományos - tekintélyelvű vallásosság hívei voltak. Erénynek és eredménynek azt tartották, hogy a gyerekek fegyelmezettek a templomban, hogy megtanulták a katolikus köszöntést, vagyis a hivatalos, egyházi normáknak megfelelően viselkedtek. A képviselőtestület formálisan működött ugyan, azonban ébrentartotta a hívek és az egyház szorosabb kapcsolatát.

A hetvenes évektől kezdődően a hagyo-

mányos-tekintélyelvű vallásosság Sülyben megváltozott. Különösen 1974-től kezdve, amikor megérkezett a faluba az új plébános. Az új plébános új szellemet hozott magával, ami a képviselőtestületől idegen volt. Hogy mégis elfogadták a papot legitim vezetőjüknek, az a hagyományos paptiszteletnek és a plébános mély lelkiéletének volt köszönhető. Az egyházközség szellemi-anyagi irányítását kezdetben a pap vette át, konfliktusokat szülvé a pap és az örökölt képviselőtestület között. A kisközségek felerősödése után azonban az egyházközségben sajátos helyzet alakult ki a vezetést illetően. A kisközségek vezetőiből egy *tanácsadó testület* született, ami szorosan együttműködött a plébánossal. Ezzel szemben háttérbe került a képviselőtestület vezető szerepe, bár formailag nem szűnt meg. A kezdeményező és végrehajtó szerv a "tanácsadó testület", a döntéseket jóváhagyó pedig a képviselőtestület. Hogy meddig maradhat fenn ez a kettős vezetési struktúra azt az idő fogja eldönteni.

III. Az önkormányzó egyházközség funkciói Fentebb számbavettük, hogy a pártállam idején milyen külső és belső feltételek kellettek ahhoz, hogy egy önkormányzó egyházközség kialakulhasson. Az önkormányzó egyházközség az élet különböző területeire kiterjedő funkciókat képes ellátni. Ezek a következők: gazdasági-, jogi-, normateremtő- és szocializáló funkciók.

Önkormányzattal rendelkező közösségeknek ilyen vagy ehhez hasonló funkciókat el kell látniuk a közösség fennmaradása érdekében. Mivel a súlyi egyházközség önkormányzó jellegét a kisközségek kialakulásának köszönheti, ezért a közösségi funkciók sem jöhettek volna létre nélkülük. Az egyházközségben három különböző szintű közösségi alakzattal találkoztunk. A legerősebb és leghatékonyabb forma a *kisközség, amit belső körnek nevezünk. Ebből áll össze az egyház-*

községen belüli közösség, ami a középső kört alkotja, s a külső körhöz tartozik az egész egyházközség. A közösségi funkciók mindhárom körben jelentkeznek, de különböző mértékben. Legjobban a kisközségekben, a legkevésbé az egyházközségben. A közösségi funkciók részletezése során ezért a kisközségekben tapasztaltakból indultunk ki.

Gazdasági funkció Az egyházközség önkormányzatként való működéséhez nélkülözhetetlen a gazdasági funkciók ellátása. A hívek által összeadott anyagi és természetbeni javak, az örökölt infrastruktúra s a csekélynek mondható állami és egyházi támogatás volt a forrása a gazdálkodásnak. Három területet különíthetünk el, ahol a gazdasági funkció érvényesül.

Először a helyi egyházi infrastruktúra, vagyis a templom, a plébánia működtetése, továbbá a személyi feltételek biztosítása, a pap, a kántor alkalmazása. Sülyben két nagy vállalkozása volt eddig az egyházközségnek. Az egyik a műemlék templom felújítása a hetvenes évek közepén, a másik az új parókia építése a nyolcvanas évek végén. Egyik építkezés sem történhetett volna meg a hívek részvétel nélkül, ami nemcsak anyagi támogatást jelentett, hanem aktív részvételt az építkezésben.

A második terület az egyházközség belső működéséhez szükséges anyagi javak előteremtése: az egyházközség programjainak szervezéséhez szükséges ételek, italok összehordása vagy némi pénz összeadása. A program szervezői gondoskodnak a terhek igazságos elosztásáról. Akinek nem áll módjában az anyagi áldozat vállalása, attól nem kérnek, ill. helyettük fizetnek. Az egyházközség tagjai között folytatott karitatív tevékenység (pl. karácsonyi csomagok készítése, idősök támogatása) szintén ebbe a körbe tartozik.

Végül a *harmadik terület* az egyházközségen kívüli, a faluban folytatott karitatív tevé-

kenység. Ez főleg a szegények támogatásából áll, akiken pénzzel, ill. munkával tudnak segíteni. Egyes közösségek önként vállalt feladatai közé tartozik a szegények felkutatása és támogatása időszakosan vagy folyamatosan.

Jogi funkció Jogi funkciónak nevezzük azt a szabályozó rendszert, ami meghatározza a hívek jogait és kötelezettségeit. E funkcióhoz tartozik a közösségtől függetlenül létező érvényben lévő egyházi jog.

Az írott szabályok betartásáról a plébános gondoskodik e jog segítségével. Külön szabályozzák a keresztelezés, elsőáldozás, bérmlás, egyházi házasságkötés, egyházi temetés stb. szertartások formáját, illetve az azon való részvétel lehetőségeit.

Normateremtés a közösségi- és a lelki élet területén A közösségi lét magával hozott olyan irratlan szabályok kialakulását, amit a közösség egésze magáénak vallhat. Ennek betartását a közvélemény felügyeli. A munkákban való részvételt, a megfelelőnek vélt viselkedési mód betartását elvárják egymástól, s probléma esetén figyelmeztetik a szabályok ellen vétőket. Pl.: A karitatív tevékenység során akinek módjában van adakozni, annak adni is kell, különben megszólják. Az alkalmazkodni nem tudók előbb-utóbb kimaradnak a kisközösségekből.

A közösségi élet normájával összhangban, de attól elkülönülve létezik a lelki élet normarendje. Az előbbi kialakulását főleg a hívek befolyásolták, az utóbbit a plébános határozta meg. Aki a közösséghez akar tartozni, annak mind a két normarendet el kell tudni fogadni, különben hamarosan konfliktusokba keveredhet, s kizárhatja magát a belső körből.

A lelki élet normája négy forrásból táplálkozik. 1. a mindenkori katolikus egyház erkölcsi tanítása; 2. a plébános-, 3. a hagyományos vallásosság és 4. a világ értékrendjéből.

1-2. A hivatalos, katolikus egyház erkölcsi

tanítása lényegében azonos minden egyházközségben, hiszen ezek központi utasításként érkeznek a plébánosokhoz a napi élet során (a pápai enciklikákból, a püspöki körlevelekből). Ezeken kívül, de mindenek felett a jézusi tanítás követése áll a központban, aminek egységességét a szentírás biztosítja. Az egységes alapelvek ellenére sem tekinthetjük a különböző egyházközségeket azonos normarenddel bíróknak hiszen a jézusi tanítást és a központi irányelveket is lehet különböző módon értelmezni. Ezért egy plébános értékendje minden esetben szűrőként hat az alapelvek megvalósítása során.

A helyi sajátosság megismerése érdekében tehát ismerni kell a mindenkori plébános értékendjét.

Súlyban a plébános alapvető feladatának tartja a hívek megtéréshez való elvezetését, ami azt jelenti, hogy a kereszteni ember életének a központja Krisztus kell, hogy legyen. Vagyis a krisztusi élet a hívő ember mércéje, célja. Ennek megvalósítására kell törekedni, aminek első lépése a megtérés. A megtérés csak lehetőség a cél eléréséhez, azt egy életen keresztül szüntelenül kell gyakorolni. A plébános ezt a célt tűzi ki minden híve számára, s ezt kéri számon életvezetésükön. A plébános híveitől éppúgy megköveteli a keresztenységgel járó kötelezettségek betartását, mint önmagától. Jellemző, hogy a legnagyobb vétségek közé tartozik, ha a kereszteni ember igyekezete lanyhul az ideál megközelítéséhez. A krisztusi elveket csak komolyan lehet venni, a közömbösség bűn egy hívő számára.

Az alapelvekből következően számos világi érték megkérdőjeleződik, s helyébe a jézusi elvek lépnek. Egyet említve a sok közül: a világi érvényesülés és az anyagi javak megszerzésére fordított igyekezet elvetendő, helyébe a szegénység és az önmérséklet elve került.

Mindebben nem a felállított követelményrendszer az egyedi, hanem az a következetes-

ség, ahogy annak betartásáért küzd a plébános. A plébános karizmatikus egyéniség, személyisége hatására több eredmény született, mint amit a célkitűzések önmagukban garantáltak volna. Pl. A süllyben élő katolikus családok többsége a viszonylagos jómódot többletmunkával és alacsonyabb gyerek számmal érte el a nyolcvanas évek elejére. A plébános elvárásainak elfogadása után megjelentek a háromgyermekes családok.

A krisztusi s egyben a plébánosi elvek következetes betartásáért keményen meg kell küzdeni a híveknek önmagukban, mivel a világ ellenkező értékrendet kínál számukra.

3. A fent vázolt elvárásoktól különbözik a hagyományos vallásosság. Míg az előbbi befelé, a lelki életre irányítja a figyelmet, addig az utóbbi kifelé, a világ felé akarja definiálni a vallás lényegét. Emiatt elkerülhetetlen, hogy a vallásosság külső jegyei felértékelődjenek. Így azzal méri a papok munkáját és a hívek vallásosságát, hogy hányan járnak vasárnap templomba, tudnak-e ott illedelmesen viselkedni a felnőttek és a fiatalok, ünnepi ruhában jelennek-e meg stb.

Süllyben a hagyományos vallásosság és a plébános által elsődlegesnek tartott evangéliumi értékrend összeegyeztethetővé vált az évek során. Az önkormányzó egyházközségben a hívek és plébánosuk között eredményes dialógus alakult ki, amely feloldotta a felmerülő konfliktusokat.

4. Az előbbinél nagyobb konfliktuslehetőség van a világi és az evangéliumi elvek összeegyeztetése során, hiszen szinte minden pontban ki lehet mutatni, hogy a világ éppen ellenkező magatartásra ösztönzi a híveket. Komoly harcot vívnak önmagukkal s környezetükkel, amiben segíti őket közösségük erőssége, de nem óvja meg a problémákkal való szembenéztől. A plébánosi koncepció része, hogy a „törekvése” elég bizonyíték arra, hogy a hívő komolyan akarjon élni, tehát nem alkalmaz szankciókat kudarcok esetén. Éppen

az evangéliumi elvek betartására való állandó törekvés az a mód, amelyen keresztül el lehet jutni a megétéréshez, ill. a választott út folytatásához.

Szocializáló funkció A vallásos értékek, viselkedésmódok, szerepek elsajátítása a szocializáción keresztül történik, amelynek több színtere is megtalálható. A családtól kezdve az iskolában tartott hitoktatáson át az egész egyházközség résztvesz e funkció érvényesítésében.

1. A gyerek vallásos nevelése a családban történik elsősorban, amelyet azok a családok tudnak a legjobban teljesíteni, ahol mindket szülő és még a nagyszülők is templombajáró emberek. Ideális helyzetben tehát a gyermek első kézből, szüleitől tanulja meg a vele szemben támasztott követelményeket.

2. A fentieket egészíti ki az iskolában tartott gyermekhittan, amit Süllyben hosszú évek óta az iskola keretein belül oldanak meg. 1986-ban pl. 260 gyerek járt hittanra, 1990-ben pedig 360. (Az emelkedés folyamatos volt, nem a rendszerváltásnak köszönhető a magas szám.) A tanítás gerincét a plébános végzi, de több világi, teológiát végzett hívő is a segítségére van.

3. Az iskolai hittanosok utolsó évében, azaz a 8. osztály végzése alatt a tanulócsoportból kisközösség alakul, aminek összejeveteleit nem az iskolában, hanem a plébánián tartják. Ez a rendszer hivatott arra, hogy az általános iskola elvégzése után a faluból többnyire Budapestre elkerülő gyerekek ne veszítsék el korábbi vonatkozási pontjaikat, maradjon meg számukra a vallás irányt és védelmet nyújtó közössége. Ennek ellenére az iskolai hittanosok arányához képest nagy a lemorzsolódás, egyesek végleg, mások időszakosan elmaradnak az egyháztól.

4. A korszakokként szervezett kisközösségek között találunk fiatal házaspárokat, középkorúak és idősek számára szervezett közösségeket.

ket. Az életkor szerint szerveződő közösségek egyszerre pozitív és negatív hatásúak. Pozitív abban az értelemben, hogy a hasonló életkor miatt azonos problémák foglalkoztatják a tagokat. Negatív viszont, hogy kisebb esély van a korosztályok közötti információcserére, ezért nem tudja szolgálni a generációk egymáshoz való közelítését. Pl. A kamaszkorúak problémáival az adott közösség vezetője ill. a plébános találkozik elsősorban, a hívő felnőttek csak a problémák következményeiről értesülnek általában.

5. A fent leírt hiányt részben pótolja az a "tápiómenti mozgalom", amit havonta egyszer a környező falvak fiataljai szerveznek a falubeliekkel. Ezekben a találkozásokon mindenkinek részt vehet, kortól függetlenül. A falu keretein túlmutató összefüggések elősegítik a környék összetartozásának tudatát, ill. a generációk közötti szolidaritás kialakulását.

6. Az évenként megrendezésre kerülő *lelkigyakorlatok, ökumenikus imahetek* direkt hatást fejtenek ki a vallási értékek elsajátítása területén.

7. Utolsók között említjük a mindenkire vonatkozó *gyónások* hatását, amik egy életen keresztül biztosítják és kontrollálják a vallásos szocializáció menetét.

A kiemeltekén kívül természetesen az egyházközség minden eseménye közvetve hat tagjaira, s a szocializálás részét képezi. A misék, a búcsúk, a kirándulások, az ünnepek, stb.

IV. Az egyházközség kapcsolata a falu egészével a rendszerváltás előtt és után A rendszerváltás előtt a súlyi egyházközség önkormányzati funkcióival és kisközségeivel kihívást jelentett a falu egésze számára. Kihívást abban az értelemben, hogy volt a falunak egy erős közössége, ahová csak a katolikus emberek tartoztak. Világnézetüket hivatalosan lenézték, de összetartozásukat, programjukat értékelték. Egy külön világot képvisel-

tek, paralel életformát kialakítva. A katolikus vallásúak és a világiak ellentéteket hordozva ugyan, de békében éltek egymással. Az együttélést egymás köreinek elkerülése jellemezte, a hívők és a nem hívők kapcsolata laza volt a falun belül. Megmutatkozott ez a barátkozásokban, abban, hogy hivatalos hatalmi szervezetben az egyházközség tagjai nem vettek részt. Vagyis létezett a faluban egy tényleges és egy látenis hatalommal rendelkező kör, amely hosszú évekig tudott egymás mellett élni. Ennek alapja az volt, hogy a hívők nem akarták megváltoztatni a fennálló hatalmi struktúrát, sem a hatalom gyakorlóinak világképét. Ugyanez a tolerancia volt érzékelhető a másik fél részéről is. A helyzet a rendszerváltás során megváltozott. Kiderült, hogy a kisközségekben nemesak a lelkiélet nevelésére került sor, hanem ezalatt komoly eredményeket értek el a polgárra fejlődés terén is. A szabad választások alkalmával megmutathatták, hogy mit ér egy közösség a lakosság laza halmazával szemben. Az a képviselőjelölt győzött a választásokon, akit ők kívántak megválasztani. Alapvetően megváltozott az egyházközség és a falu viszonya. A korábbi elzárkózásukat a közéletre való nyitás váltotta fel. Több oka van ennek. 1. A közéletben helyet kapott a kereszténység, kívánatos lett a keresztény értékrend terjesztése. 2. Az egyházközségben kinevelődtek közéletet irányítani tudó egyének. 3. A vezetésre alkalmas egyén erős közösségi háttérrel rendelkezik, akikre számíthat programja népszerűsítésekor.

Az egyházközség arculata a közeljövőben változni fog. Ennek irányát a jövő dönti el, ma a következőképpen látjuk:

1. A faluban jelenlevő többféle vallásos közösség – amik közül kétségtelen, hogy a katolikus a legerősebb – biztosítéka annak, hogy nem sajátítják ki a közélet irányítását.

2. Az egyházközség arculata tisztulni fog, a lelkiéletre való nevelés felerősödik, hiszen

azok, akik főleg a közösségi élet vonzása miatt kerültek szoros kapcsolatba az egyházközséggel, most már választhatnak világi közösséget is.

3. A fentiekből következően az egyházközségen belüli közösség kohéziós ereje lazulni

fog a közélet fellendülésével, mert a hívek is részt fognak venni a falu ügyeit intéző testületekben. A vallásos közösségek nem lesznek kizárólagosak életükben, közvetítésükkel nagyobb hatással lesz egymásra a vallásos és a világi értékrend.

Szujó Zoltán Önarcképvázlatok – tus, ceruza

Handó Péter

Remete

Iszod az idő langyos levét, hogy
 közelebb kerülj könnyűkezű magadhoz,
 fölébredjen száműzött héroszod
 az anyagi lét maró kódétól,
 szád szélén kicsordul minden
 öregedés-ráncot hagyva arcodon,
 pedig alvó remény-lény birtokában
 fölhasíthatnád a halandóság burkát,
 vastag cérnaszálat fűzöl a tübe, mintha
 erdei fára juhszalagot kéne indáznod
 kérget tartani, mert kérgesnek érzed
 tenyered futószalag-valóság mellett állva.

Beöltöd világ-gyomrát szemednek, hiszen
 látni szeretnél alvó istened kezével,
 megfigyelni a soha-el-nem-nyugvó irrealitást,
 tested,

lelked,

szellemed,

időd.

Megtartás

A savanyúcukrot elszopogattad.
 Szereteted megrázóan gazdag
 ökölesapás az arcomon.
 Hiába ölsz - én siratlak.
 Minden édeset tarts meg magadnak,
 én gyermeki bánatom.

Vincze Dezső

Szép elmúlás

Őszidőd fölött egy nagy fa
levelét egyre hullatja;

az avar szép lassan befed,
úgy pusztulsz el,
hogy észre sem veszed.

Bizonyosság

Ha van Isten, nem olyan,
mint amilyenek gondolják:
ha nincs, nem úgy nincs,
ahogy nem vesznek róla tudomást.

Karácsondi Imre

A Miles Davis-blues

kezeink között
tenyereink óvó burkai között
szétfolytak a lányok arcai
mint olvadó hóból
ázott fűcsomók
előbukkannak emlékeinkből
elgyötört nemiszervek
éjszaka
szétnyílt
szeméremajkak
sátrai
éjszaka
nyelvpuha nyálas éjszaka
a kurvák hasán
izzadságunk keveredik
könnyeinkkel
ázott ribancok
emlékezzetek
látatok sírni minket
ágyaitokban
sírásunk
nem is sírás
könnyeink
nem is könnyek
kimarta már szemeinket a só
könnyeink
vérré váltak
vérpatakok a lányok
barna és hófehér hasán
szemeinkben a fáklák
kialudtak
szívünkben kihűlten kereng
az ének
pedig itt lenne ideje
az őszinteségnek

a feltámadásnak
 pedig itt lenne ideje a tisztaságnak
 ...
 lyukkártya-adatok vagyunk
 a bankok precíziós agyában
 valaki
 beosztja napjainkat
 szívünk ütemét
 agyunk vérellátását
 quartzkristály-mikroprocesszor-főnök
 szabályozza
 pörgünk a napok gyémántos
 hideg ujjai között
 okádja a város
 ember-anyagát
 gumiszalagokba fogódzva figyeljük
 villamosok és
 futkozó mentőautók hangjait
 talpunk alatt
 megfontolt koaxiális kábelek dolgoznak
ÉS JÁTSZIK A LEGNAGYOBB HALOTT
 és himbál minket
 a híg moesok
 kórházak hullakamráiban
 zümmögnek a hűtőautomaták
 mosodagőzben-lágyult-arcú női hullák
 a rétek kiskutyák kivájt szemével telehintve
 New Yorkban a lovak
 farral a konflisok rúdjaira húzva

állnak higgadtan a gyémánttűk
 csillognak a hajlított krómozott karok
 a sokezer tekeresű elektromágnesek
 indukciós erői
 működésbe lépnek
 kioldanak az elektronikus liftek
 leereszkednek az
 egykedvű csillogó gyémántkarmok
 a vívóáramkörök a végerősítő-fokozatok
 mind készenlétben
 és felüvöltenek a Hi-Fi tornyok
MERT A LEGNAGYOBB HALOTT NEM PIHEN
MERT A LEGNAGYOBB HALOTT NEM PIHENHET
 Paradise Zuma Cabrillo és

és Malibun hallgat egy trombita
hóba-mártott csont-ujjak simogatják szemcinket
meghagyva hunyt pilláink mögött
látomásainkat

...

szendergünk
elektronikus vérköreidbe kötve század
szendergünk
kifejlett agyú embrióid
szívünket konszernek őrzik
szívünket pénzzé tesszük
eszünket
pénzzé
tesszük
elkurvultunk huszadik század

...

A
HALÁL
TISZTA
MAGASLATAIRÓL
KÖPJ
LE ?
RÁNK
LEGNAGYOBB
HALOTT

Peák Ildikó

Szujó Zoltán grafikáiról

Ki emlékszik ma Salgótarjában Szujó Zoltánra? S ha igen, hogyan, miként? Sokunknak él még emlékezetében a *Tata* alakja, ahogy presszók, kocsmák asztalánál egy – vagy több italt kér. Számos barátja volt, akik kétségbeesetten próbálták óvni, segíteni. Hiába.

Az igazi művész lételeme az elismerés, mely fontos lett volna számára – tán mindennél fontosabb – és ez életében nem adatott meg neki.

Életrajza néhány mondatban összefoglalható. 1944-ben született Endrődön. A kirakat-rendezői iskola elvégzése után 1968-ban telepedett le Salgótarjában, ahol különböző intézményeknél (a Megyei Művelődési Központban, a Nógrád megyei Élelmiszer kiskereskedelmi Vállalatnál stb.) grafikusként dolgozott. Számos önálló és csoportos kiállítás résztvevője volt. Rendszeresen szerepelt a Salgótarjáni Tavaszi Tárlatokon és a Területi Szervezet tárlatain. 1968-tól a Nógrád megyei képzőművészeti stúdió, 1976-tól pedig a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapjának tagja volt. 1986-ban halt meg Sümegyen.

Életműve szétszóródott. Teljes grafikai sorozatokat alig néhány gyűjtő mondhat magáénak. Ebben sajnos Szujó szerepe sem elhanyagolható. Mesélik, mikor egy-egy grafikáját nem vette be a "szigorú" zsűri, az utcán a legelső kukánál összegyűrte, s bedobta azt. Életében sem, az alkotás folyamatában sem ismerte a megalkuvást, a kompromisszumot, a félmegoldásokat.

Akik látták őt rajzolni, félelmetes bizton-ságú grafikai tudásáról regélnek; anélkül, hogy az irónt egyszer is felemelte volna a papírról, tökéletes portrékat alkotott.

A szó legszorosabb és legnemesebb értelmében ösztönös művész volt, aki kitűnő jellemzőerővel, éles megfigyelőkészséggel alakította ki öntörvényű képi világát. Célja nem az idealizálás, a valóság megszépítése volt, hanem végletekig lecsupaszított hetköznapi figurák, helyzetek, gesztusok bemutatása. "Ilyenek vagyunk" – kényszerít szembenézni önmagunkkal, mindennapjainkkal. Szinte úgy tűnik, vonzódott a groteszk, torz alakokhoz, helyzetekhez. Szívesen mutatott be lecsúszott egzisztenciákat, pszichopatológikus eseteket. E perifériára kényszerült emberek iránti vonzódását azonban nem a részvét motívalta. Az "ez is van", az élet sötét, tragikus oldalának bemutatása érdekelte (keserű fintora a sorsnak, hogy élete végén maga is grafikáinak "hőseihez" vált hasonlatossá).

– "Emberk, emberi viszonyok, tulajdonságok érdekelnek. Figyelem a helyszínekre. Ezek közül azokat választom ki, ahol az emberi helyzetek legjobban mérhetők" – vallotta. Alakjai a mindennapi élet színtereim – piac, utca, kocsmák – mozognak. Robosztus, két lábbal a földön álló figurák – piaci árusok, munkába igyekvők – népesítik be e lapokat, vagy megfáradt, magukra maradt idős emberek.

Szujó munkásságának szinte egyetlen szakmai és társadalmi elismerése az 1975-ben elnyert Madách alkotói díj volt, melyet *Levéltári jegyzetlapok* című litográfiasorozatáért kapott.

A sorozat témája – a két világháború közti Salgótarján munkásságának nyomora szinte "kikerülhetetlen" volt a 70-es évek művészeti életében. Szujónak azonban sikerült elkerülnie a kliséket. Nem a hősies munkásmozgalmat örökítette meg teatrális jelenetekben, hanem az emberi elesettséget, kiszolgáltatottságot, az éhezést. Rendkívül egyénien oldotta meg mindennek érzékelését is. A litográfiaák hitelét – történelmi érdeklődésének megfelelően – levéltári kutatásokkal biztosította. Az ott felfedezett dokumentumok – könyv-adománygyűjtési engedélyek, folyamodványok, végzések – másolatai alkotják a grafikai lapok egyik felét, míg a másik oldalon egy-egy rajzot látunk. E litográfiaák azonban nem illusztrációk, inkább gondolatok képi megjelenítései, jelképek. A művész szinte teljes egészében mellőzte a környezetet, a lényegre – az elfásult, vagy vádló arcokra, megroggyanó alakokra – koncentrált. Így válnak e grafikák átütő erejűvé, megdöbbentővé. Érezzük, hogy rajtuk keresztül Szujó korunk elesettjeiről, számkivetettjeiről is szól.

Életét – a történelem mellett – az irodalomhoz való szoros kötődés kísérte végig. Készített konkrét illusztrációkat is, elsősorban azonban egy-egy irodalmi műnek nem a cselekményét kívánta ábrázolni, hanem annak koncepcióját tömörítette egy-egy grafikai lapon.

Kísérletet tett arra, hogy olvasmányai közben felmerülő gondolatait, az első reflexiókat papírra vesse, megrajzolja. Az elképzelésből egy életen át számos változatban visszatérő sorozat alakult ki: *Egy este barátaimmal* címmel. A bizarr iránti vonzalmának megfelelően kedves írói – Dylan Thomas, Joyce, Ginsberg – műveiből elsősorban a groteszket látta meg. E grafikaik is tökéletes egységbe hozza

a rajzot és az írást – a kiragadott idézetek elszórtan olvashatók a figurák között. Szoros, kimondott összefüggés köztük tulajdonképpen nincsen – együtt azonban atmoszférát, hangulatot teremtenek.

Ha Szujó Zoltán grafikáit tanulmányozzuk, nem térhetünk ki erotikus jellegű rajzai elől sem. *Pajzán fecsegések* című sorozatának lapjai nem az idilli szerelmet örökítette meg. Figurái esúnyák, a művész szinte kedvtelve mutogatja torz, petyhúdt testüket. Férfi- és nőalakjai pénzért vásárolnak szerelmet, isznak, viselkedésük néha a perverzio határát súrolja. Szujó leszállította az erotikát arról a piedesztálról, amelyre az újkor (szub)kultúrája állította. Az élet öröme igénylő helyett e lapokon keserű fintorral a kiszolgáltatottságot, a züllés lehetőségét mutatja meg. Kelkáposztaszagú, eltorzult testű asszonyai, alkoholista férfialakjai a látszat ellenére egyedül vannak - elidegenedettségre, egy eltorzult értékrendű világra figyelmeztetnek, melyet sztoikus nyugalommal, bár kissé csodálkozva szemlél egy, minden lapon megjelenő kismajom.

Szujó nem minden grafikája ilyen keserű. Szüleiről készült egyszerű, tiszta rajza gyengédségről, szeretetről tanúskodik. Számos lapján pedig egyfajta szarkasztikus, önmagán is nevető humor csillan meg, játékos, de komoly mondanivalót sugalló figurák mozognak.

Bár kezdetben kísérletezett olajjal is, világa a grafika volt. A rajz spontaneitása, viszonylagos könnyedsége jól szolgálta célját – gyakran groteszk jellemek, helyzetek érzékelését, a karikírozást.

Legkedvesebb technikái – az egyedi tusrajz mellett – a linó, a rézkarc és az alufográfia voltak.

Lapjai első látásra úgy tűnik, figuráit véletlenszerűen, önkényesen helyezte el, minden különösebb kapcsolat nélkül. Ha alaposabban megfigyeljük azonban őket, felfedezzük, hogy igenis van köztük egymáshoz –

asszociációkat, gondolatmeneteket testesítenek meg. Egy-egy grafika szinte egy kerek történet, mese.

A véletlenszerűség látszatát erősíti az is, hogy Szujó szívesen alkalmazott szokatlan képkivágásokat, gyakran derékban, vállban elvágva a figurákat, vagy az álló alakokat különböző szögekben megoldva.

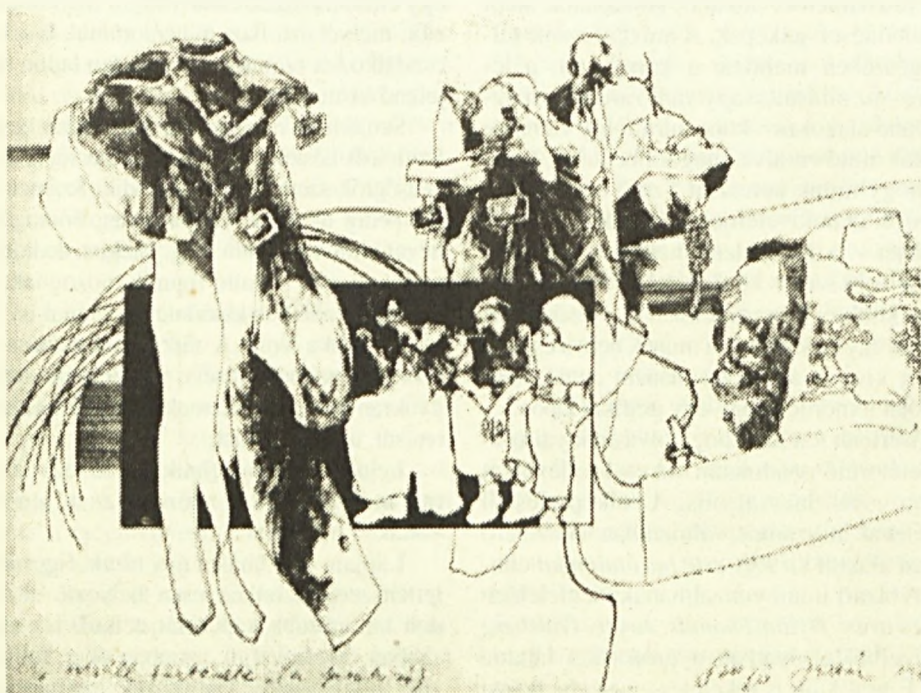
Élt a "kép a képen" megoldásával is. Sok rajzán a fő mondanivalót hordozó jeleneteket, figurákat fekete szögletes háttérrel különítette el. Ez kettős célt szolgált – a kiemelésen túl egy bizonyos távolságtartást, gyakran íróniát is.

Voltak vissza-visszatérő figurái; csúnya jegyespár, kopaszodó idős urak, kendős néni "szürke kis körülmények között élő szürke kis emberek". Annak ellenére, hogy Szujó legegységesebb pillanataikban, a legkegyetlenebb módon mutatja be őket – ha részvétellel nem is –, bizonyos alázattal, szinte tisztelettel köze-

lített hozzájuk. A *Baglyasi séta* sokat megélt kendős nénije minden kendőzetlen csúnyaságával felmagasztosul, csakúgy, mint a *Levéltári jegyzetlapok* nyomorultjai.

Hosszú éveken át jellegzetes figurája volt Salgótarjának természetességével, hullámzó, de általában jó kedélyével. Sok barátja, cimborája, s néhány értője volt, ám jó tanácsaik ellenére sem volt hajlandó fejet hajtani, s beállni "a sorba". Jól ismerte grafikáinak hőseit, hiszen köztük élt, hasonlóképpen mint ők, s hasonlóképpen is veszett el. Az igazi szakmai elismerés hiánya, s az a tény, hogy nem tudott, s nem is akart beilleszkedni egy adott rendbe, megteremtette azt az ördögi kört, amelyből már nem volt kilépés.

Egyszer azt mondta, hogy a "hősiesség nagy dolog, engem viszont kevésbé érdekel a hagyományos hősiesség. Hiszen hősiesség az »átélni és megmaradni« is." Hősies akart lenni, de nem tudott megmaradni.

Szujó Zoltán Egy overáll története (a fuvalázó) – toll

Zsibói Béla

Indulatos rajzlapok (Szujó Zoltán néhány grafikája *)

Lautréamont a szépséget úgy próbálta meghatározni (és ebben semmi novum), hogy az olyan, *“mint a varrógép és az esernyő véletlen találkozása a boncaszalon”*.

– És ha az esztétika megfogalmazásai között arra az igencsak korai, még az Akadémosz ligeteiben magyarázottra gondolok, és a későbbiekre is, amelyek – kissé leegyszerűsítve – akképpen szólnak, hogy szép az, mi érdek nélkül való (illetve tetszik) – nos, ha a klasszikus, de a későbbi esztétikák hasonló tárgykörű megfogalmazásaira gondolok, akkor a múlt század végén mondottak szokatlan társításként hathatnak ugyan, ám “széptanilag” sem az ókori görög de a következő eszmények értelmében is megtámadhatatlanok – elvileg.

Egyébként pedig nem hiszem, hogy csupán a (szokatlan) meghökkentésre vágyó francia szellemesség vagy még kevésbé, mi olykor egy ezzel, a francia ironia megnyilatkozása lenne a korábbi Lautréamont idézet. Inkább gyanakodhatunk a költőnek valami más szépség, esetleg harmonia iránti vágyára – s mint utólag kiderült – egy másfajta művészet óhaj-tásaként. Amely óhaj – tegyük hozzá – nem is volt hiábavaló. Szabadunk fordulóján a “más-ság” iránti esztétikai igény sokszorozottan jelenkezik majd az avantgard különböző irányzataiban.

Bizonyságul pedig a már kissé elfeledett költőt az első világháborút követően, úgy az 1920-as évek táján újra felfedezik és éppen a

szürrealisták teszik meg közvetlen elődjüknek. Aztán a *Gröff*tal hasonlóképpen történik a továbbiakban is: a következő világháborút követő “transzavantgard” irányzatokkal egyszerre, immár másodszer kél ismét új életre. - Elgondolkodtató az, hogy századunk háborúi nyomán rántörő szellemi, művészeti omlások – újraépülések, tudati kataklizmák közepette őskereseő indítékkal, az újra- és újrakézdések küszöbén önigazoló szándékkal minduntalan visszanyúlnak többek között érte is, hogy aztán olyan, a kortárs laikus közönség számára kezdetben, de talán később is követhetetlen és ezért befogadhatatlan, tehát kárhoztatni való új látásmódok (dadától a szürrealizmusig, majd a pop arton át a koncept-, informel artig, stb.) születhessenek meg. - Így történt ez ugyanis századunk negyvenes-ötvenes éveiben is, sőt a korszak második harmadában sem másképpen, amikor újabb “tárgyak” (netán esztétikák) kerültek boncaszaltara, boncaszaltal mellé-mögé, és gyanítom asztal alá is majd a korszak utolsó harmadának végétével.

*

A 70-es évek egyes Szujó-grafikáit tekintve olyan korszakban születnek ezek, amikor a *pop art* legutóbbi világháborúnk után új kép-

* A grafikák a Nógrád Megyei Múzeumok tulajdonában vannak.

zőművészeti és nemcsak képzőművészeti (irodalom, életvitel végső soron "filozófiai") folyama az Egyesült Államokat követően nyugaton is (főképpen a volt NSZK-ban) már tetőzött, hozzánk pedig a keleti partokra e hullámár a politikai gátak és természetesen a közben eltelt idő (a megkésettység) szűrőin át tisztultabban érkezik. Ekkor már alkotásokkal is mérhető stílustörténeti kategória. És nemcsak a képzőművészetben következtek új hullámok azidőtájt. – Gondolatban végigtapogatom hátam mögött a polcok könyveit. A kötetek gerincén Dürrenmatt, Miller, Beckett, Albee és Joyce neve. Mellettük sorakoznak Ernst Fischer, Roger Garudy, de Sarte és Camus, és sorolhatnám még Ginsberg, Salinger vagy Keruac köteteit. És régen túl vagyunk már azon, hogy Kafkán vitatkozzunk, megtették ezt a Prága melletti Liblicén jó évtizede. – És mégis a szellemi fellendülés szomorú időszakára volt ez könyvkiadásban, képzőművészetben és a lelkekben sem másképpen.

Szomorú, mert a jövőbeni folytatáshoz fűzött reményeket nem váltotta be: a 70-es évekre (politikai de gazdasági okok miatt is) megfeneklett. A művészetben (képzőművészet, irodalom, stb.) ezidőtől hangsúlyozottabbá válik az alkotói kettős tudat (mondanám paranoja) jelenléte, mely oly sok művész-sors és oeuvre félresiklatójává vált. E kettős tudat eredője egyrészt abban keresendő, hogy a paternalisztikus művészet-manipuláció technikái ekkorra kikristályosodtak és megkeményedtek. A "hivatali" elfogadtatás vagy elutasítás a művészetet és természetesen a művészt is a támogatás és a tiltás dilemmájával szembesíti. A túrtek körének megjelenése pedig propagandisztikus volta, illetve a politika kirakatába utaltsága miatt nem a legvonzóbb állapot, netán egyesek számára kompromittáló státusz. A tudati kettősség másik gyökere a korszak "több szabadságot – több felelősséget" hirdető kultúrpolitikai alapállása lett, mely szemforgató módon most már a közvet-

len irányítás eszközeit az alkotók és az alkotó műhelyek kezébe "adta", valójában a cenzúra helyett az öncenzúra torzító hatású keményebb és cinikusabb módszerét kényszerítette a művészekre. – Ez pedig legfeljebb a hatalom háta mögött, a közönséggel történő cinikus összekacsintás, ha nem is művészetidegen, de nem is mindig autentikus művészi produktumok (színházban az "áthallásos" előadások) megszületését eredményezte. Módszereiben pedig a "más szemével látás", a "más fülével hallás" stb. torzító gyakorlatához vezetett, amikor is az ecsetvonás, a tollrajza még megszületése pillanatában egy másfajta látásmódhoz igazodik – így vagy úgy –, amint a leírt szó egy idegen szerv, a "hivatalos fül" rezonanciája szerint artikulálódik – így vagy úgy –, mert ilyen-olyan korszak ez a távlatok és meggyőződések igaz és hamis határai között, a megtorpanásokban és nekilendülésekben egyaránt.

*

A grafikát – a "barlang-karcoktól" a keresztény és egyéb miniatúrákat, és inicialékat is ideszámítom –, tehát a kezdetektől napjainkig, egy meglehetősen technicista hasonlattal, a szeizmogram finom újjeleihez hasonlóaknak vélem, egy mindenkoron érzékeny rengés-kutató és – feltáró lelkes szerkezet rezzenéseinek lenyomataképpen. Olyan lenyomatoknak, amelyekről leolvashatóak a közösségi (társadalmi) és a magánéletben bekövetkezett megrázkódtatások foka és mértéke egyaránt – ha igaz (őszinte) művészetről van szó.

En így gondolkodom Szujó Zoltán *Pajzán fecsegések, Játékos figurák, Egy overáll története, Egy este barátainnal, az Önarcképvázlatok*, valamint a *Levéltári jegyzetlapok* néhány grafikájáról, melyek 1974 és 1979 között születtek tus-, tus-ceruza és tollrajz, alugráfia, litográfia valamint ofszett technikával. Vannak közöttük, jobb szó híján, "magánindít-

tatásból” és társadalmi elvárásra-megrendelésre (Levéltári jegyzetlapok) készültek.

A nyitottabb kompozíciójú, magánéletből fogant grafikákról azonban rögtön előljáróban tisztáznunk kell, a felületes szemlélődő eligazításként is, hogy önálló művekről van szó – még az Önarckép vázlatok – esetében is. – Nem konceptusok ezek (ami nem összetévesztendő ez esetben a konceptuális művészet – a koncept art – körébe vonható megfogalmazással), hanem a szó eredeti értelme szerint: nem konceptus, tehát nem első megfogalmazásokkal van dolgunk. Teljes bizonyossággal, önálló alkotásokra következtethetni a lapok egyedi nevesítéséből (számozásukból különösképpen) a pontos keltezésről és a művész sohasem hiányzó kézjegyéből. Nem skiccek vagy tanulmányok, nem egy eljövendő kompozíció vázlatai ezek. Önálló művekként kell tekintenünk rájuk. – De indokolt-e az aggályoskodó körüljárás e néhány lapnyi grafika esetében? – A jellegzetes kontúrok meghatározása az egymáshoz látszatra lazán kötődő alakok, a “jelenetek”, a “narrációt” szolgáló szerkesztés végül pedig a formakompozíció értelemhordozó felfejtése érdekében elkerülhetetlennek érzem e “kritikai” szószálhasogatást. – De szükséges ez egy sajátos művészi látásmód tisztázásának okán a kompozíció, illetve a formák találkozásának (varrógép, esemény, boncasztal és egyebek) okán, amelyek – meggyőződésem – ha művészetről van szó, sohasem véletlenszerűek. – Egyébként is mai művészetünkben a véletlen tudatos szükségszerűséggé lett immár.

*

De milyen esodák is történnek ezeken a rajzlapokon? A esodák már megtörténtek még mielőtt e lapok megszülettek volna. A pop art vagy amint a későbbiek során még emlegetjük majd az “új realizmus” már megteremtette és még teremti azokat a hétköznapi varázslato-

kat, amelyek közepette nagyjából ma is élünk. – Mindenekelőtt pedig azzal, hogy feladja a korábbi áramlatok térépítkezési technikáit, kompozíciós elveit, pontosabban a plasztikailag zárt formát egy spontán önfeltárás érdekében. Nem más ez, mint az un. “hierarchikus kompozíció” elvetése, azaz “a kép-centrum” megszüntetése folytán kialakult új képi architektúra, mely többé már nem alá-fölé rendeltségi viszonyt teremt az egyes ábrázolt elemek között, hanem elsősorban mellérendelési viszony révén egy új szintézist valósít meg. Gondoljunk a már művészettörténeti fogalomvá vált Andy Warhol Elisabeth Taylor vagy Marilyn Monroe (1962) serigrafáijának zöld, kék, lila stb. sorozatára, amelyen a művésznők arcát a selyemszita-technika segítségével színfoltokra bontja fel a művész a szem, a száj, stb. (az arc) alkotó elemeire. E variánsok (nem alá-fölé rendeltség révén) az ismételtetés, a minden irányba folytathatóság érzetét sugallják, illetve a kép keretén túl, folyamatos sor képezhető belőlük. Maga az alkotás pedig *expanszív* képfeletletté válik, mely erőszakosan magára erőlteti a szemlélődést: ebben rejlik expresszivitása.

A Pajzán fecsegések (III.) egymás mellé rendelt “csintalan” páros jelenetei, nőalakjai, az ivó férfi figurája, az Önarckép vázlatok hasonlóan építkező kompozíciójának erotikus ágyjelenete, az otrombaságában szomorú menyasszony-vőlegény párosa, a baloldali férfi nyers darabos alakja, vele szemben az idős asszony lehelletfinom ceruzarajzának szinte nosztalgikus megfogalmazása, vagy a többi grafika azonosan építkező térrendszerével mindannyiszor a teljes képmező működésbe hozható. A különböző “jelenetek” (egy történés belső állomásaiként) egyszerre-jelenvalóságkukal hatnak. A részletek egymásra utalnak, olykor feleselnek egymással, nincs közöttük “kítüntetett” részlet – hanem valamennyi *rész* energiát kap, viszont ezek a *kép* egészében, önmagukon túlmutató dinamiká-

val oldódnak egy magasabb egységbe. Az ábrázolat tulajdonképpen a síkok egymásmellettiségének sorozatából alakul. A tér hatását az ábrázoltak jelenetezésein belül a berendezés, azaz a térre utalás elemei – egy tárgy (ágy, italos üveg, szoknya, pipercasztalka, sétatot stb.) olykor egy jellegzetes mozdulat – adják, és ezekben leljük meg a grafikus narráció hangsúlyait. E belső térbeli szcenírozás pedig a mondandó értelemezésének szintjén valósul meg, önálló képfeletté válik.

Az előbbi grafikák mellett a Játékos figurák, vagy az Egy este barátaimmal (James Joyce III.) jelenetei egy élet rajzolatát – bizonyára a közelállóknak pontosan megfejtendő részleteket – beszélnek el. Természetesen a kívülálló de a késői szemlélő is mesét szöhet (netán anekdotikusan is) köréjük vagy legalábbis egy bizonyos, művészre (könyvezetere) jellemző életvitelt (lét-stílust) következtethet ki ezekből. (Ebben az értelemben még természetesebb, hogy e grafikák nem konceptus, fogalmazvány értékűek, amint erről már korábban szövtünk.)

*

A művészet általános normája, dilemmája is egyben az, hogy a világról a világnak szóljon, arról, amelyben élünk adatott. Ennek értelmében Szujó alakjai (az Önarcépvázlatokat is ide sorolom) lélektani kinagyítások, amelyek a közlendő kodifikációjaként, amolyan fogódzó szerepét is játszhatják az egyénien konkretizálható történésekre, pillanatnyi hangulatokra. – S ezek a történések vagy az azokat övező művészi hangulatok érdesen keserűek, szinte idillt taposó durvasággal csak a jelenben valók. Mosolytalan, olykor fenyegető e lapokon a jelenvalóság, a zaklatottság (és nemcsak a kompozíciónális megoldások miatt), mintha számízte volna innen a harmóniát és mégis, a finom vonalakkal rajzoló ceruza, tű, olykor a toll összhangot, arányossá-

got kedvelő vezetése, finoman cizellált majdnem klasszikus kanyarulatai egyfajta harmónia utáni vágyra engednek következtetni. Egyik-másik "játékos figura" arcvonása, vagy a már említett önarcépvázlatok idős nőalakjai, az overáll történetének fuvolázó férfiai, sőt a kegyetlen realitású levéltári jegyzetlapok portréi is mind erre utalnak. Lírai bensőség nem, vagy igen ritkán jellemző figuráira, mégis a művész gyengédségét, majdnem óvó aggodalmát sugallják e magányos alakok.

*

A dolog és ember szerepcseréje jelen századi tapasztalatunk szerint azt jelenti, hogy a dolog túlharsoja az embert (a humánumot is?). – Igaz a dolgok örökösi hatalmát már Balzac is jelezte számunkra, de az atomizálódás – semmi sem egész (Ady nyomán szabadon) – tulajdonképpen csak korszakunkban szült végzetesen megtapasztalható hirtelen zűrzavart. – Állóképek egymás mellé rendelt sorozata, lerobbant gépkocsikarosszéria, szemétre való WC-kagyló, agyongyötört fogpasztás tubus óriásívá nagyított, félelmetes másolata, ócska vödör (*esernyő, varrógép, boncasztal!*) majd egyéb használat nyomorította tárgyi kacat apokaliptikus egymásmellettisége (Oldenburg, Rauschenberg, J. Chamberlain, stb.): ez a pop art véleménye a gépiesen fogyasztó és csak fogyasztói (viszonylagos) jólét (társadalom) álságairól. – Hova lett a kubista Léger őszinte, gépi szerkezetek iránti virágos lelkesültsége? – Természetesen rögtön emlékeztünkbe ötlük most, talán éppen e képzőművészeti viszonyultság korai előzményeképp született Van Gogh-csendélet – azoknak a használatba otrombává nyútt bakancsoknak a szomorú egymásrautaltságáról – a fetisizált tárgyak emberi sors-(lét-) mintázó szimbólumaként.

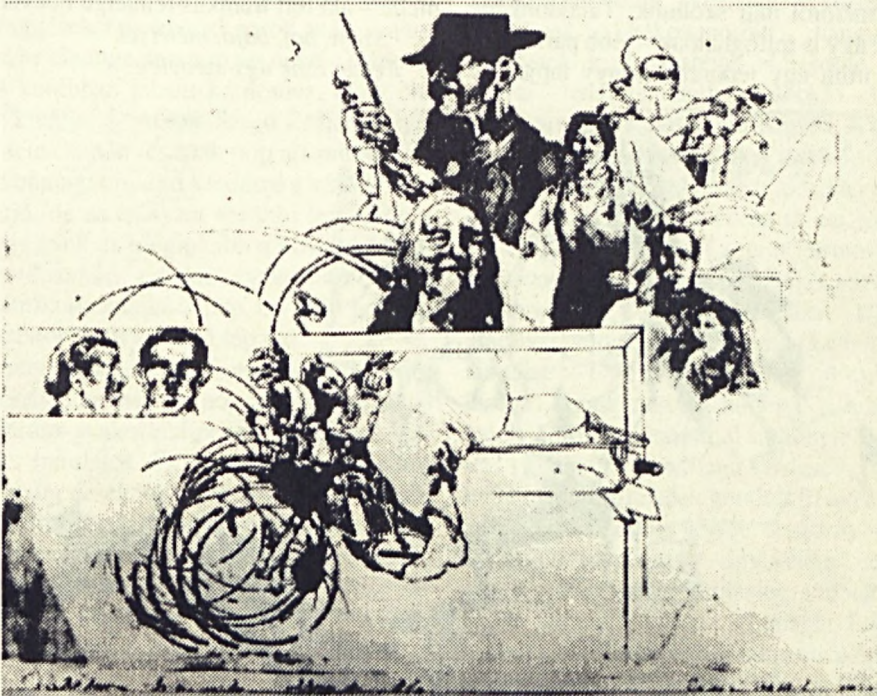
Szujó Egy overáll története (a fuvolázó) című grafikájának viszonylag derűs, inkább

balladai nyugalomú alakjait a tárgyak (maga a ruhadarab fenyegető kuszasága, a két surranó lehangoló jelenléte) alaktalan nyugtalansággal övezik. A szűkreszabott sötét háttér előtt pedig a magánlét nyugalmas pillanatai "zajlanak". Az egymásra figyelő férfiak (mondánám: a mester, a beavatott és a beavatandó) hármass csoportozata miatt e grafikát a fenyegetettség lemondó kifejezésének – illetve a magánlét, a művészetbe menekülés lehetőségeként –, valami szomorú bizakodás megfogalmazásának vélek.

Igen érdekes egy másik tárgyközpontú, a pop art fetiszáló gesztusára emlékeztető Szujó-lap, a Játékos figurák című, amely számomra úgy tűnik elidegenedésre figyelmeztető (egyfajta technika ellenes-) magatartást hordozó.

A kompozíció kiemelt részlete egy majdnem aprólkos grafikai műgonddal kidolgo-

zott hajtóművet ábrázol, a közlekedési eszköz legagresszívabb részét s még véletlenül sem az eszköz valamilyen más vonatkozására figyel vagy éppen magára a "gép" gazdájára. Mi több a "gazda" ebben a viszonyulási rendszerben mellékessé is válik, jelzéssé zsugorodik – egy pedálon nyugvó láb –, akár a masina alkatrészeként is felfogható. A karakterisztikusan megrajzolt figurák, jelenetek közé ékelődő motorkerékpár-részlet pedig felrobbantja a kép narratív értelmét, egyben mozgalmassá is teszi azt. A kerék forgásának dinamikus felbontásával pedig – a futurista Giacomo Balla (Egy pórázon vezetett kutya dinamizmusa) a mozgást mozzanatnyi részleteiben megragadó rajzolatához, vagy a még futuristább Boccioni lendületes "biciklista" ábrázolásaihoz hasonlatosan – Szujó gépezete épp, e kerék által, működő erővé válik: gazdátlan erővé. – Mindenesetre az bizonyos, hogy Szujó ezzel nem

Szujó Zoltán Játékos figurák – offset

a korai, különösen a huszas évek avantgardjának technika imádatához, inkább az ellenkezőjéhez közelít.

Pillantsunk azonban a rajz egy másik részletére, a hegedűt tartó, kalapos-szemüveges férfi figurájára: a hangszer jelenléte is érték-sugalló lehet, ám az ember aprólékos de könnyed grafikai gonddal kimunkált alakja mindenképpen hangsúlyteremtő, egyben ellenpontozó gesztus a korábbi technikai fogantatású részletekkel szemben.

*

Az eddig mondottak összegzésképpen - de egy újabb kérdés előzményeként - lássuk mi az, ami Szujót és a pop artot rokonítja?

E művészettörténeti vonulat vonzódása a képregényszerű megoldásokhoz nyilvánvaló. Az egymás mellé rendelt képsíkokból kialakuló narrációról már szoltunk. Tulajdonképpen ezek úgy is felfoghatóak - jobb párhuzam híján -, mint egy leporelló könyv lapjai. A

grafika mondandója pedig a "szcenírozott" részletek intellektuális-emotív "lapozgatásával" válik felfejthetővé. Szándékosan nem a képregény egymást követő képkockáit hívtam segítségül, mert ezek rendszerint kronologikusan (a számozás sorrendjében) követik egymást, s ez egy műalkotás esetében nem evidencia. - Az viszont nyilvánvaló, ahogy olykor a pop art a képregény hőseinek hurokba írt gondolatait vagy a párbeszéd elemeit ("egy az egyben") kompozíciós megoldásként saját eszköztárában áttemeli. Elegendő, ha csupán Roy Lichtenstein serigrafiaiára gondolunk, amint például a Reménytelen női portréja alá ugyanúgy, ahogy a képregény rajzolója ő is egy hurokkal a hős szájához rögzíti többlet-mondandóját.

Szujó Egy este barátaimmal (James Joyce II.) című grafikájának kompozicionális tartozékai (ha nem is hurokba zártan) a szereplők mellé - alá rótt ironikus felhangú bökversek:

*"Szem, haj, bája, mételyek
Fejem csak úgy szédeleg."*

Szujó Zoltán Egy este barátaimmal (James Joyce II.) - tus

Majd alább, nyilván a kalapos hölgyhöz tartozó:

“Szerelem

Régi

Édes

Dallama

Csendül...”

Mindkét szöveg kétségtelen, hogy formai megoldásként a pop art gyakorlatával rokonítható, de művészi habitusként is - a gúnyolódó távolságtartás révén - szintén a pop arthoz közelíthető. (A látvány kiegészítéseként e távolságtartás az értelmezés eszköze is egyben.) - És úgy tűnik ez a fajta grafikai “beszédforma” igen közeli Szujó művészi intencióihoz. A formailag kötetlenebb rajzos-feliratos diskurzus (hisz egy barátokkal töltött estéről van szó) olyan lehetőségeket rejtő, amelyek a grafikus szarkazmusának tökéletesen megfelelnek.

S most e javarészt összegező de talán új összefüggéseket is kereső sorok után – ahol annyiszor elhangzott a pop art neve – elérkezünk a korábban jelzett kérdéshez, mely önmagát kínálja: – Akkor Szujó Zoltán mégis miért nem csupán és csak pop art-művész?

Az önmagát nyújtó kérdésre a választ maga Szujó, de az irányzat további fejlődése, a hetvenes évek és méginkább a következő évtized stílusváltó egyéni gyakorlatai adják meg, amikor is maga a pop art már lezártult művészettörténeti stílussá lép elő.

A magyarázat, a megfejtés gyökere pedig emocionális, az, hogy a pop art alkotói, alkotási eljárása-gyakorlata primér gesztusok, érzelmek, indulatok kifejezésére alkalmatlan. Szujó pedig érzékenységekben dühre lobbanó, nemes felháborodásában káromkodásra hajlamos művész. Grafikai nyugtalanul szenvedélyes, indulatos lapok. (Talán ezért is, hogy a mosoly csak tűnékeny árny; humor, derű pedig sehol sincsen ezeken a grafikákon.)

*

Ha további kérdésekre keresünk választ, tanácsosnak látszanék, hogy éppen ezt a grafikát – Egy este barátaimmal (James Joyce III.) – vizsgáljuk az elkövetkezendőkben. – Mert miben is ragadható meg e (Szujó-)jelenség?

Maradjunk tehát annál az esténél, amelyet barátaival tölt. A cím arra utal, hogy kizárólagosan személyes, a magánlét szférájáról van közlendője. És ami nagyon lényeges: a vélemény (véleményét) távolságtartóan és teljes alkotói szupremáciával, kívülállóként fogalmazza meg (alakok, szövegek “ítélet”-hordozó összeszerkesztésével). – A grafikának van azonban egy zárójeles mellékcíme is: – (James Joyce II.) – utalva arra a Joyce “idézetre”, amely egyensúlyban tartja a kompozíció jobb oldali felső kétharmadát, a baloldali (figurális) részével. Az alakokhoz kapcsolódó bökversek esetlensége szemben áll itt a “*Nejtelen, kéjtelen, hontalan, kénytelen...*” kezdetű Joyce-szöveg játékos-morbid hangulatával, amelynek leggyakrabban elforduló (vezér) szavai – halál, temetetlen, fuldokló – tragikus felhangot kölcsönös e grafikának. A bökvers és az irodalmi szöveg ellentétének feszültségkeltő drámai nyugtalanságát azonban még fokozza a szörny megjelenése (a lap jobb alsó harmadában), “akinek” nem is karmos emberi tagja vagy egy másik, a nemiségét jelző az, mi félelemkeltő, hanem inkább tekintete, amellyel befogja a tömörszerűen szabdaltszövegszerű tájat: – Ő, a szörny, karmaival tartja (választja) annak a sivár helynek a talapzatát, amely fölött barátaimmal eltölthetek egy estét? - Hallani vélem Szujó kérdését - bár lehet inkább felkiáltójeleket gondolt Szujó e szörny köré vagy a mondat végére. A szörny jelenvalóságának megfejtését, úgy vélem, szintén a Joyce-szöveg rejti. (Mellesleg, többek között éppen James Joyce az ki magát Lautréaumont-t és az irodalomban talán elsőként általa alkalmazott mozaik-technikát, a különböző szöveg-kombinációk, a collage, az un. önmű-

kódó írás módszerét stb. újra felfedezi a XX. század számára!)

*

Úgy gondolom, hogy az elmondottak meggyőznek arról: ez már nem (legalábbis nem elsősorban) maga a pop art. – A jelenségre a pontosabb választ – Szujó művészetében is – úgy leljük meg, ha a kérdéses irányzat további fejlődésére figyelünk.

Az "új realizmus" – nevezzük így mi is egyszerűbben sokágúsága miatt – a pop artból fejlődött azzá, mi részben ma is, művészettörténeti jelenvalóság. Kifejezési formáit is a pop arttól kölcsönözte, illetve magába építve, szándékai szerint hasonította magához.

Az új szándékok pedig a magánlét, a személyes lét köré csoportosulnak: *a szubjektum, az egyéni teremtés mozzanata* igen nagy mértékű igényné válik. Leggyakrabban ennek kapcsán egy új "bensőségről" beszélnek – és jogosan –, hisz az én felé fordulás merőben új művészeti (belső) viszonyokat teremt a pop arthoz viszonyítva. És ekkor a pop art tárgyválogatása, gúnyoros távolságtartása (stb.) már átalakul egyfajta dekadenciáig mélyülő személyes frivolsággá, olykor egy felsőbbbségi tudat megkeseredett epességévé. Mi több, a művész már elégedetlen a pusztán "csak" ábrázolás gyakorlatával: feliratozza, sajátkezü szöveges magyarázatokkal övezi azokat. Az alkotás pedig ezáltal (elsősorban?) a művész önön létének dokumentációjává válik. (Külön tanulmányt érdemelne az, hogy a hasonló művészeti eljárás ma már milyen mértékben kapcsolható a képregény gyakorlatához és mennyiben a klasszikus avantgard által régen felfedezett és alkalmazott neurotikus betegrajzok feliratozásának hagyományához.)

A szöveges dokumentáció, az ábrázoltak önelvű leltározása a látvány manipulációjaként egyben magyarázataiképpen is (Szujó és

a Joyce szöveg) egy "magántörténelem" – szándékos vagy szándékolatlan – kialakulásának momentumává lesz. Másképpen fogalmazva: olyan szubjektív historizmus alakul ki, amely a magánmítosz megteremtésének eszközévé válik. (Bár életrajzi részadatokat nem ismerek, mégis úgy érzem, hogy nemcsak művészi gyakorlatában, de az egyszerű és közönséges hétköznapokban sem állt távol Szujó egyéniségétől -a tudatos vagy tudatalatti - mítoszteremtés szándéka, igénye.)

Új szintézis – új realitás – alakul ki tehát az "erőszakos" grafikus beavatkozás nyomán.

*

De fordítva is működnek Szujó realitás-teremtő grafikus erényei, amikor "kíméletlen" szövegekre komponálja meg saját "látványt". - A Levéltári jegyzetlapok-ra gondolok.

Alkotáslélektanilag látszólag szinte az ellenkezője történik ezeken a lapokon annak mit korábban vizsgáltunk a (James Joyce II.) Szujó-grafika esetében: a szöveg és a látvány nem egyszerre és egymást indukálva születnek. A végeredményt tekintve viszont miben sem különbözik tőlük szöveg és "kép" összerakásából keletkezett alkotások ezek is.

A keletkezés körülményeihez tartozik az, hogy a városi polgármesteri hivatalhoz vagy a bányagazgatóságához benyújtott egykori és leginkább kérelmező folyamodványok tartalmi ihlették. A levéltári dokumentumok mellé készült könyvformák mégsem pusztán illusztrációi azoknak. – Nem illusztrációk, mert feltételezhetően nem egy külső szempont, hanem személyes válogatás eredményeként született e sorozat. – Alaki megoldása, a lapok osztott síkjai – a grafikus kompozíció mellett a levéltári anyag másolata – úgy tűnik, minden bizonnyal az "új realizmus" gyakorlatából következőd.

Az egyik az elmosódott gépírás arról

hírel, hogy 120 pengő előleget "hatszori levonásra" kérelmeznek, mely összeget szeptemberben három gyermek beiratkozására és a könyvek beszerzésére kell fordítania az alulírottak. (Levéltári jegyzetlapok III.)

Egy másik "melléklet" engedély arra, hogy egy "...teljesen vagyontalan és asztmás..." kérelmező számára "... Salgótarján m. város és a salgótarjáni járás bánya vidékének területén..." felesége és feltehetően fia könyvörömdományokat gyűjthessen – magyarul koldulhasson - a következő "...évi június hó 12-iki határidőig..." (Levéltári jegyzetlapok VI.).

A szöveg – ez alkalommal a hivatalos okirat – az alkotó szubjektum, önmagát és az alkotást magyarázó dokumentációjává válik. A tárgyak és az alakok a szövegek által önmagukat fejtik ki egy más, új összefüggés érdekében (lehet ez az animizmus XX. századi változata?) – Végül is arról van szó, hogy a levéltári anyag bizonyos tartalmi visszhangra találtak, egymásra leltek Szujó szubjektív művészi intencióival. Jellemző viszont az, hogy milyen tartalmakra mozdul meg a grafikus "indulat". – Rögtön hozzá is tehetjük, hogy ez a világ sem igen különbözik a korábban megismert Szujó-alakok világától. Peremre szorultakról, elesettekről szólnak a lapok: a hasonló formai megoldások mellett viszont "vaskosabban" zaklatottak a kompozíció figurái. Megmaradt ugyan itt is a vonalvezetés törekvése csak – egy-egy szájszögletben, szembődörben – mélyebbre váltanak az árnyak. Magukba roskadt, legfeljebb a távlatokra töprengőn tekintő tétova figurák a kétele végleges eluralkodását sugallják.

Amikor már bizonytalanná válik a művész ironiája, a hegye távolságtartás, a fintor meg a szarkazmus is: egyetlen dolog marad a látvány, ami csak az írott, "hivatalos" szöveggel egyszerre érvényes valóság – a szemlélt világ indulati megközelítése.

A sorozat 1975-ből való: – 1976-ban jele-

nik meg a Kossuth Kiadónál Aradi Nóra a maga nemében igen színvonalas ám annál intencionálisabb, hivatalosan reprezentatív albuma a Munkásábrázolás a magyar képzőművészetben címmel. – E jegyzetlapok viszont semmiképpen sem a hivatalos, kortárs művészet elvárásainak megfeleltetett optimizmus-sal átitatottak: csak fájdalmasan szomorúak.

(Ördögi kör : ez a "csüggedtség" is a hivatal optimizmusát erősítette: lám a múltban – 1930-as évek – mik meg nem történtek vala!) – És ez már túlmutat azon, mi csupán a művész személyes, mondanám "magángrafika" szintjén születik, hisz tagadhatatlan e könyvmatok nem megrendelésre készültek ugyan, de bizonyos hivatalos elvárásoknak megfelelően fogantak. Látszik ez technikájukon is. Mindenekelőtt feltűnőek az igen nagy realiztikus gonddal, már-már kínos pontossággal kimunkált részletek. A részletező grafikus eljárás feltétlenül az intézményes keretek között erősen munkáló, hivatal-diktálta gyakorlatra emlékeztet. – A félreértések elkerülése végett mindjárt arról kell szólnunk, hogy sem az ábrázolás realiztikus módozata ellen, sem a műgond ellen nem lehet kifogásunk, csak annyiban, amennyiben ez kizárólagos követelménnyé válik (a tiltás-támogatás rendszerén keresztül is) egy szocialista-realista vagy mint később nevezték a szocialista-humanista képzőművészet nevében. Ilyen értelemzésben pedig gyakran csak illusztrációvá lefokozott alkotások születhettek, és igen valószínű, hogy ezeket a könyvmatokot is szemléltető ábráknak tekintették – és bizonyára igen elégedetten (a művész számára annál megalázóbban) – a kurzus épp soron lévő tekintélyei.

A hivatalos elvárás szerint illetve "a magánéletből" fogant grafikák stíláriis, technikai de/és természetesen hangulati különbözőségét szimptomatikus értékűnek érzem a korszak társadalmi és magánéleti (intim) szférája között feszülő ellentétességre (gondoljunk csak

ezekre és a korábban idézett Szujó-grafikákra). A paternalisztikus elvárás és a "magán" (alternatív művészi) törekvések tudathasadásos állapotát egyébként az időszak művészeinek valóságos pszichikai megrázkódtatásai, kisiklásai (olykor a megmásíthatatlan cselekedet tragikumáig) mind-mind alátámasztani látszanak. És ettől, úgy érzem Szujó maga sem függetlenítette, függetleníthette életét, művészetét sem. Természetes, hogy a belső arányok felbomlanak, ha a saját köznapi lét és a másik, a művészi (alkotói) nem párhuzamos és harmonikus, hanem egymásnak feszül. A művészi érzékenység pedig ha nem válik az alkotói tevékenység szervező erejévé, úgy tragikumának szervezője és végrehajtójaként is munkálhat. – Alkalmas volt vajon e korszak arra, hogy gyümölcsözővé tegye az ilyenfajta érzékenységet? Bizonyára és szerencsére is, igen. Szerencsére, hisz keletkeztek, lezárultak és folytatódnak is olyan életművek, amelyek az időszakot a magyar képzőművészet jelentős korszakává avatták és szerencsére azért is, mert a folyamat nem szakadt meg. Most nem a művészet ügyeletes ügyeskedőire, az élelmes túlélőkre gondolok, hanem az érvényeseket idézném, akik – megbocsásson parafrázisom miatt holtában a költő – túlléptek azon a csapszéken és igen is tovább. – Ám tagadhatatlan, nem általános érvényű tendencia volt ez, különösen ha a *szujókat* tekintjük: nem volt mindenképpen jó ideje e korszak a szellem, az alkotás és egyebek kedvező együttműködésére.

Szujó Zoltán esetében is talán könnyebb dolgunk van, ha személyes, alkati szempontok szerint közelítünk hozzá (általában a jelenséghez is). Szujó érzékenysége ugyanis vitathatatlan – egyéni és társadalmi bajok iránt és velük szembeni sérülékenysége sem (így utólag kiváltképp nem) igényel különösebb bizonyítást.

A pop artban, az új realizmusban is, de minden magára adó művészeti irányzatban

volt és van egy romantikus magatartás – a másságból, a meg-nem-értettség szépségéből fakadó lelki-művészi habitus – a mindenkori jelen elutasítására. Ez valamennyi irányzatban – legalábbis a kezdetekben – őszinte és tiszta intenció és vágyakozás, amelyhez lélektanilag indokoltan kapcsolódik az önpusztítás (önfeláldozás?) iránti hajlandóság – márcsak az önigazolás, a hitelesség, élet és művészet egységének bizonyítása érdekében is. A pop art egyik jellemzője pedig éppen az öndestruktív életforma vállalása. – És Szujó magát-emésztő életmódja az idő múltával, akár a mítoszteremtés, szerepvállalás alkalmain egyre tudatosabban vállalt – bizonyára önsúlyától is ebbe az irányba alakul – formává válik. – Kelet-Európában, amint azt a megrekedt tehetségek, félbemaradt életek, életművek bizonyítják, az önmaga ellen működő indulat "legártatlanabb" eszköze, egyben a legpusztítóbb is az alkohol volt. Egyfajta nonkonformizmus "alkoholba menekülő" változatát eredményezve.

A művészeti irányzat, tudjuk Amerika nagyvárosaiban született. Tematikai választása, a nagyváros civilizációjának elfogadása - elutasítása és létformája a happening, a performance Nyugat-Európában is a hasonló nagyságrendű emberi aglomerációkhoz köti. A keleti provinciákon a térség civilizatorikus visszavetettsége, de ismert politikai okok miatt is kedvezőtlen helyzetbe került. Egy kisvárosban pedig szinte légüres térben vajúdnak, itt már nincs éltető erő mi táplálhatná ezt a nagy formákat kedvelő irányzatot. És éppen itt, ha nem is kimondottan ellenséges, de mindenképpen rendkívül hátrányos viszonyok közé kényszerült művészet és művész is szárnysegetté válik. A földrajzi értelemben marginálissá lett művészet képviselője pedig perifériára szorul – és a vidékiségnak nemcsak térbeli meghatározói vannak, hanem személyiségre ható következményei is.

"A térnek minden képzőművészeti kifeje-

zése tudatunkban a világnak egy bizonyos fel-fogásmódjához és a világban elfoglalt helyünk egy bizonyos érzéséhez kapcsolódik” - mondja René Berger. – Ha a tér képzőművészeti kifejezését és a világban elfoglalt helyünket a művészre és alakjaira vonatkoztatjuk, akkor Szujó grafikáinak “terei”, a helyszínek és alakjainak világa igen pontosan körülhatárolható. És természetesen az a viszony is jól meghatározható, amely Szujót e világhoz kapcsolja. Mint tudjuk nem volt felhőtlen

kapcsolat ez. A mű ezért pátosz nélküli, az emberi esendőségek, az ember elesettségének szomorú heroizmusa miatt mégis emelkedett méltóságú. Szébbik, vagy ha úgy tetszik énünk jobbik felének érdekében szólnak ezek az indulatos lapok mindennapi rút dolgainkról. – És úgy gondolom Lautréamont köznapi *esernyője* és köznapi *varrógépe* is valami hasonló értelmű szándékkal találkoznak egy közönséges *boncasztalon* – mégha ez mindég nem is történik teljesen véletlenül.

Szujó Zoltán Pajzán fecsegések III – alugráfia

Lőrinczy István

A füvek sikolya

lenyakazott árokparton
fekszik puskával
egy halott
felsikolt
a füvek torka
és az úton
tankoszlopok

Az ősz női ízei

kukoricák húsa
két harmatos combod
szőlők mézét
szívom öleden
a kék hajnalokat érzem melleiden
erdők párájából
iszom szemedben

Tarján Tamás

Szemmagasságban

II.

(A kétséges állapot könyve) Nem kell ahhoz irodalmárnak lenni, hogy észrevegyük: a közelmúltban az epika körén belül mind nagyobb jelentőségre tett szert a naplóforma. A jó egy évtizeddel ezelőtt Kornis Mihály által kezdeményezett, sokak írta, akkor még félig sem legális *A Napló* szemelvényes, megkésett, de dokumentumértékű publikálása éppúgy e műfajra irányította a figyelmet, mint az *Alföld* című folyóirat 1991. augusztusi "napló-száma". Bár a debreceni szerkesztők nem vesztegettek szót a tematikus összeállítás indoklására, Pomogáts Béla tanulmányából – *Magánbeszéd közügyben* – kitetszhetett, miért hozott vérfrissítést a (mostanában egyébként elég szapora pulzusú) hazai prózába ez a beszédmód: a napló "mintegy önálló elbeszélő műfajjává lépett elő, nem kis részben annak a posztmodern »paradigmaváltásnak« a következtében, amely új írói szemléletet, új irodalomfelfogást, új ízlést és új stílusformákat hozott. A posztmodern irodalom

általában – a narrációval szemben – előnyben részesíti a reflexiót, nagy szerepet ad a személyiség belső történetének, és igen fontosnak tekint a kulturális örökség és a hagyományok érzékeny, egyszerűsrimd alkotó szellemű befogadását... Az az »új érzékenység«, amely a posztmodern szellemiséget kifejező epikai művek fontos sajátossága, igen alkalmas elbeszélő formát talál a kitüntetett módon személyes naplóformában." E tömör prózapoétikai alapvetésnek tökéletesen megfelel például *Tandori Dezső* szinte kizárólagosan "naplózó"-vá lett epikai (és lírai!) életműve, amelyben valamennyi kötet aprólékos naplónak, és minden újabb munka egyben a korábbi naplók naplójának is fölfogható: a "napló-naplója-napló" típusú íraskényszer, íraskötelezettség nem grafo-, hanem *etikománia* – a szünet nélküli kontrollált és minden ízében regisztrált élet erkölcsi visszofutása. (Más kérdés, hogy a *sárlattelenség* szükségszerű tényéből milyen formaelvi

gondok származnak Tandorinál, s miféle szakmai huszárvágásokkal keveredik ki a maga támasztotta szépírói kalamajkákból – hogy rögvest még kuszább és kilátástalább, tehát annál *ígéretesebb* szövevény közepén találja magát.)

Amily szép számmal akadnak posztmodern típusú naplók kortárs irodalmunkban, akként tartja pozícióit az évszázados tradíciókra visszatekintő, manipulálatlan – mondhatni premodern – valomásmód. *Fodor András* vaskos naplókötetei vagy *Hubay Miklós* ezemyi följegyzése ehhez a hagyományhoz igazodik (noha a beszámolót, a kommentárt és a summát más-más arányban, és eltérő művészi fokon elegyítve).

"Régi stílusú" napló ILLYÉS GYULA naplója is, a NAPLÓJEGYZETEK folyama, amely a legfrissebb, ötödik kötetben az 1975/76-os esztendő eseményszigetét öleli körül. Ebből s az eddigiekből is kiviláglott, hogy a krónikás egyértelműen számot vetett a (halála utáni)

publikálás lehetőségével, jobbra a nyilvánosságnak szánta észleleteit - ám komponált-ságra csak bizonyos mértékig törekedett. A házi használatú jegyzetelésen és a spontán előszón túl, viszont az életrajzi éntől teljesen elszakított, szuverén epikán még innen fogalmazódtak mondatai. Kissé olyanformán, hogy a pusztai ősök róhatták a Biblia vagy a kalendárium utolsó tiszta lapjára a természeti és családi eseményeket.

Milyen közel van még, s milyen messze már ez a mindössze másfél évtizeddel ezelőtti két esztendő! Akkor még kaján örömmel sejthette Illyés, hogy az alkalmilag összeütött hagymás-sonkás rántottát, az egy szem paradicsomot és az egy pohár vörösbort a hétfői tévé-adás-szünet kegyelme, csöndje avathatta fejedelmi vacsorává... Akkor még – mindjárt a legelső lapon – beleegyező hallgatással fogadhatta barátja zord jóslatát: "A kapitalizmusban gyógyíthatatlanul dúl a rák, a tünetek már akutan veszélyes bajra mutatnak. A termelés költségét és a termelő fokozódó igényét az eddigi gyakorlattal képtelenség egyensúlyban tartani, óriási beavatkozások nélkül. Erre pedig képtelen – épp a szervezkedő széthúzás miatt – a mai rendszerük." Ugyanilyen passzív megértésre talált *Aczél György* 1976 nyárutói

italiai tapasztalása: "...elkerülhetetlen lesz a kommuniztác számára a hatalom átvétele. De milyen veszélyes vizsgálata lesz. Az életszínvonal süllyedése bizonyos (annyi lesz az ellenkezés); az államrendfönntartó erőt fokozni kell (ugyancsak az esetleges tetteles ellenkezés miatt.) S mennyi lesz a tolakvó, használhatatlan stréber, a kerékkötő, mert cselekvésre szabadtul eszmemegezállt." Ha másban nem is, az utolsó állításban rengeteg az igazság - a naplóíró Illyés azonban nem politikai, közgazdasági élelátásával tűnt ki. Annál inkább azon kifogyhatatlan képességével, hogy hol abszolút tudású klinikai professzor-ként, hol a tévedhetetlen ösztönök vezérelte hályogkóvácsként diagnosztizálta, ismerte föl a szülőhaza "akutan veszélyes bajainak" jónéhányát, s igyekezett gyógyírt lelteni rájuk az írott, kimondott szó nagyonis véges varázse-rejében. Ahányszor s ahol csak javítani akart a dolgok állásán, mindig a morális és a bölcselői készítés együttese – vagyis az érzelmi elemmel szövetkező gondolati elem – vezette. Közismert többek között, amit e kötet is tanúsít: létfontosságú volt számára az egészséges, büszke, derűs magyarságtudat ápolása, a sokak által vaktában előkapkodott "nacionalizmus" szó (és vád) történelmi horderejének,

mai jelentéskörének, realisan fenyegető veszélyeinek tisztázása és megértése. A monumentális eszmék felleges égboltja alatt gyakran fölseződő egyszál ember vívta harcait: "Viszonyomat a világhoz végre úgy tapinthatom, ujjbeggyel, akár a paraszat és jeget. A kezdet az volt, hogy rá akartam venni valami (szertintem) jóra az emberi (az értelmesnek mutatkozó) világot. Illetve valami (számára) jogosat kívántam tőle. Ha nem engedelmeskedett, természetesen merült föl bennem, hogy neveljem, kezeljem, büntessem. Ezt a hajlamot, mikor vele szemben hatástalan maradt, magam ellen alkalmaztam. Hogy legalább azt kielégítem? Fokozta a rendellenes utat, hogy ez az ellenem fordított büntetésem egy esetben mégis hatott: anyámon át. A szenvedésemet még kevésbé bírta, mint én. Így érkeztem végül ezen a szép hajón idáig, hogy most, hacsak hangosan kell közölnöm a világgal a szerintem való jó, vagy helyeset, a büntető fájdalom máris a hátamba nyilallik, s ha csak ötpernyi autóbuzskéséssel ellenkezik velem a világ: szívdobogás és fuldoklás. Úgy igaz: a jóra, jogosra hajlamos szív öli – az emberiség helyett – az embert."

Mi minden fért ebbe a két esztendőbe? Kihagyásosan sorolva a gyászszín és a meg-

nyugtatóbb koloritú történeteket: meghalt *Németh László*, összeült az MSZMP XI. kongresszusa, Illyés átdolgozta a *Bánk bánt* és megalakított vagy eltervelt más színműveket, elhunyt *Simon István*, el *Lengyel József* is, lezajlott a költő vitája az *Élet és Irodalommal*, *Népszabadság*-, *Magyar Nemzet*- és rádióbeli megszólalásai csorbítatlanságáért kemény – nem is mindig eredményes – csatát kellett folytatnia, betegségek és halálfélelmek látogatták, megszületett az unokája. Tavasz, nyár, ősz, tél rendre hozta a maga tennivalóit, kötelezettségeit Budára vagy Tihanyba; hozott ajándékot és hajtott be penitenciát.

Illyés korábban tíz-tizenöt év alatt sem írt annyit naplójába, mint 1973/74, majd 1975/76 huszonnégy hónapjában. Az idő előrehaladtával mind uralkodóbb műfaj lett a napló, mind gyakrabban vált hajnali vagy esti penzumá az életjegyzetelés. „Mellemtéve a papírt, és szinte az orrom előtt jártatom merőlegesen a tollam, mert csak így fog” – olvassuk a beszámolót. A fekvé-írás kényelmetlenségénél van feszélyezőbb is: – „Ha Flóra elmegy előttem, abbahagyom az írást. Máig röstelkedés fog el, ha bárki jelenlétében kell »irodalmi« írnom. Mintha kiderülne (olyasmi), hogy a Múzsza nem sug, hanem én találok ki, ami

pedig csakis ihlettel mehetne. (Mihelyt kész, odaadom neki gépelni.)” A válogató, szerkesztő, sajtó alá rendező *Illyés Gyuláné* és *Illyés Mária* a mennyiség szeszélyének, parancsának engedelmességek, amikor a két év termését összefűzték, de megérezték azt is, hogy az anyag éppen így tömörödik. Rendet, zártnak tűnő szerkezetet ad a könyvnek, hogy benne *Németh László* végső betegeskedése, majd halála az első súlyos élmény; a szövegbe illesztett huszonnégy cikk közül a harmadik a *Németh László ravatalánál*. Mikor pedig leperog a két év homokórája, a majdhogynem utolsó bejegyzés a hányatott sorsú rádióelőadáshoz kapcsolódik, s utolsó cikként ennek textusát (*Németh Lászlóról*) kapjuk. Némiképp ettől a „vezérmotívumtól”, a barát és fegyvertárs *Németh László* állandó jelenlététől diktálva vonul végig a kötetben a nagy egyéniségek értő, féltékenység nélküli megbecsülése, a maradandó életművek és kiemelkedő alkotások szeretete és az olvasók előtti „érdekképviselése”. Illyés általában azzal nyitja rá a szemet a becses irodalmi portékákra, hogy meggyőzően elősorolja, ő mit köszönhetett ennek vagy annak. Mint a legjobb esszéistáknál – írjanak bár sok tucat oldalt ugyanarról a tárgyról -, nála is dúskál a szöveg velős,

aforisztikus fordulatokban. Az olvasásszomjéről például így beszél: „A jó verseskönyv olyan módon kiolvashatatlan, mint a szótár. De hát a fölütésükre milyen nem tudás készlet is bennünket? Mikor már elolvastuk, akkor tudjuk meg: akkor ismerünk meg valami addig nem ismertet.” A humorral érzett aforizmak néha bokrosan nőnek („Oly farkar, hogy a nevetésének a csengő részét is visszatartja magának; éppen csak vigyorgog, azt is rozsdásan.”; „Önző a nézését is pazarolni.”; „Ha megdicsér valakit, X. azt érzi, hogy értéket adott, amiért jár neki valami. De ha valakinek rosszat mond a szemébe, azért is jutalmat vár, hisz az is került neki valamibe” stb.). Olykor műelemzés-adalék egy-két sor is: „A képzavar néha – kellő világításban - hatásosabb költői elem lehet, mint a tiszta vonalvezetésű kép. Szürrealizmust közelíthet... Az idő vasfoga, amely valami vagy valaki fölött elrepül, nagyjából olyan szárnyakat üzemeltet, mint az a nikkelszamovár, amely Kassák feje fölött repült el.” (Vajon nevetett-e egy kicsit befelé Illyés, gondolván: az iménti állítást meg is lehetne fordítani...)

Tekintélyes helyet foglalnak el azok a vitákkal, hosszúságú beszélgetésekkel fűszerezett vendéglátások, melyeket holtában oly sokan vetnek

a költő szemére. Estebédek, kvaterkázások Aczél Györgyekkel, eszmecserek – inkább kis, mint nagy ügyekben – Vas Zoltánnal, sűrű szomszédolás Juhász Ferencsel. Illyés becsületére válik, hogy ezekről az együttlétekről szólva nem mérlegelte az utókor várható vagy nem várható ítéletét, egyszerűen papírra vetette saját benyomásait, a hallottakat – bárki volt is a vendége. Legföljebb annyit jegyez meg egyhelyütt Aczélal kapcsolatban: “Bár ne volna miniszter! Meghittebb lenne lassanként köztünk a hang.” Kommentár nélkül kerül szomszédos lapra – egy nap eseményeként – a *Forrás* egyik számának (benne a tervek szerint Illyés egyik okfejtésének) betiltása (“Pártközponti szinten állították le az ügyet...” – csikorgatja a fogát a levélben hírt adó Hatvani Dániel), és Aczél lányának megható hangulatú esküvője. Kommentár nélkül? Annyit azért odaír Illyés, pontosan tudva saját “írófejedelemsége” határait: “...én hova írhatok teljes részletességgel?” – mármint panaszos levelet a cenzúrázás, betiltás, bezúzás ellen. Máskor ő a vendég, Déry a házigazda, s a villanásnyi “keskenyfilm” láttán hápoghatunk: az agg Déry “nem bírta” Csoórit (Juhászt “még kevésbé”), Illyés viszont a *Nők Lapjában*, ráadásul a ma negyedvonalbelinek

titulált, egykori KB-tagként számon (nem) tartott *Garai Gábertól* talált “hibátlan” verset. *Rényi Péter*nek odasúhant egyet, de magában – vagyis: az olvasó színe előtt – bocsánatot kér tőle, amiért nem futotta át bőségesen dedikált könyvét, sőt el is feledkezett a kötetről. Lehet: sokan valamiféle “igazságosztogatást” várnának kedves költőjüktől, Illyéstől. Lehet: mások ezekben a mozaikokban is a költő túlzott hajlékonyságának, toleranciájának bizonyosságát fogják látni. Számomra mindez nem egyéb, mint a korrigálatlan, őszinte napló egy-egy tartózkodó bejegyzése.

A naplóíró inkább barátságosságot tanúsított legtöbb vendége, felebarátja iránt, mintsem barátságot. Ezzel az érzéssel Némethet ajándékozta meg, valamint dramaturgmunkatársát, *Czímer Józsefet* (a könyv egyik leggyakrabban fölbukkanó szereplőjét: Illyés megfeszített munkájának tanúját és katalizálóját) tüntette ki. A társas érzületekben, kapcsolatokban kettősség mutatkozik: mintha a hetvenhárom-hetvennégy éves férfi szívesen elegeedett volna művészbáratai, a lányánálvejjénél megforduló fiatal értelmiségiek, vagy az egyszerű vidéki emberek társaságába, de mindjárt húzódott is volna vissza a maga egyszemélyes birodalmába. Ez csak a Flóra-

val való, eltéphetetlenül szoros kötésű férj-feleség viszonyra nézvést nem érvényes (illetve csak annyiban, hogy még előtte is “titok” a végül persze az ő kezeire bízott írás).

Az elmúlás árnyéka rátelepedett a naplóra. Egy nagy fölidéző erővel, részletesen ábrázolt gyulai kiruccanás (premier) éppúgy “kétséges egészségi állapotban” találta a költőt, mint az 1975-ös, 1976-os esztendő majdnem valamennyi napja. Sűrűsödtek a kórházban, kivizsgáláson vagy pihentetéssel töltött napok. “Ismételhessem meg a mondást – Molnár Ferencét? –: magához szólított az Úr, de én nem mentem. Nem egyszer szólított engem is, de csak nem mentem én se, s így mintha valami új eszmecsere kezdett volna alakulni köztünk” – ütötte el tréfás komolysággal a szorongást. Jöttek a “zuhanásszerű kifáradások”, naponta tette föl zaklató kérdéseit a halállal való “illegitim viszony”. Kezdődött “a végrendelet írása” – egyelőre azzal a szándékkal, hogy ki-gyomlálja művei pontatlanságait, pongyolaságait (“A sok fel, fent, megett e betűjét ö-re javítani mindenütt...”) A főgondolatok is hozzárendelődtek a testamentumhoz – testamentummá lettek: “A Végrendelethez. – Akik megkönnyeznének, megvigasztalódhatnak azzal: halálom kö-

zeledtét elég tárgyilagosan (nem közönnel) tudtam nézni (most még). Látom a tisztelgőkön (a kötelező tisztelgéssel) máris vasalt ruhákat, kézben függő kalapokat, melyek úgy készek már sírba tenni, hogy fölöttem végleg megfordítsák a »népies szelleműek« címerét. Nem, vagy csak alig sejtve, hogy e buzgalmuknak motorja alapján (céljában) az, hogy az egész magyar nép sajátos szellemét fordítsák arccal a földnek, azt a nemzetit, melyet ők nacionalistának vélnék érezni; agresszív nacionalistának (nem más nemzet érdekei, hanem csak az ő érdekeik ellen).” Az *Őszinteség* és az *arányok* problémájáról itt nem, beszólt cikkei néhányában annál inkább megemlékezik Illyés (többek között: *Lehet-e a népnak művészete?*; *A provincializmus felé, előre!*; *A lángelme neveltetése*).

A minden betűt javító gondosságból a szép *Napló-jegyzetek*-sorozat ezen ötödik kötete még kért volna egy keveset. Akár Illyés névírásait, adatbeli vétéseit szentesítették (jegyzetek nélkül), akár a nyomda ördögét engedték a korrektúra közelébe, mindenképp zavaró egy-két elírás. Továbbra is megoldatlan a különféle szövegek (jegyzetek és cikkek) címekkel, tipográfiával történő következetes és világos elkülönítése. Az író nézetei közül helyen-

kénti tudományellenessége sarkallna vitára (indokolatlan vehemenciával, körültekintés nélkül esett neki például a tudományos kutatóknak, azonosítva őket a bürokráciával), s Ady vélt "humortalanságával" szemben is lenne érvünk.

De kit érdekelnének hibátlan emberek hibátlan naplói? Illyés egy percig sem tetszelgett önnön tökéletességének csalképében. Az élet tökélye izgatta, nem a személyé: egy lépéssel – egy jelzővel, egy metaforával, egy finomító zárójellel, egy lehigasztó gondolatjel-párral – közelebb hozzá!

Gyűlik a kétség a személyes és a történelmi sorsban is a könyv lapjain. Biztatást az unoka közelsége ad ("Ha itthon lesz az újszülött, azt fogom érezni, hogy egy óra megindul a házban"), végül pedig 1976 "békebeli Szilvesztere", a korhelyeves mellett újévi nyugalom, a "növekvő reménykedés, hogy mégis összeáll egészséges nemzetté a magyar anyanyelvűség".

Kétség és megnyugvás aránya a majdnem hatszáz oldalon: mondjuk negyven az egyhez, az előbbi javára. Ha belegondolunk: nem is olyan rossz arány ez - igaz, mindig a költői habitus, lelkiület segített, ha kellett...

*

(Az el-elejtett bot) Aki kézbeveszi KARINTHY FERENC új elegyes kötetét, mely a STAFÉTA címet kapta, megtudhatja, hogy az a bizonyos vasfog, az idő vasfoga a fősorakozott katonák feje fölött repült el, legalábbis G.Gy. m. kir. miniszterelnöknek 1935-ben, a Vérmezőn rendezett bajtársi találkozón tett kijelentése szerint. Egy lappal odébb azt a híres rádiós bakit olvashatni, miszerint "Most Tarjáni Tóth Ida cimbolázik; javítom: Cimbalmi Tóth Ida tarjánózik." Én – Illyéssel szólva, bárha nem verseskötetről – valóban megismertem valami eddig nem ismertet, amire pedig szükségem lehet: a *tarjánózás* fogalmát. (Számomra egyáltalán nem mellékes szubjektív mozzanat. Tarjáni Tóth Ida cimbalomművésznő egyik fia osztálytársam volt a gimnáziumban.)

A fentieket *Egy nyelvbúvár jegyzőkönyvéből* szemelgettem. E kis gyűjtemény nem áll távol a naplóíró jegyzetelgetéstől – s bizvást mondhatni is, hogy a *Staféta* a napló egy változatát testesíti meg. Emlékek törnek felszínre, egy-egy hajdani kópéság, bemondás némi helyszínrajzzal és érzelmi körítéssel önálló novellácskává lesz, a sok ez-az (*bicikliző tigris* most nincs köztük) elrendezése pedig világegészlet, vagy legalábbis gazdag életgészlet

sejtet. Akivel ennyi minden történt, aki ennyi embert ismert, akinek ennyi csavarított szó és mondat eszébe jutott, aki ily fáradhatatlan a tréfacsinálásban, az nyilván tízszer ennyit is átélt, lényegében minden figurának a veséjébe lát, artistamutatványokra képes a nyelvvel, és hetvenedik születésnapján túl is borsot tör felebarátainak orra alá.

Mindez igaz, kapott is már a kötet olyan elismerő kritikát, amelyben csak ez fejeződött ki. A könyv végigolvasása utáni első percek azonban sokkal kellemetlenebb fölismerést tartogatnak: elképesztő az a szertelenség és szerkesztetlenség, az a *megíratlanság*, ami e szalmazaklat szétzilálja. Karinthy mesél, mesél első lendületből (vagy épp a már sokszor meséltet meséli lendület nélkül), s amit kidob magából az írógép, azon nem is változtat. Ha mégis változtatott, s ezek nem a "piszkozati", hanem a tisztázati oldalak – annál rosszabb. Aki a kis formákban – az elbeszélésben, az egyfelvonásosban, a karcolatban – a fölépítés biztos kezű mesterének mutatkozott évtizedeken át, most csak összehordta, fölhalmozta anyagát. Könnyedebb hasonlattal élve: szélnek cserztette a papírlapokat, noha nyilván kecses sárkányt akart eregetni. Csakhogy ez zsinég – és némi

konstruáló munka nélkül nem megy. Nem gondolhatunk másra: Karinthy Ferencnek betegeskedései közepette, vagy a világ dolgain fölmérgelődve nem volt kedve kerekbre formálni ezeket az írásokat.

A kidolgozatlanság csupán a műegészekre vonatkozik. Számos részlet – ha nem kezdi ki elcsépelet fordulat, poénismételgetés –, számos epizód remek. Mindjárt a nyitó írás, a *Major Tamást* középpontba – nemegyszer pellengetésre – állító terjedelmes emlékezés bővelkedik pazar megfigyelésekben, akár a démoni színművésznél, akár a Nemzeti Színház hajdani mindennapjainál, akár Rákosi elvtárs feszélyező közelében időz a novella. Sajna, struktúrája ennek sincs. Deklarálja, hogy nem Majorról akar beszélni, ám róla beszél, róla sem eleget, viszont néha olyasmit is, amiből becsületsértési per lehetne; amit pedig Rákosiról elbeszél, az nem ide tartozik – azaz itt két nagyformátumú elbeszélésnek indult torzó nem tartozik össze.

A részletek csiszoltsága kiváltképp érvényesül, ha a részletek önállósítják magukat. Ez úgy lehetséges, hogy Karinthy – Örkény nyomán – ha nem is egyperces, de amolyan tizenkét, tizenhat másodperces novellinákat, párbeszédecskéket vet gyakran pa-

pírra. A túlvilágra költözött jóbarát egy kis jóindulattal háromnegyedet, gyenge négyest is adhatna például az *Angol tea* című egyoldalas dialógusra. Örkény és Karinthy bajtársias rivalizálása, egymást ugratása, cimborasága egyébként a legszebb a könyvben. Ahogy ellopkodják-visszalopkodják egymás könyvtárából saját sematikus műveik dedikált példányait... Ahogy *Istvan Erkeny* közbenjár Jekatyerina Furceva asszonyonál, K.F. *Gellérthegyi álmok* című színdarabjának zavartalan szovjetúnióbéli bemutatása érdekében, amely "arról szól ugyanis, hogy miközben a Vörös Hadsereg véres harcot vívott fővárosunk felszabadításáért, az itt élő magyar fiatalok milyen jól mulattak, ugráltak, viccelődtek, előre sejtven a rájuk váró boldogabb idöket..." Cserébe K. F. amerikai nexusait veti latba, *goldwynmayerék* figyelmébe ajánlva Mr. Örkénynek a sztálini műszakot analizáló, megfilmesítésért kiáltó regényét.

Az értelmiségi szuperviccek sokmenetes csatájának adok-kapokja: finom, művészi munka, kölcsönös jellemismereten, ironián és önironián nyugvó – dehogyan: soha el nem nyugvó! – párharc. Ez a sok csíny az életben valószínűleg jobb, későbbi novella lehetett, mint amilyen eleven élet ez a megírt novellában.

Az *Oh, azok a szép idők* és a többi idevágó írás azt is fölfe-di, hogy az íróember ugyan rátartian büszke az íróságára, ám szabadulni is szeretne az “élettől idegen”, íróasztalhoz láncoló, tollszáremelgető mesterségtől. Persze úgy, hogy azért a szabadulás is stílusban: a saját verhetetlen, fölülmúlhatatlan stílusában maradjon...

Nem minden balcsapott ilyen elegáns. Karinthy föl-idezi az övön aluli ütésekkel is. A kifejezés annyiban helyénvaló, hogy a *Joli* nem hagy kétséget, hová és mit vitt be egykori kis cselédlányuknak, hogyan adta át a ringet az ugyancsak fölserkent Devecseri Gábornak (“Ily mocsok fráterek voltunk – vagy ilyen szertelen fiatalok?”), és miért követte el “élete legsúlyosabb gáztettét”, egy kis intellektuális fecsegy és mókázás remé-

nyében faképnél hagyva sze-gény kis ízléstelenül öltözött, csipkés harisnyakötőjét elég-gé célszerűtlenül a selyem bugyija fölött hordó Jolit. Ezek a se le, se meg nem tagadott régi históriák (ide vehetjük például a *Ping-pong*ot is) érthetővé teszik, hogy Karinthy-nál fölerősödött a megbocsátás gesztusa. “Ma már, öregedő fejjel a megbocsátás, a megértés vált bölcséleti alaptételem-mé” – tudatta Örkénnyel; igaz, félkomolyan: “Kívánom tehát, hogy ha nekünk, mind-ünknek, csupán egy felsza-badító Szovjetuniónk van, egye fene, legyen Neked ket-tő.” Aki tud megbocsátani, maga is remélhet megbocsá-tást. Hisz – félkomolyan – óhajtja is.

A kötet végén, a *Dialó-gus*-ciklusban felszínesebb és mélyebb interjúk változtatják

egymást. Az édesapa alakja, s vele a családi múlt, a *Nyugat* körüli irodalmi kapcsolatok fölbukkanása értelmezi a fé-lig Frigyes Karinthy-t, félig Ferenc Karinthy-t ábrázoló, szellemes címlapot, és a *Sta-féta* címet is. Nemcsak jobb-rosszabb kisprózák futkorász-nak itt egymás nyomában, el-elejtve a váltóbotot, kibillen-ve a stílusból, elvértve a célt, hanem a múlt mint őrizőt, le-tételeményest, folytatót szólítja meg az utódot. Karinthy ezt a szerepet, sőt küldetést mindig méltósággal, szellemes fö-lénnel, józan öntudattal vi-selte. Ezek az erényei nyilván nem hagyták úgy faképnél őt, mint ő Jolit. Nem kötelező optimizmusból, sokkal in-kább az eddigi időeredmé-nyek ismeretében remélem úgy: ez a *Staféta* csak beme-legítés volt, s jön majd az iga-zi, a megváltó váltó.

Kovács Sándor Iván - Praznovszky Mihály: Két költő egy szekéren

Evidencia, de mert volt(ak), aki(k) kétségbe vonta(k) nem árt újra és újra kimondani, leírni: Az ember tragédiája irodalmunk, sőt a világirodalom egyik csúcsteljesítménye. Maga a mű - s vele szerzője - nem úgy robban be irodalmunkba, mint Petőfi a János vitézzel, hanem ízről ízre, kóstolgatjuk immár egy évszázada, s minden kor felfedez benne valamit, ami igazolja, tájékozódni segíti. Orwell, Koestler vagy Szolzsenyicin írásait ismerve, a Birodalom látványos összeomlását szemlélve (túlélve...) egészen más képzetünk van pl. a falanszter jelenetekről, de Csernobil, s egyáltalán a környezet katasztrófája még mindig aktuálisnak teszik az eszkimó jelenetet, a világpusztulás utáni leépülés, retardálódás vízióját. Honnan, hogyan látta-élte meg mind ezt az szelíd és beteges vidéki úr: *Madách Imre?* A témának már könyvtáryi irodalma van. Azt gondolhatnánk, hogy már nem is lehet

újat, újszerűt mondani a kérdésről, de *Kovács Sándor Iván* és *Praznovszky Mihály* karcsú kis könyve érdekes adalékokkal szolgál. Gonoszkodva azt is mondhatnám, hogy mindkét írás amolyan irodalomtörténeszi babramunka, amelyeket szívesen adnak bölcsészhallgatóknak a professzorok. *Arany János* – hosszú levelezés után – felkeresi Madáchot nógrádi kastélyaiban. Magában az utazásban, s a levelezésben nincs semmi rendhagyó. Arany Petőfi elvesztése után csak évtizedek múltán vált "nyitottá" új barátságra. Madách azzal, hogy felkéri a tragédia elolvasására, szövegének gondozására, a legbensőbb barátjává, bizalmasává teszi, emeli. Ez utóbbi ígét érzem lényegesebbnek, mert mindkét szerző fontosnak érzi – a levelezést elemezve – hangsúlyozni Arany és Madách társadalmi helyzetét, illetve azok különbözőségeit. Kétségtelen, hogy ez a marxizmus "ojtása" az irodalomtörténetben. Ezt

minden ironia nélkül jegyzem meg, hisz a tétel, miszerint a lét határozza meg a tudatot aligha évül el. Másként éli meg a századot a nagyszalontai jobbágyfi, akit hőséhez: Toldihoz hasonlóan tehetség, teljesítménye emel (vezető) értelmiségi létbe, státusba, míg Madáchnak, a jól szituált középnemes a születése jogán jut szerep és kötelesség a szellemi- és közéletben. Szót sem érdemelne ez az irodalomtörténeti közhely, ha az elmúlt évtizedek (pártállam) nem fogalmazták volna újra (és át) ezt a problémát. Arra gondolok és utalok itt, hogy a tehetségnek két komponense van: a született és a szerzett intelligencia. Egyik nélkül se lehet hosszútávon boldogulni. Ezt a dilemmát éppen Arany ismeri fel, s írja meg a Toldi estéjében. Kicsit meg is haladva ezzel azt a népiség eszményt, amelyet a Toldi és a János vitéz teremtett meg, s amelyet (lásd urbánus-népies vita) immár egy évszázada leegyszerűsítettek és félreértel-

* A tizenhat Madách- és Arany-levél kivételével a két tanulmány először a Palócföld 1991/2. számában jelent meg, a kötet előszavát *Keresztury Dezső* írta.

meznek. Érthető. Aki a maga erejéből, erőfeszítések árán emelkedik föl, az mindig érzékenyebb és féltékenyebb. Hajlamos kétségbeesni, elvitatni azok teljesítményét, érdemeit, akik nem hasonló utat jártak be. Csakhogy a származás - beleértve még a neveltetést is - csupán helyzet, amellyel lehet élni, de visszaélni is. Olvasva Kovács Sándor Iván és Praznovszky Mihály dolgozatait, Arany és Madách leveleit az az érzésem, hogy a két nagy ember kapcsolatában is szerepet játszott ez. Madách volt a gátlásosabb, hogy úgy mondjam tisztelettudóbb. Feltétlen tekintélynek ismerte el Aranyt. Nem csupán a zsenit látta benne, de a gyakorlottabb, a „profi” írástudót, szerkesztőt, akadémikust, az etalont, akinek az ítéletében megbízhat, akire rábízhatja élete főművét. Ez a bizalom azonban egy percig nem jelentett alázatot vagy éppen megalázkodást. Madách, akit az erősakarú *Majthényi Anna* nevelt, kicsit az apát is látja az akkor már betegeskedő, kicsit morózus Aranyban. A két oly különböző alkut, neveltetésű, sorsú ember azonban szintén az első pillanattól rezonál,

egymás hullámhosszára hangolódnak. Arany emberi nagysága éppen ez, hogy nem csupán azzal a minőségérzékkel rendelkezik, amivel például a hatalmas tudású filozófiai iskolázott Lukács György sajnálatosan nem, hanem az a magától értetődő segítőkészség is, amellyel rögtön Madách és a tragédia mellé áll. Ez már emberi nagyság, amit azért kell hangsúlyozni, mert tudjuk, hogy a nagy emberek nem egyszersmint jó emberek is. Pontosan az alulról, a mélyről jövőekben alakul ki valamiféle antisznobság (vagy éppen sznobság?), gőg és féltékenység, amely sovény módon csak a „saját fajtáját” ismeri el. Megintcsak utalok az átkos népies-urbánus vitára, a mindennemű kirekesztődésre, amely oly sokáig rontotta, s rontja meg ma is szellemi életünket. De kínál Arany és Madách viszonya, barátsága más tanulságokat is. Végül is - a szellem csúcsain - mindegy, hogy ki honnan jött. Felküzdötte magát, mint Toldi, vagy egy a húsz szobás kastély kényelmében, a park árnyas fái alatt töprengett az emberi létről, az emberiség sorsáról. Végülis mindkettőt a teljesítménye

tette a szellem arisztokratájává. A paradoxon az - derül ki a levelezésből is -, hogy a jóneveltetésű, jómodorú közép-nemesnek voltak gondjai a fogalmazással, a megformálással, s Arany volt az elegáns, aki könnyedén megtalálja az adekvát formát. Ez a felszín, a látszat, mert azt is látni kell, hogy Madách Sziszifoszként hatalmas gondolat-sziklákat görgetett, s Arany mindig a legnagyobb tapintattal igazította át a további sorokat. Tudván, hogy az ember tragédiája az ő beavatkozása nélkül is remekmű. Szerkesztőként, korrektorként is mintát, példát ad az utókornak tapintatból, hozzáértésből, alázatból, emberi nagyságból. A gyámkodás helyett a partneri viszonyt tartotta méltónak önmagához, az ügryhöz is.

Ha másért nem, hát ezért a tanulságért ajánlom jószívvel ezt a könyvet minden irodalombarátnak, írónak, szerkesztőnek, literátomnak. Egy hét történetében, mint cseppben a tenger benne van Arany János és Madách Imre barátsága, a 19. század irodalma is. (Mikszáth Kiadó, Salgótarján, 1991.)

Horpácsi Sándor

Tamás István

Bűnbak

lesre
gyűlnek gyűrekeznek
hittételek vámházába vackolt
kristálygömb kóklerek
S eldurranak a lövések
dördülni rest
rikító szappanbuborékai

A lekoz mált kövér bőgések
réz katlana köré
részezen
ültetik le az árnyak
árnyékait
a kiveszett álmok éjszakáiból
S ínycsiklandva
bódítón hivalgó brokátban
az előljáró enyészet
terjeng

Fordított tükrökben
összecsődítve fejükön állnak
s emberszabásukból egy szusszanásra
kivetkőznek
a kérdőjelek

Paróczai Csaba

War song

Az ágak között a füst szítál
idegen támasz a lábunk
korhadt vállunkon nagykabát
mondd meg hát mire várunk

Vagyunk és nem tudjuk azt se most
mi az mi bennünket megtart
félelem rázza a villamost
folyóba vágyik a rakpart

Lehangolt zongorán átoson
valami régenvolt dallam
meg-megbillenve hallgatom
májfoltos szűk kapualjban

Micsoda háborús évszak ez
sohasem lesz ennek vége
hó hullt az égből most repesz
házfalhoz lapul a béke

Riadt arcunkat kémlelő
sötétlő két szem a bánat
lábunkat térdelve ölelő
hűtlen szó a bocsánat

Honnan került mindez most elő
hol bújkált eddig ha megvolt
nagybeteg fák közt dermedt idő
szítálja ránk ezt a kort

Etesi Deák László

Bánat

Fáklyával bújosom
lábad közén.
Elnyel, elemészt
ez a barlang.
Le-s föl járkálok,
kergült vadállat,
s bosszúm
csak szentképet talál.
Míg beszél a szemed,
a szád,
a barlang mélyén
árnyékom áll,
és vár.
Szemébe néznék.
Fehér köd tolul
közénk,
s már tudom:
soha, soha!
Kiürítem a kelyhet.
A szűz elefánt
vetéli kölykét,
mekeg az ördögpatás
kecske az égen.

szomszédság
és
község

Mezey László Miklós

Fábry Zoltán, a “költő”

A legnagyobb formátumú szlovákiai magyar író, Fábry Zoltán alaposan földolgozott, részletesen kommentált életművének elemzéseiből rendre hiányzik a pályakezdés korszakát megelőző versírói működésének említése. Tény, hogy ez a terjedelem nézve csekély kiterjedésű, művészi kvalitásait illetően elhanyagolhatónak is minősíthető líra önértékénél fogva csakugyan mellőzhető, ám pályája későbbi alakulásának és a teljes műnek az ismeretében egycsapásra megnő a jelentősége, hiszen esszéírói, publicisztikai munkássága több szempontból és bizonyítottan lírai vétetésű. Annyira az, hogy irányának művészi fejlődése valósággal költői természetű, világlátása egyenesen a lírikusé: élményvíziót és víziót igazoló élményt fogalmaz majd érett korszakaiban, eredeti és csak rá jellemző formakultúrával.

Fábry fölfogásában a költészet magával a létezéssel egyjelentésű, miképp maga mondja egy helyütt: “ami líraileg kifejezhetetlen, az nem létezik”; a líra az élet monológja, önkifejezés és kollektív érvényű mondandó mindenkor makulátlan erkölcsiségű formába öntése. Általában hatalmas jelentőséget tulajdonít az irodalomnak a közözség életében, annyira, hogy a nemzetiség sorsát irodalmának jövőjével azonosítja. Ebben a szellemben a tágran értelmezett költészet mindenkié és mindenkihez szóló, vagyis a legátfogóbb és legmélyebben gyökerező tudatforma. Ha pedig ez így van, akkor a költő szerepe rendkívüli: ő a névadó, aki nevével nevezi a lelken vízióvá szűrt valóságot. Ez az egyszerre profán munka és vátesz-szerepet parancsoló magasztos küldetés rendkívüli felelősséggel keni föl a költőt a szellemerkölcs szolgálatában. Nemcsak Fábry ismert vélekedése – vagyis a költészet sorsdöntő jelentése és jelentősége, valamint életművének számtalan lírai vonatkozása – mondatja velünk, hogy Fábry Zoltán “költő”, de a pályakép másoktól és régebben elvégzett filo-

lógiai vizsgálatának tanulságai is. Íróvá válásában - a maga élményein és alkatán túl - két külső hatás volt döntő: Ady és a német expresszionizmusé. Ha a húszas évtized első felének Fábry-írásait sorról sorra letapogatja az elemző hajlamú irodalomkutató, az élménykiáradáson és a belőle következő forró személyességen kívül ott találja Ady Endre bensővé lényegített ígét és az expresszionista költészet extatikus, szimbolista, szimultanista, montázsolásos formaforradalmát, írástechnikáját. S ezek a hatások maradandónak bizonyulnak, élete végéig nyomon követhetők és analizálhatók valamennyi jelentős művében: valóságsszemlélete és mindenekelőtt nyelvi-stilári megoldásai vonatkozásában.

Fábryról el szokták mondani, hogy – mint minden valamirevaló író – számára az írás: életforma. Íróvá válása is egyfajta alkati predestináció következménye. Ugyanakkor életművének létrejötte, kialakulása történelmi, mégpedig sajátosan kisebbségtörténelmi szűkségszerűség, amelyre döntő befolyással van a korfelelősség és a nemzeti-nemzetiségi elkö-

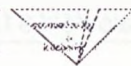
telezettség. Véggkövetkeztetést megelőzően már most leszögezhetjük, hogy az érdemleges pályakezdést megelőző versírásában az alkotói ösztönösség működését, míg a később kiteljesedő tanulmányírói munkásságának költőiségében a tudatosságot fedezzük föl. Megérzés és programosság egysége pedig éppen lírikus hajlamából adódik, hiszen valóságlátásában egymás mellé rendelődik élmény és vízió, tapasztalat és látomás, a kérlelhetetlenül szigorú okfejtés meg a belsőleg kihordott erkölcsi meggyőződés - mint minden emberi jelenség megítélésének végső kritériuma.

Versek a pályakezdés előtt

Képzelnék magunk elé a testben megtört, lélekben megőszült alig több mint húszéves Fábryt, ahogy reményt vesztetten, betegen és kiábrándultan hazatér a háborúból – ahol a "gyilkos élmény" egy életre az emberiség és az emberség elkötelezettjévé avatja – hazatér, de immár nincs is haza, hiszen Magyarország határát Stósztól jóval délebbre vonták meg Trianonban; egy szemeszter után félbemaradt budapesti egyetemi tanulmányaival is, mert 1918/19 fordulójának zűrzavaros viszonyai közepette nincsenek előadások; de ha volnának is, lövészárookban szerzett tüdőbetegsége a stószai fenyvesek ózonjába kényszeríti. Ahogy írja: "ájult bénasággal" hever házuk kertjében, üresnek érzi magát, nincs mihez kezdenie. A tehetetlenség ellenére valami atavisztikus mozdulással könyvhöz nyúl, hogy aztán – megsokszorozva belső erőit – legyűrve csüggedését, tollat vegyen a kezébe. A fenyves sejtelmes suhogása, az erdő madarainak hangja, a Bódva patak csobbanása, a házuktól induló hársfásor illata és árnya, a termékeny csönd ölelése és kivált embert próbáló tapasztalatai megfogalmazásának kényszere serkentik munkára. Szinte természetes, hogy először verset ír.

Kéziratban hat verse maradt hátra, kettő viszont nyomtatásban is megjelent a Kassai Napló 1922-es évfolyamában. Első ismert

művét, a *Halottébredésre* címűt még a galíciái fronton 1916-ban írja. Ez az életművét meghatározó háborús élmény időben legkorábbi megfogalmazása; és mint valamennyi lírai zsengéje, az ellentételezésre épül. Borongva szól a temetőben bolyongó "keserűt nyögő, hozsannát kacagó" halottébredőről, aki "öröm arccal bánatról regél", mígnem arra eszmél, hogy síró halottak veszik körül "élőt költögetni/ Halottébredésre". Már itt fölligyeltető a tudatos szerkesztés igénye: a négy strófaból álló költemény első szakasza a sírok között kóborló ember rajza, a második és harmadik a dült lélek és a "félős, sötét éjjel" szuggesztív képe, míg az utolsó a kiinduló helyzet visszajára fordítása: a megelevenedő holtak az élőt költögetik-eszméltetik. Nyilvánvaló az üzenet: a háborúban pusztán a vakvéletlenül múlik, ki borong a sírkertben, a bús élő vagy kísértő szellemalak, s kin mikor teljesedik be a halálra ítélettség. 1919-es keltezésű az *Én kérek*, a már Stószra visszatért, magát mégis számkivetettnek érző lélek önkéntelen kitarukozása, kétségeinek kurta-furcsa, szaggatott versbeszédű lenyomata. Sorát, érthetően, többszörösen tragikusnak látja: lelki sérülései, tüdőbaja, hazavesztettsége, tanulmányainak félbemaradása, bizonytalan egzisztenciája keserűvé, tanácstalanná teszik, elveszetteknek tudja magát, akinek annyi önbizalma sincs, hogy – patetikus fordulattal – tanácsot kérjen az Élettől. Csupa körvonalatlan sejtelem minden benne és körülötte, csupán egyet érez biztosan, a jövődőt, a sorsot fagatni sem érdemes. Először villan föl versében az a krisztusi attitűd, amely a hűszas évek derekán jellemző ún. emberirodalmi korszakának egyik lényeges motívuma lesz: "Úgy gondoltam; szép lesz/ Legalább megalázkodni...". Ennyi tétováság után pusztán torz gesztusra futja erejéből, "És dacosan félreálltam". Szemben az előbbi verssel, ez megszerkesztetlen szöveg, elfúló kiáltás, kétséges sóhaj, értelmetlenül dacos végkicsengéssel. A

csakazértis-ellenkezés nem öntudat, nem akarat, hanem a teljes elutasítás végeredménye. Az elemi erejű érzelmkiáradás és a megint ellenpontozó kompozíció adja össze a *Zöld szék* című vers karakterét. Lélekveszejtő sorának fölpanaszolása ez is: "Ülök én -/ Hóhétkötelet fenni/ Magamnak." Szagatott, hiányos mondataival ziháló szabadversében megfigyelhető egy sajátos helyzetfogalmazás: a cselekvéssel ábrázolt belső fájdalom kivetítése. Az első hosszabb szakasz a szituáció leírása, a rövid, csattanós második a megfejtés, egyben az életérzés kinyilatkoztatása. További két, ugyancsak 1919-ben írott verse, a *Kérdés?* és az *Így látom* a megfoghatatlan bánatok, a szenvedés, a vívódás életérzésének kidolgozatlanul maradt rögzítése. Bennük van a béklyózott ember tehetetlen és határozatlan elvágyódása, a szidalom és a fojtogató hallgatás okozta fájdalom, a kiútkeresés lehetetlensége. Az előbbi versben a tétova ernyedtség, az utóbbiban a keserű dac üt rá a panasz formátlan soraira: "Fájjon". Mindazonáltal itt már fölbukkan a tudatosság-vágy első motívuma: "Lássam:/ Hol van, merre/ Csúnya, szép pöröcség". A föltárulkozó ambivalens lelkiség összetéveszthetetlenül és eredetien maga akar lenni. Sőt van ebben már valami a narcisztikus öntetszelgésből is, amely – a krisztusi etika mellett – ugyancsak sajátja lesz majd expresszionista hatásoktól ihletett emberirodalmának. Talán nem belemagyarázás az autentikus önismeret vágyát fölfedezni ebben a gondolatban, azét a tiszta rajzolatú és mindinkább a racionalitás felé mozduló, lassan progresszív eszmékkel telítődő önismeretét, amely nemcsak helyzetudatosító lesz számára, de nélkülözhetetlen eszköz az alkotómunka további szakaszaiban. A *Rímtelen, dlsztelen vers az élet felé* (1921) címevel is félreérthetetlenül jelzi a továbblépést, s amely már nem egyszerűen élményföltululás, de gondolati költészet. A szófűzés dőcögő, a nyelvhasználat bizonytalan, mégis benne van az új élet szándéka. A

meghaladott rossz múltat egy sokkal inkább verbális, semmint metaforikus erdő-kép szimbolizálja, és a sűrű sötétségből a maga rohanva felejtő alakja bukkan elő: "vagyok új dolgokra készülöben/ ... A perces múltat oda dobtam/ hátra, a hátam mögé". Körvonalazatlan marad még az elveszett régi tagadása, s az áhított új, de a lírai szubjektum első jövőérvényű tette, gesztusa nyilvánvaló. Újólág fölvilan a reális önismeret igénye az élet vágyával megtoldva, hiszen kérő szemmel nyújtja homlokát "avató csókra", mely eljegyzzi a "kemény, friss, erős, nehéz" étellel.

A kilábalás reménye azonban még múltandó, a kételyek tartósságát kell látnunk a *Most szomorú vagyokban* (1921), az elkínzott ember formátlan sóhajában: egyetlen érzést ismétél dadogó monotoníával, a szomorúságét. A reggel-nappal-alkony örökkévaló váltakozására fűzi félbehagyott mondatait, ijedt és rezignált fájdalomt: "Örlő malom - egyforma csend/ Gyilkos puszta, most így érzem." A gondolat- és méginkább érzéstöredékek halmazára emlékeztető, kakofonikus kiáradás ugyanakkor a magát nagyra és jóra hivatottnak érző lélek szemérmes vallomása. De ez a vallomás csak a teljes pályakép ismeretében nyeri el igazi értelmét, önmagában aligha tekinthető eredeti és szuverén művészi erejű alkotásnak. Súlyosan hiányzik belőle a költészet lényegéhez tartozó emberi szolidaritás, csak az árvaságtól didergő fagyos vacogás hallik. Nem hihetünk tehát a címbeli kijelentésnek, amely szerint bánat átmeneti állapot. A pályakezdés első négy-öt esztendeje természetnek, az emberirodalom fogalmával jelzett alkotói korszak beköszöntéig született írásainak ismeretében: semmiképp. Búsongó, magyar fájdalomokkal terhes "Szomorú szemmel" írt publicisztikus vagy prózai munkáira jellemző marad a bánatos-aggodalmas életérzés. Verse tehát nem futó hangulat, nem spleenes borongás, de tartós lelkiállapot kivetítése. Épp ennek a meghaladása mutatja példászerűen a fia-

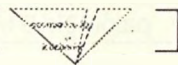
tal Fábry Zoltán erejét, szellemi nagyságát, ahogy erkölcsiségéből és történelmi fölisméréséből táplálkozó hivatástudata segítségével majd fölülemelkedik a személyes sors leverő tapasztalatain, vesztettségérzésén. (Az már külön tanulmányt érdemelne, miért hogy a szlovákiai magyar irodalomban annyi a vesztet embert fogalmazó írás mind a mai napig. *Duba Gyuláig, Dobos Lászlóig, Mács József-ig, sőt Grendel Lajosig.*) Furcsa, de képalkotó és atmoszférateremtő tehetséget mutat utolsó verse, a *Babona az útról* (1921), amely minden bizarrsága ellenére a magát lélekben újjá megerősítő Fábry Zoltánt mutatja: a vállalt, az elhatározó lépést mégis megtévő. "El-szégyellem magam./ Nekiindulok.// Macska szaladt át az úton./ Viszem a sorsom." Az Ady-utánérzésről árulkodó vers már méltó előzménye a készülő életmű gondolatiságának, annak a később maga formulázta "szellem-erkölcsi" vonulatnak, amely azt a parancsot pecsételi az íróra, hogy a meggyőződése szerinti igazságot kell vállalnia, képviselnie, hirdetni – akár önvesztélyesen is – a változtatásért.

Számot kell vetnünk azzal: miért maradt művészileg hatástalan az élmény Fábry lírai zsongéiban? Pontosan azért, mert csakis élményeit omlasztja versbe, mégpedig a maguk friss forróságában, hevületében. Csakhogy a dúlt lélek, az izzó fájdalom nem mindig alkalmas az esztétikailag igényes leképezésre. Itt érhető tetten a költő és a "civil" különbözősége. Az átlagos ember akkor kiáltja világgá bűját vagy túlcsoorduló örömét, amikor az élmény, az érzelem a legerősebb, ez pedig csak a kiválasztott keveseknek alkalmas pillanat, hogy másokhoz szóljanak. A költői erő egyik biztos jele az érlelő várakozás türelme; az a képesség, amellyel pontosan képes bemérni azt a tünékenyen rövid időszakot, amikor az élmény – intenzitása csillapultán is – még eleven, de már szemlélhető olyan távolságról és tárgyilagossággal, hogy tudatosan formálható

legyen. Fábry verskezdeményei azonban ép-penséggel élmény- és érzelmi kitörések, a higgadt mérlegelés, alakítás fegyelmét nélkülöző túlcsoordulások, azért is maradnak zsongék, a valódi pályakezdést megelőző kezdetleges próbálkozások.

Líra az életműben

Vita inkább azon lehet, hogy publicisztikai, esszé- és tanulmányírói munkásságának lírai meghatározottsága a "félbemaradt költőtől" eredeztethető-e vagy pedig a költészet mindenekelőtt álló hatalmának tiszteletéből származtatható? Nem a mindenáron való kompromisszumkeresés mondatja, de vélhetően mindkettőről szó van. Az utóbbi mellett érvel az a tény, hogy Fábrynál a líra iránti érdeklődés – legelső sorban a kései Ady átütő erejű hatása – eredendő és döntő jelentőségű. Ezt tovább erősítették fiatalságának rettenetes élményei, majd a német expresszionizmus nyelvtérítő példái. Lírai szemléletű világképe egyformán alkati sajátosság, történelmi elrendelés és irodalmi hatás eredménye. De el kell fogadni az abbamaradt költői mű – más műfajban történő – folytatásának gondolatát is. Hiszen a költészet meghatározottsága abban áll, hogy elsődleges témája az én, az ember belső világa, vagy ahogyan Fábry rajongva tisztelt német költője, *Johannes R. Becher* írta: "a szubjektum a művészi megformálás objektuma". Ennek megfelelően a lírai ábrázolásban döntő az érzelmi motiváltság, olykor a telítettség. Az érzelmek meghatározzák a személyiséget körülvevő légkört, de az egyéniség köre ennél kiterjedtebb, az emberi világ jóval szélesebb ölelésű az érzelmekénél. Viszont a személyesség mindenképp érzelmi jellegű viszonyulás, s ez Fábry egész életművében meghatározó marad. Egyfelől közügyi tárgyú írásai telítődnek személyességének érzelmi-indulati feszültségével, másfelől annyiban is hű marad őseredeti hivatásához, hogy vállalja a költő feladatát, a névadást, a jelenségek és a lényeg néven nevezését. Hiszen –

mint a bevezetőben *Ágoston Vilmos* nyomán írjuk – élmény és vízió egyforma súllyal van jelen a műben: költőként mondja az élet monológját. A döntő szót pedig maga mondta ki egy élete vége felé készült interjúban: “Nemcsak novellaíróként kezdtem, de verseket is írtam. A bennem rekedt költő azonban – máig – jogát követeli, és mint búvópatak tör elő írásaiban...”

A Fábry-mű stilisztikai vizsgálata jókor észlelte a tanulmányokban, esszéikben, publicisztikus írásokban szembetűnő személyességet, ahogyan *B. Nagy László* formulázta: a megannyi konfessziót. Pályakezdő korszakában igen sűrűn előfordul, de későbbi írásait olvasva is az embernek nem ritkán olyan érzése támad, mintha hatalmas ölelésű anyagában a rendező elv és az összetartó erő nem az okfejtés logikai menete lenne, hanem a szubjektivitás varázsa, a vallomáosság, az érzelmi viszonyulás vitathatatlan argumentális ereje. Írásai attól hatnak vitán fölülműnő módon igaznak, mert csak a maga meggyőződése szerint vall, s ez nem tömör, de tömött stílusalakzatokhoz, esetleg bizarr megfogalmazásokra vezet, egyáltalán nem könnyítve meg az olvasó dolgát. Ám ha egyszer megérzi az ízét, s fölfedezi a maga számára e gondolati próza művészi szépségét, rájön, hogy világnézet és költészet mennyire összetartoznak a műveiben; a gondolatok súlyos igazán túl észre fogja venni a szövegek lírai hangoltságát, a dús képes beszéd sokszínűségét, emelkedettségét, árnyalatgazdagságát. Emersonra emlékeztető pátozást, a gyakori alliterálást, az összecsengést, a gondolati és zenei természetű ritmust, a szójátékot, a sok-sok hasonlatot. De találkozni a verseihez hasonló – azok érzelmi intenzitását új minőséggel ismétlő – szinte ellenőrizetlen hévvel kiáramló indulatokkal, már-már torz kitörésekkel is. Mellesleg Fábry sosem akarta elhiteni olvasójával, hogy megfellebezhetetlenül objektív vélekedés részesévé teszi; a való és vállaló tanúságtévő szerepében alkot.

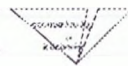
Emberirodalmi alkotói periódusában látványosan megmarad a költői zsengek szaggatottsága, a montázszerűen összerakott – nominatív – képek túlsúlya, ahol a vallomáosság át-átcsap prófétai hevületű igehirdetésbe. Expresszionizmusában erősen érvényesül a német költészet, Ady és *Szabó Dezsdő* gondolati-nyelvi hatása, az utóbbi esetében azonban csak a frazeológia követéséről beszélhetünk. És mégis megkapóan egyedi a nyelve, fordulatossága és újszerű, teli sajátos kifejezésekkel, egyéni szóalkotással és szófűzéssel, ami sokak számára modorosnak hat. Mintha átmenetné a későbbi időbe, illetve a közírásba az expresszionizmus forradalmiságát és saját költői látásának ellentétekben fogalmazó kategorikus formuláit, egészen axiomatikus kijelentésekig, jelszószerűségig jutva. Névadó ő valóban, hisz például néhány lírai hevületű esszéje akár prózaversként is olvasható, szónoki hatást keltő. Igazat kell adnunk *Koncsol László*-nak, aki szerint Fábrynak “látható” stílusa van, amíg ez az értekező irodalomra általában nem jellemző. Szembeötlő, olykor előtérbe tolvakvó irányba fontos közügyi gondolatokat közvetítő szuggesztív erejű művészi átlényegítéssel, mégpedig úgy, hogy a tényeket, az értelmezett jelenségeket folyvást egyezteteti a művészetek valóságképével. Alanyi költő módjában érvel: a világot csak magához való viszonyítottságában érzékeli és írja, legtöbbször lázadón, váteszi küldetésstudattal, pedagógiai dühvel, a szenvedély hőfokán. Sajátos, de valami furorral győz meg fontos, emberiségérvényű igazságáról. Következésképp minden írása állásfoglalás – azaz költőhöz méltó vállalással: névadás – mégpedig a magyar irodalomtörténetnek ahhoz a vonulatához illeszkedően, amit *Zrínyi Miklós*, *Kölcsey Ferenc* és Ady neve fémjelez: a költői erejű, a nemzet sorskérdéseivel számotvető, akár önkínzó, de mindenképp figyelmeztető-tanító természetű irodalmi “publicisztika” évszázados hagyományát folytatja. Meggyőzniakarásából pedig

következik a hatásosságra törekvés, a programos expresszió.

A kifejezőerőnek rendel alá csaknem mindent, kivált a nyelvi formát; nem törődik a jóhangzással, mintha egyenesen kedvelné a kakofóniát; nem törekszik az idegen szavak kerülésére; szívesen alkalmazza a köznyelvi fordulatokat vagy a neologizmusokat; szeret halmozni, gyakori hatáskeltő eleme a szóismétlés, a szinonimák sorolása; még ennél is jobban kedveli az egészen eredeti, már-már idegenszerű szóösszetételeket; egyáltalán nem tartózkodik az expresszionizmusra hajazó főnévi igenév gyakori használatától; általában nominatív természetű a szófajválasztása. A legeredetibb Fábry-féle nyelvi képződmények mondatában mutatkoznak meg, látványosan együvé ötvözi költészet és közírás jellemzőit. Mondatfűzése mellérendelő, sűrűn hiányos mondatokat, töredékeket sorakoztat föl, miképp a pályakezdése idején az avantgárd líra. Eredendően expresszionista törekvés, hogy a szavak keljenek életre, önállósuljanak, s valamennyiben külön-külön öltönnék testet a szuverén gondolat. Olykor úgy fokozza egyszavas mondatának hatását, hogy új bekezdéseként egymás alá írja őket, akárha versbe tördelné mondandóját. Nominatív szóhasználat és mellérendelő mondatfűzése következtében szövegeiben jellegadó az enumeráció, azaz több azonos mondatrész egymás mellé állítása, az egész vagy csonka mondatrészek halmozása. Így azután hosszú, de korántsem áttekinthetetlen szerkezetű mondatokat alkot, amelyek váltakozva a versformájú tördeléssel írott hiányos mondatok tömörségével – csakugyan költői hatást eredményezhetnek. Persze lehetséges vitatkozni Fábry Zoltán stílusáról, de egyet nem lehet elvitatni: frázist, szürke egyhangúságot nem találni egész életművében.

A főlzabادلulás utáni pályaszakasz stílus-elemzése azonban jelentős, nemcsak tónus-, de jellegváltozást is érzékel a Fábry-mű köl-

lőiségében. Az ötvens évtized első felétől, de-
rekától írott tanulmányai, esszéi – elsősül a
nemzetiségi irodalom helyzetét, állapotát föl-
mérő, nagyívű, összegező munkák – minha
fokról fokra közelítenének a köznyelviséghez,
ritkulnak a lírai szóképek, csökken a bizarr
szófordulatok száma, összességében: egysze-
rűbbé válik a stílusa, és a lírai hevület össze-
tartó erejét, a szenvedélyesség koherens szere-
pét átveszi a komolyan mérlegelő, a részté-
nyekkel aprólékosan számotvető, körültekintő
érvelés, valamint a higgadt ítéletalkotás. Tom-
pul, s eltűnik végül az excentrikusság, az
eksztázis. Helyére a mérték lép, vagy ahogyan
B. Nagy László fogalmaz. "A régi Fábry-cik-
kek vígjogva röppentek fel, s mint valami súly-
mók vetették rá magukat a kiszemelt ellensége-
re, tépve, marcangolva a fasiszta barbarizmus
megnyilatkozásait. A mai Fábry-cikkek már
méltósággal köröznék a magasban. Olvasásuk
közben érezzük kitágulni a teret, s az idő a
végtelenbe nyúlik." A komoly tónus – mely
mindvégig jelen van a műben – a történelmi
szükségyszerűség következménye, azé a tuda-
tos tényező, amely íróvá tette, s ami a szemé-
ben mindig az ügy odaadó szolgálatát jelentet-
te, nem pedig a sikerek, babérok vágyát. A
vállalt ügyek elszánt védelme okán lett nem
egyszer komor a hangja, de épp ez a szolgáló
hivatásrészlet fűtötte föl szenvedélyét, amikor
epéssé lett, szikrázóvá és dübörgővé, néha pa-
tetikussá, retorikussá. *Szalatnai Rezső* mon-
dotta: "Az igazáért, humanizmus tisztaságá-
ért semmi sem feszélyezte." Költői hév és
mértéktartó komolyság tehát együtt vannak
jelen az életműben, de nem egyidejűleg, ha-
nem egymást követően. Jellemzően a pálya
első felében túlsúlyban van a költői világlátás
és kifejezőmód, az idősebb Fábry munkássá-
gát ellenben a gondolati fegyelem, a visszafog-
ott hangvétel jellemzi. A kései "klasszikus"
Fábry már nem egy-egy valóság-elem, jelenség
ismertetéséből bontja ki vélekedését, és nem
is csak fölhaborodik vagy támad, meggyőző és

érvel, de teljességigénnyel magyarázza a valóságot. Úgy magyarázza, hogy ehhez sajátos – kevésbé különös, bizarrságával nem tüntető – fogalomrendszert és stílust alkot, amely a világ egy addig láthatatlanul maradt dimenziójára nyitja rá az olvasó szemét. Gondolatainak értelmi tartalma mellett maradandó érzelmi telítettségüket is rögzíti – következőképp a

gondolat teljességét sugározza, valamennyi vonatkozását (logikáját, intuitív, erkölcsi, érzelmi aspektusát) szinte vizuálisan ábrázolja, költői megérezkítéssel teszi láthatóvá, de immár a "stósz mérték" realizmusa jegyében. Így fest egész képet a szenvedő és jóra törő ember világáról. Ezért mondhatta róla joggal Duba Gyula, "Fábry: költőfilozófus".

Irodalom

Ágoston Vilmos: A humanista Fábry Zoltán hite és félelme. In: Ágoston Vilmos - Huszár Vilmos - Molnár Gusztáv - Szilágyi N. Sándor: Szövegek és körülmények. Bukarest, 1974. Kriterion Kiadó.

B. Nagy László: A stósz mérték. In: A teremtés kezdetén. Bp. 1966. Szépirodalmi Kiadó.

Csanda Sándor: Jegyzetek a csehszlovákiai magyar irodalom történetéhez. In: Hidak sorsa. Bratislava, 1965. Szlovákiai Szépirodalmi Kiadó.

Duba Gyula: Fábry Zoltán és a történelem. In: Fábry Zoltán kortársai szemével. Szerk. Duba Gyula és E. Fehér Pál. Bratislava, 1973. Madách Kiadó.

Duba Gyula: Így lett szocialista író Fábry Zoltán. In: Látni a célt. Bratislava, 1983. Madách Kiadó.

Duba Gyula: Az író erkölcsi legendája. In: Valóság és életézés. Bratislava, 1972. Madách Kiadó.

Fónod Zoltán: Az idő fogságában. (Interjú

Fábry Zoltánnal). Új Szó, 1967. augusztus 10.

Koncsol László: A cselekvő erkölcs. In: Nemzedékem útjain. Bratislava, 1988. Madách Kiadó.

Sándor László: Fábry Zoltán igaza. In: Hazánk: Kelet-Európa. Bp. 1979. Gondolat Kiadó.

Szalatnai Rezső: Fábry Zoltán ablaka. In: Arcképek, háttérben hegyekkel. Bp. 1969. Szépirodalmi Kiadó.

Tózsér Árpád: Fábry-problémák. In: Szavak barlangjában. Bratislava, 1980. Madách Kiadó.

Zsilka Tibor: Fábry Zoltán stílusáról. Irodalmi Szemle, 1967. 7. szám.

A versek lelőhelye: Fábry Zoltán Összegyűjtött Írásai 1. kötet. Szerk. Fónod Zoltán. Bratislava, 1980. Madách Kiadó.

Egy új állam születése (Történelem és írói látásmód)

E sorok írója hosszú időn keresztül foglalkozott Fábry Zoltán életművével. Az ő írói-szellemi teljesítménye természetesen nem légüres térben jött, jöhetett létre, hanem: történelmi-társadalmi közegben. A Fábry-életmű létrejöttéhez is szükség volt bizonyos társadalmi közegre. Valamikor, évekkel ezelőtt - Szlovákiában - azt mondtam, egy előadásban (Fábry Zoltán halála után), hogy ez az írói életmű csakis Stószon jöhetett létre. Így lett teljes a Fábry-életmű. Ezúttal tehát nem teljesen irodalomközpontú beállítottsággal, ama bizonyos történelmi háttérrel szeretném fölvezetni.

Fábry Zoltán maga írta 1968 tavaszán: "...Ötven év előtt alakult itt egy új haza: Csehszlovákia. Ötven éve – jóban, rosszban – mi is lakói vagyunk, részei, részesei..."

Ezek után lássuk hát a történelmi vázlatot, amelynek forrásait Pozsonyban az Egyetemi Könyvtár hatalmas folyóirat- és hírlap anyaga, valamint az Állami Központi Levéltár kötetei és fondjai között kellett feltárnom.

*

Mint köztudott: 1938 szeptemberének utolsó napján, e nap hajnali óráiban megszűnt egy állam. Pontosabban: elindult a megsemmisülés felé. Az ország – a Csehszlovák Köztársaság volt, de problémái, drámája egy egész régiót érintettek.

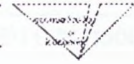
Akik akkor úgy gondolták, hogy megmentették a békét, illetve – a másik oldalon – abban a hitben ringatták magukat, hogy a féktelen düh eltüntethet egy államproduktumot, szóval ezeket a feleket a legkevésbé sem érdekelte (hacsak nem önző szempontjaiktól vezéreltetve), hogy ennek az államnak mi volt, milyen volt a belső rendje; egyáltalán "belül"

(tehát nem csak nemzetközi vonatkozásban) miként fejlődött 1918 és 1938 között.

Nekünk is fel kell tennünk a kérdést: valójában milyen is volt ez az állam; az 1918 után létrejött Csehszlovák Köztársaság?

Itt, a közép-kelet-európai térségben sorra alakultak meg az új – nemzeti és nemzetiségi - államok. Gyakran hozták őket közös nevezőre, melynek egyetlen – differenciálatlan – kulcsszava volt: a kisanant. Holott szó sem lehetett közös nevezőről (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia vonatkozásában). Sem társadalmi berendezkedésükben (államforma), sem gazdasági alapjaikban, sem életvitelükben, sőt – mint utóbb kiderült – politikai, névtán külpolitikai vonalvezetésükben sem. Míg Csehszlovákia (a cseh országgrész jóvoltából) fejlett ipari országnak számított, addig Románia és Jugoszlávia elmaradott, agrárországként élte át az első világháborút követő évtizedeket. Ilymódon a nagy integrációs tervek gyakorlati problémáját nem is tudták kiállni.

Közismert az is, hogy a gazdasági és politikai vákuumba a náci Németország illesztette bele a maga (agressziós) terveit. Más oldalról nézve: a *polgári demokratikus* Csehszlovákia

merőben más típusú országokkal volt körülvéve; hiszen Nyugatról a *weimari*, majd a *fasiszta* Németország ölelte félkörben, Keletről az *1917 utáni* Szovjet-Oroszország (majd Szovjetunió) határolta. Délről a *neobarokk-konzervatív* Magyarországgal volt határos; földrajzilag távolabb - szövetségesei a királyi Románia, illetve az ugyancsak *királyi* SHS (1929-től Jugoszlávia) kerültek el.

Most már Csehszlovákia felé fordulva felvillanthatunk néhány mozzanatot, jelezhetünk bizonyos irányokat. Ilyenekre gondolunk: – Kik hozták létre? – Mi volt, mi lehetett a kitűzött cél? – A népi mozgalom és az emigrációs szervezkedés együttaladása meddig figyelhető meg? – A központi hatalom milyen célt tűzött ki maga elé? – Milyen gazdasági, társadalmi, politikai, nemzetiségi akadályokba ütköztek?

Természetesen: e vázlatban csak részben adhatunk választ a felsorolt (és még annál is több) kérdésekre. Úgy látjuk, hogy célszerű – mintegy kiragadva – a központi hatalom mikéntjét vizsgálni kissé részletesebben: e kérdéskörben ragadható meg az ütközés az elgondolás és a valóság között illetve az a történelmi-társadalmi környezet, mely adalékol szolgálhat Fábry Zoltán az *Éhség legendája* című műve valamint ennek környezetében keletkezett egyéb művek születési körülményeihez.

Előljáróban szeretnénk jelezni, hogy kutatásunk közben eleve két irányú mozgásrendszert véltünk felfedezni. Az Egyetemi Könyvtárban átnézett újságok, lapok, folyóiratok elsősorban bizonyos *horizontális* mozgásrendszert mutatnak, ebben segítenek tájékozódni, míg a levéltári anyagok *vertikális* mozgást mutatnak. Az erős központosításra törekvő államgépezet ilyen irányú mozgására mutat. Az első (a horizontális) a leginkább széleskörűen tudatformáló. A társadalommal a legközvetlenebbül érintkező. A második (a vertikális) mintegy e mögött, sőt *e fölött* húzódik

meg; a közvélemény előtt inkább rejtetten. Minden esetre: zártabb világot tár fel, a maga törvényeivel, az ezekben bújtatott jogi, alkotmányjogi, nemzetközi-jogi, vagy éppen gazdasági törekvéseivel.

Mivel a hamarosan (már 1918 végére, de biztosan 1919 *elejére*) kiépült központi hatalom markáns vonásai kimutathatók, érdemes – általánosságban – végigpillantani, hogy tagjai milyen táborból verbuválódtak: – cseh polgári liberálisokból, cseh agrárpárti politikusokból, cseh nemzetiszocialista pártiakból, találunk közöttük cseh ausztromarxistákat is, vagy cseh szociáldemokrata politikusokat, továbbá szlovák publicistákat, vagy kiemelkedő és meglehetősen nagy nemzetközi hírnévre szert tett szlovák tudós értelmiségieket. Tehát - térben és időben – meglehetősen széles a mezőny, melyből – végülis – kialakult az a hatalmi csoport, melynek magva, már hosszú évekkel korábban, korábról, a Masaryk-Benes-csoport volt. Tehát azok, akik – jórészt emigrációból hazakerülve – a tényleges hatalmi képviselőket jelentették.

Egy új – tartalmában is merőben újszerű - államot kellett létrehozniok. Miként T.G. Masaryk emlékirataiból kitűnik, nemzeti mozgalomuk kiindulópontja az volt, hogy "...a mi helyünk egész történelmünk során a németellenes oldalon volt. Elemezvén az európai helyzetet, mérlegelvén a háború kimenetelét, az aktív Ausztria-ellenes tevékenység mellett döntöttem, remélve, hogy a szövetségesek győznek, és hogy e döntésünk meghozza számunkra a szabadságot..." De rögtön hozzá is teszi: "...A döntés nem volt könnyű, tudtam és éreztem, sorsdöntő lépést teszek; de világosan láttam, hogy e nagy korban nem maradhatunk passzívok..." – Ennek érdekében azt is állandóan szem előtt tartotta, hogy rendkívül fontos: "...a külföldi vezetés kapcsolatban legyen az otthoniakkal..."

De megmutatkozik a filozófus professzor egy másik, gondokkal és dilemmákkal teli

arca: "...valóban érettek vagyunk-e az ellenálásra, érettek vagyunk-e a szabadságra, egy önálló állam igazgatására és fenntartására, mely Csehországból és Szlovákiából állnak, jelentős nemzeti kisebbségekkel? Van-e elég olyan emberünk, akik politikailag érettek rá, hogy felfogják a háború igazi értelmét és megértsék, mi a nemzet feladata a háborúban? Megértjük-e a világtörténelmi pillanatot? Képesek leszünk-e cselekedni, megint valóban cselekedni? Helyrehozzuk, jótésszük Fehérhegyet?"

Ezek a sorok bepillantást engednek egy tépelődő gondolatvilágba; olyan politikuséba, aki emberek millióinak álmát-vágyát fogalmazza meg. Ez vitte őt, a liberális-humanista filozófia professzort egy táborba - az aktív, szervező, dilemmáktól jobbára mentes Beneshez. Hiszen még elképzelésük gondolatrendszere is a valóságos gondolatokat és vágyakat fejezte ki, s nem csupán szimbolikus az, hogy T.G.Masaryk *viláforradalomról*, E.Benes pedig *nemzetek forradalmáról* gondolkozik és ír. Egyébként T.G.Masaryk egyértelműen fogalmazta meg, hogy *azt a háborút* miért és miként értelmezi viláforradalomnak. "A világháború a nemzetek háborúja volt. Nem a régi, állandó hadseregek álltak egymással szemben, hanem az újak... Mivel... a világháborút tömegek vívták, e háborúnak sajátos jellege volt - a harcoló nemzetek jelleme fejeződött ki benne..."

Az új állam létrehozásában, megteremtésében T.G.Masaryk szeme előtt a svájci példa lebegett. Leegyszerűsítve szólván: a svájci berendezkedést óhajtotta átültetni ide, Közép-Európába. A példa adott volt. Csak éppen e régió adottságai nem kedveztek a megvalósulásnak. Pedig Masaryk jól látta: "Svájc, bár kis ország, szellemével hatott az európai kultúrára; nemzetköziségét éppoly intenzíven fejlesztette, mint nemzeti jellegét... Ám Svájc szabad és demokratikus ország. Ausztriában és Magyarországon viszont a nemzetek kény-

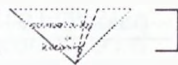
szerből és a monarchikus abszolútizmus nyomására élnek együtt. De éppen ezért tanulhatunk a svájci példából; szem előtt tartjuk majd a különbségeket is, amely közül a legfontosabb, hogy Svájc önálló kis államok - kantonok - szövetsége, hogy mindhárom svájci nemzet része valamely nagy önálló államban élő nagy nemzetnek, és hogy itt már régóta nem voltak nemzeti viszályok..."

Általános tanulságként - elméletben - le is vonta Masaryk a tanulságot: "...A demokráciát és a velejáró szabadságot a figyelmes idegennek az élet minden területén látnia kell és kapcsolat van a föderáció és a demokrácia között; az Egyesült Államokkal és Németországgal való összevetés megkönnyítette dolgomat..."

Az óhajt, az elgondolás csíráját fedezhetjük fel: "keleti Svájcot" létrehozni e középkelet-európai régióban.

Masaryk Svájc-példaképe elsősorban politikailag tudott volna valósággá válni a közép- és kelet-európai régióban. Amde az egyes országok közötti nagyarányú eltérések ezt végülis nem tették lehetővé. A szociális és gazdasági aránytalanságok oly nyomasztóak voltak, hogy azokat áthidalni nem lehetett. Még annak árán sem, hogy - mondjuk - a központi kormányzat egyszerűen nem vesztette el a tudományt. Az említett könyv- és levéltári anyagok nagyon plasztikusan mutatják az eltérést, ennek lényegét a horizontális, illetve a vertikális síkban. A vertikális vonulat sokkal higgadtabb képet nyújt a korabeli csehszlovákiai életről, miként ezt az ugyanakkor megjelent lapokból ítélnélhetők. Ez utóbbiakban pártok és nemzetiségek, központosság és regionalitás viszonyai, és még számos vonás (gyakran kicsinyes intrikák, stb.) volt jellemző. Igaz: ez a kép - ennél fogva érthetően - színesebb, többszólamúbb, többféle érvet is felsorakoztató.

A törvények, a vertikum, a központosság: pártok és nemzetiségek fölött állónak mutatkoztak. Törvényszerű volt, hogy higgadtan és

kérlelhetetlenül, kemény logikával tartották szem előtt az európai távlatokat és – lehetőség szerint – az ország regionális érdekeit. Egységes államban gondolkoztak ezek a központi törvények. Nem vettek figyelembe mást, csak egyetlen – központi – állami érdeket. Prágától távol volt Verhovina. Távol volt Hradzsinól mindenfajta – alsóbb szintű – pártérdek, nemzetiségi (netán nemzeti) torzsalkodás.

Ennek megítélésében – végső eredményét tekintve – a vezetés egységes volt (beleértve a köztársasági elnököt, a kormány szinte valamennyi tagját). Elsősorban Benes dolgozott rendkívül hatékonyan és mindenre körültekintően. Ő mindenütt "jelen" volt. Nemcsak a nemzetközi politikai szerződések ratifikációs okmányait záradékolta – külügyminiszterként –, de a gazdaságiakat stb. is. Ő volt a Csehszlovák Köztársaság (az un. I. Köztársaság) "motorja". Vám-vasúti egyezmények, különböző (belső) gazdasági- és pénzügyi törvények stb. megalkotásában vett részt. Közben fáradhatatlanul járta Európát, s szötte újjá és még újabbá a kisantant szövetséget. A vonakodókat újra és újra meggyőzte. De itt valahol *ő is* a realitás kemény falába ütközött.

A szociális feszültségek oly nagyok voltak, hogy azt sem *ő*, sem Masaryk, sem mások nem tudták áthidalni. Nem tudtak átugrani saját árnyékukon. Verhovina, az *éhség legendájának* földje megcáfolta a demokrácia valóságát.

A híres és elkobzott Fábry-mű, az *éhség legendája* – a maga kegyetlen realitásában – a demokrácia legendáját is bemutatta. Fábry egykor – az elkobzott példányokra – dedikációként így küldte el az elnöknek, a belügyminiszternek. A stószai szerző az *éhség legendája* helyett a demokrácia legendáját ajánlotta.

Más helyütt, *Sajtószabadság és demokrácia* címen írt cikkében a következőket rögzítette: "A kor lelkiismerete akartam lenni. Az eredmény: börtön, cenzúra, elkobzás. És mindez a paragrafusok nevében, a törvény nevében, a demokrácia nevében, a nép nevében.

Az *éhség legendáját* elkobozta a demokrácia valósága. A létező valóságot – munkátlanok éhségét – semmivé tagadta egy fikció: a demokrácia. Az *éhség valósága* ellen tehát ki kell játszani a demokrácia legendáját.

Magyarországon az államszentség a »szent korona«. Csehszlovákiában: a demokrácia. Magyarországon nincs király, de megvan a középkori jogalap. Látható és tapintható, grófoktól őrzött szimbólum ez. A demokráciának nincs szimbóluma, a demokráciának csak valósága lehet. Hol van?..."

Történt mindez annak ellenére, hogy az első világháború gazdasági nyomorából e régióban leghamarabb Csehszlovákia lábalt ki. Már a húszas évek első éveiben nagyarányú pénzreformot tudott bevezetni; a nemzeti jövedelmet növelni tudta (hiszen a csehországi régió fejlett iparral rendelkezett); az egykori Osztrák-Magyar Monarchia ipari-gazdasági potenciáljának jelentős része e területen maradt.

Sőt, azt is el lehet mondani, hogy az 1929-1933-as világgazdasági válságot is nagyobb megrendülés nélkül vészelte át. Az amúgyis erős központosításra hajlamos vezetés e válság éveiben bevezette a kötött gazdálkodást. A kép tehát úgy fest: nem minden alap nélkül neveztek - különböző időben és helyeken - Csehszlovákiát "keleti Svájc"-nak. A központi hatalmat egy ideig igazolta: sikerül a kísérlet arra - erős cseh nemzeti burzsoáziával a háta mögött -, hogy megteremtsek - adott körülmények között - polgári demokratikus állami berendezkedést.

Csakhogy eközben felvillantak olyan fények, amelyek az imént vázolt képet erősen elhomályosították. Illusztrációképpen csak egyetlen példát villantunk fel, amely ma is meghökkentő, egykor kegyetlen, szociális, gazdasági és nemzetiségi valóság volt.

Sajátos vonásként tűnik eléink a korabeli újságokból: magunk úgy neveztek el – a "három főváros" szindrómája. Évtizedes küzdel-

mekről volt és van szó. Miről is? A korabeli, különböző pártállású és más-más országrészhez tartozó lapok más fővárosról írtak-beszéltek. De melyikről?! – Mindig a konkrét helyzet szabta meg, miről volt szó. Prágáról? Pozsonyról? Ungvárról? Avagy - gyakran negyediként – Munkácsról?

Szlovákiában erős volt a tendencia, mely arra mutatott: Pozsony ez országrész fővárosa. De Kárpátalján: Ungvárt (mások Munkácsot) tekintették annak. Egyetlen -de *egyenetlenül* és *egyenlőtlenül* fejlődő - országon belül régióként változott a "főváros". Ebben nemcsak szeparatista törekvések jelentkeztek, nemcsak nemzetiségi ellentétek (erős cseh-ellenesség!), sokkal inkább az, hogy minél inkább távolodtak – földrajzilag – Prágától, az illető régió annál szegényebb volt, s az éhség nem legenda volt számára; de a demokrácia - igen. Ebből következett: *önkormányzatot* akartak, hogy az elviselhetetlen és kegyetlen problémákat önmaguk tudják - ahogy tudják - megoldani. Prágától hiába vártak segítséget, ígéreteken kívül megoldást nem kaptak. Nem maradt más hátra, mint az: a híradások-

ban, az újságok hasábjain rögzítették vágyálmaikat – az illető régió vágyálmát, az önálló fővárost.

Az egykori vezetésben élt a példa (Svájc), éltek a demokrácia játékszabályai – elméletben. Mert itthon nem tudták megvalósítani. Fejlett ország – jóval 1938 ősze előtt – kezdett (belülről) darabokra hullni. Lassú, emésztő féreg rágta.

Mi maradt 1938-ra? Az egykori ideálok, erős központi kormányzás ellenére, tova lengtek. Az alig pár éve még méltán irigyelt, s nem ironikusan nevezett "keleti Svájc" belehullott a III. Német Birodalom karjaiba. Eltűnt egy – akár modellnek is számottevő – polgári demokrácia; területén sokan osztoztak.

Annyi maradt meg, s erre a hagyományra építettek is: az egykori csehszlovák állami vezetés utat nyitott a cseh és a szlovák nemzeti fejlődés számára – polgári demokratikus keretek között.

Ami ezután következett: az már egy új történet, viszont a logikusan egymásba kapcsolódó események története alapján a viták máig is tartanak.

Hasznos József

Kutyaszorítóban II.

(1941-1945)

- Részletek -

IV. Elszabadult pokol A Szálasi-féle hatalomátvétel után felgyorsultak az események, amelyek a vasúti szállításokban is megmutatkoznak. Mind gyakrabba válnak a Szlovákián át észak felé, Németország irányába futó szerelvények, amelyek kiürítési holmikát, áttelepülő katonai egységet és felszerelési tárgyakat visznek. Az állomás személyzete, amely főként Tar, Kisterenye és Somoskőújfalu térségéből regrutálódott, aggodalommal figyelte az eseményeket, de fegyelmezetten végezte munkáját.

Salgótarjában egyre sűrűbben jelentek meg menekült vasutasok az ország déli részéből. Ez a terület ugyanis a románok átállása következtében, csakhamar hadszíntérré változott. Szabadkáról: *Pogány András*, állomásfőnök és vele együtt *Füri Mária*, *Varga Katalin*, *Balázs Piri Rozália* érkezett. Szolnokról *Lukács Dániel* jött. Erdélyből menekült *Tolnai László* intéző és mások, akiket befogadtunk és munkába állítottunk.

Megnőtt az országúton észak felé tartók száma is. Az egyik napon nyíregyházi régi ismerősünk, *Antalfi Zoltán*, szüleivel együtt kopogtatott be hozzánk.

Az öreg szülők fájdalommal búcsúztak el egyetlen gyermeküktől, aki egységével tovább vonult Fülek felé.

A vasúti pálya Salgótarján külső pu.-ig két, innen Somoskőújfalu, illetve tovább Fülek felé, egyvágányú. A növekedő forgalom komoly gondot okozott. A bajokat tetézte, hogy a nagy talajszintkülönbség miatt Somoskőújfaluig a vonatok csak tolómozdonnyal tudtak kínkeservesen, döcögve felkapaszkodni. A szerelvények egymást érik, zsúfolásig tele le-

szertelt gépekkel, katonai egységek törzsszállományaival és a tisztek családtagjaival. Felháborodást keltett, hogy egyes asszonyok vadonatúj kincstári köpenyt, bekecseset húztak magukra, amikor tudott dolog, hogy a frontokon harcoló katonák ellátása mennyire hiányos.

Forgalmi-tisztjeinket alaposan próbára tette és megviselte a hetek óta tartó és fokozódó áradat. Sok időt töltöttem a forgalmi irodában és igyekeztem segíteni az ott folyó idegtépő munkát.

Dél körül járt az idő, amikor kivágódott az iroda ajtaja és jóképű, fiatal főhadnagy rontott be rajta.

– Mégiscsak disznóság! Maguk szabotálnak! Órák óta áll a szerelvényünk mozdony nélkül! Követelem, azonnal indítsanak! – üvöltötte.

Elfogyott a türelmem és emelt hangon replikáztam: – De sürgős magának! Vegye tudomásul, hogy mi nem szabotálunk! Kikérjük ezt a hangot! Különben is ha ide belép, köszönni illenék!

Emberünket szemmel láthatóan meglepte a “fogadj-isten”, de én még próbálkoztam.

– Hogy beszél maga! Jegyezze meg, én *Tölgyessy Ferenc*, magyar királyi honvéd főhadnagy vagyok!

– En meg Hasznos József magyar királyi államvasúti főtiszt, állomásfőnök-helyettes vagyok!

Tölgyessy a száját rágta dühében:

– Ennek még lesz folytatása!

Keményen válaszoltam.

– Állok elébe! – A főhadnagy dühösen sar-konfordult és elrohant.

Félóra sem telt el és hívatott Mihálka Lajos tanácsos, állomásfőnök. Szabályszerűen jelentkeztem. Ott ült már nála egy ezredes, akinek bemutatott, majd felémfordult.

– Helyettes úr, az ezredes úr már tájékoztatott a forgalmi irodában nem régen lezajlott eseményekről, szeretném ha elmondaná, hogyan is történt!

Röviden vázoltam a súlyos forgalmi helyzetet, majd Tölgyessy főhadnagy berobbanását a forgalmi irodába és a lezajlott szóváltást. Az állomásfőnök az ezredesre nézett s megjegyezte:

– Így egészen más a helyzet, a főhadnagy úr fellépése provokatív volt. A magyar királyi honvédséget senki sem sértette meg. A vasutasok pedig helytállnak!

Az ezredes úgy látszik találva érezte magát, és barátságosan szóváltás következett. A galambósz, 60 év körüli állomásfőnök végül nagy nyugalommal így szólt:

– Ezredes úr, tudommal a front arra van... és pipájával Hatvan felé mutatott, majd Fülek irányába bökve hozzátette – maguk mégis errefelé iparkodnak... Ki szabotál tehát?

Az ezredes szó nélkül távozott.

Az esetet jelentettük a Füleken székelő magyar katonai parancsnokságnak. Válaszuk az volt, hogy a szállítmány várjon a sorára.

*

A vasutasok hivatásukat szerető, kötelességüket híven teljesítő, fegyelmezett emberek.

Nem politizáltak, amit a Szolgálati Szabályzat különben is tiltott. Elvük az, hogy "A keréknek mindig forognia kell!"

Salgótarján külső pu. létszáma a hozzátartozó fűtőházi és fiókműhelyi személyzettel együtt 200 főre rúgott, akikre október 16-a után is hatástalan maradt a nyilas demagógia. *Szálasi Ferencet* nem tartottuk a magyar nép törvényes vezetőjének, s a kiadott rendelkezés ellenére sem eskettük fel a személyzetet a "Nemzetvezető"-re. Tudtuk, hogy nagy kockázatot vállalunk, de megtettük. Mihálka állomásfőnök megvetette a nyilasokat s e tekintetben is teljes volt az egyetértés közöttünk. Embereink között nem volt kommunista, de még szociáldemokrata sem, vagy ha mégis akadt titokban egy-kettő, befolyásuk elenyészően csekély a sínek környékén.

A helyi gyárakban és üzemekben ugyanakkor szép számmal akadtak nyilasok, még a bányák munkásai között is.

Nem volt titok előttünk az sem, hogy a közeli Karancs hegységben szervezkednek a kommunisták és gyülekeznek a partizánok. Éjszakánként többször hallottuk magányos repülőgép zúgását és láttuk a "Sztalin gyertyá"-nak keresztelt világító rakéták fellobbanását a hegyet borító erdők felett, ami utánpótlás érkezését sejtette. Ilyenkor a németek és a csendőrök hajtóvadászatot rendeztek, de nem nagy eredménnyel.

A nyilas propagandára nem sokat adtunk, bár voltak, akik elhitték, hogy készül a "csodafegyver", ami egycsapásra a németek javára billenti a háború mérlegét. Hatottak a szovjet katonák kegyetlenkedéseiről terjesztett mende-mondák is, a nőekkel szemben elkövetett erőszakoskodások rémhírei.

Tudtuk, hogy az ország helyzete kétségbeejtő s jövője bizonytalan. Megpróbáltunk józanul, hideg fejjel gondolkodni és cselekedni, mert nekünk itt és most ebben a környezetben kell élnünk. A németek régen elveszítették hitüket, de a reális valóság mégis csak az,

hogy a nyakunkon ülnek, ők parancsolnak, a hatóságok engedelmeskednek, sőt Salgótarján főterén ellenállókat és katonaszökevényeket akasztanak. Nyilvánvaló az is, hogy a németek és a nyilasok – minden fogadkozásuk ellenére – sem képesek a szovjet csapatokat fel tartóztatni, illetve visszaverni.

*

Meggyorsították a salgótarjáni gyárak le szerelését és elszállítását. Ösztönösen is érzem, hogy ez ellen tenni kell valamit, hiszen gépek nélkül nem indulhat meg a termelés a front elvonulása után. A továbbélés alapfeltétele pedig a munka; de rettenetes nyomásként nehezedik rám az ismeretlen jövőd, két apró gyermekem, feleségem és a nekem engedelmeskedő beosztottak sorsáért érzett aggodalom. Akár tetszik, akár nem, józan ésszel tudomásul kell venni, hogy a vörös hadsereg mind közelebb ér.

A gyárak kocsiiigénylésének kielégítése az én feladatom. Az üvegyár, a gépgyár, az acélgár gépi berendezéseinek nyugatra való elhurcolásának ütemét lassította, sőt napokra megakasztotta, hogy a gyárak üres kocsival történő ellátása akadozik. Különbféle ügyeskedésekkel mindezt fokozni lehet. Ezt a gyakorlatot követem, együttműködve *Wiesinger Károly* főmérnökkel és *Mánczos József* tervezővel, akikhez egyébként is baráti szálak fűznek. A helyzetem kényes, mert nekik írásban kell átnyújtniuk kocsiszükségletüket s csak bizalmasan kérhetnek arra, hogy ne állítsam ki azokat. Végeredményben nekem kell vállalni a felelősséget a gyárak leszerelésének elhúzó dásáért. Persze sokkal kevesebbet tehettem volna Mihálka tanácsos beleegyező kaesintása nélkül, aki tökéletesen tisztában volt a helyzettel.

1944. október hó közepén, Selbmann hadnagy vezetésével megérkezett Salgótarjánba a német katonai szállítási parancsnokság. Három vasúti kocsiból álló részlegüket a fűtőház

területén, a fordítókorong közelében lévő üzemi vágányra állíttatják. Selbmann hadnagy negyven év feletti, közepes magasságú, sovány testalkatú férfi. Polgári foglalkozása: vasúti tisztviselő (Halle környékéről). Emberei ugyancsak Weermacht katonák, az idősebb generációból. Feladatuk, hogy "segítsék" a magyar személyzet munkáját. A valóságban viszont megfigyelték, majd ellenőrizték s végül irányították az itt folyó tevékenységet.

A szénbányák, ha mérsékeltlen is, de még termelnek, a rakodáshoz szükséges üres kocsik rendelkezésre bocsátása azonban mind nagyobb nehézségbe ütközik. Hatvanból főként rakott vagonok érkeznek észak-magyarországi, sőt Budapest elkerülése miatt dunántúli rendeltetéssel. A salgótarjáni leadási kocsik kevés az itteni szükséglet fedezésére. Az acélgár, üvegyár és a gépgyár berendezéseinek elszállításához elsősorban "G" vagy "Gh" jelzésű fedett kocsik kellenének. A budapesti MÁV üzletvezetőség kocsiiintézősége igyekszik is e térségbe irányítani a kért vagonokat, de a fegyelem lazulásával, az útközbeni állomások sokat saját céljaikra kisoroznak a vonatból. Üres kocsik még így is érkeznek, de azokból a lehetségesnél sokkal kevesebbet adunk át kiürítési célokra, a többit pedig Fülek és Losonc irányába tovább utaztatjuk. A kocsimesterek (Szilágyi, Barna és Molnár) bár sejtik miről van szó, kérdés nélkül végrehajtják a rendelkezéseimet.

Ezek az intézkedések is hozzájárultak ahhoz, hogy sok alapvető és a termelés újraindításához nélkülözhetetlen gép végül is Salgótarjánban maradjon.

*

1944. november 4-én elesett Szolnok, s ezzel együtt megszűnt a Nyíregyháza-Debrecen-Szolnok-Budapest fővonalon a vasúti közlekedés. A forgalom a Miskolc-Hatvan-Budapest útirányra terelődött. A fővonalon rendező pályaudvarok gyakori bombázása miatt

azonban fokozott mértékben igénybe kellett venni a Hatvan-Salgótarján-Fülek-Losonc segélyútirányt, ami növelte Salgótarján zsúfoltságát.

November hó első napjaiban, a reggeli személyzetváltásnál jelentést tettek kb. 50-60 belföldi magyar kocsiról, amelyekben cukor, liszt, szén, tűzifa s más létfontosságú rakomány van. Selbmann parancsára a német légénység leszedte a magyar bárcákat és helyette németországi rendeltetésű bárcákkal látták el. Felháborodottan tiltakozom az önkényeskedés miatt. Selbmann üvöltözött: miért okoskodom, hiszen ezeket a kocsikat a címzett állomásokra már nem lehet továbbítani, mert ott oroszok vannak. A magyar fuvarleveleket mutatva cáfolom az otromba hazugságot. Selbmann nem enged. Én sem. Felhívtam a füleki katonai irányítókat s közlöm a tényeket. Kérték, hogy a vonatvezetővel küldjem el a magyar fuvarleveleket, s megígérték, hogy intézkednek.

Estefelé értesítést kapok, hogy a kocsikat újból magyar bárcákkal látták el és az eredeti fuvarlevelek szerinti rendeltetési helyekre továbbították.

Selbmann tombolt dühében, s mivel igen gyakran ittas és beszámíthatatlan, ha csak lehet kitérek előle s átengedem a terepet *Pogány András* főintézőnek, aki diplomatikusabban tud a németekkel bánni mint én.

*

Salgótarján felett éjszakánként tömegesen repültek angolszász bombázógépek délről északi irányba, de bennünket békén hagytak. Tartottunk tőlük, mert az állomás túlsó oldalán egy nagy területen az izzó baglyasi meddőhányó kitűnő éjszakai célpontot jelenthetett számukra.

Nyomasztó és félelmetes a repülők monoton dübörgése. Légvédelem, elhárítás, semmi. Rettenetes a teljes kiszolgáltatottság. A front közeledését a szovjet felderítőgépek megjele-

nése is érzékelteti. Az egyik ilyen gép, a vasút fordítókorongjára irányította bombáját.

A gép közeledését jelezték. Hazarohantam Évát figyelmeztetni, aki éppen főzött. Csak vonakodva készülődött az épület pincéjében lévő óvóhelyre lemenni, mert hasonló eset - minden következmény nélkül - már többször is előfordult. Hallván a repülőgépzúgást felkaptam a két és fél éves Évikét s kirohantam vele. A folyosón jártam, amikor hallottam egy tompa puffanást s a bomba robbanását. Ekkor már Éva is jött karjában a tizennégy hónapos Jóska fiammal. Baj nélkül értünk le a pincébe. A bomba azonban célt tévesztett, s nem a fordítókorongra, hanem lakóépületünk melletti sakkal feltöltött puha talajba hullott, s a robbanás ott nagy gödröt vájt. A házunk nem sérült meg, még az ablakok is épen maradtak, pedig a halál 5-6 méternyire ittjárt a közelünkben.

Nem volt ilyen szerencsés kimenetelű néhány nap múlva az üveggyárat ért hasonló támadás. Azonnal a helyszínre siettem, de segíteni nem tudtam. A gyár bejárata előtt tizennégy hevenyészve letakart véres tetem iszonyú látványa fogadott.

A háború mind kíméletlenebbül szólt bele amúgy is feszültségekkel teli életünkre.

Akadozott a közellátás. Tejet, pártigazolmány felmutatása mellett először a nyilasoknak adnak, s ami megmaradt azt kapták a többiek. Szerencsére volt némi tartalékunk konzervtejből a gyermekeknek. Esetenként a környező falvakból is sikerült friss tejet szerezni, bejáró embereim segítségével.

A deportált zsidók bútorait, szőnyegeit és kevésbé értékes más holmiját a zsidó-templomban gyűjtötték össze. November végén kihirdették, hogy e tárgyakat meg lehet vásárolni. Akadtak vevők, nem is kevesen, erre a kótya-vetyére és lelkiismeretfurdalás nélkül, kocsikkal hurcolták el a potom áron vagy ingyen szerzett holmikát.

Éppen "állomásbejárást" tartva a vágányok mellett a Főtér felé tartottam. Jobbkéz

felől, a zsidótemplomnál nagy volt a sürgés-forgás. Elöttem vagy százötven méterre egy asszonyt láttam, aki összegöngyölt szőnyeget húzott maga után a vágányokon keresztül. Mérhetetlen undor fogott el e hullarablók, hiénák láttán, akik telhetetlen kapzsiságukban ilyen aljasságokra vetemednek. Ehhez hasonló eset történt az egyik főtiszt kollégával, aki szőnyegenzés nélkül mesélte, hogy ikonokat, szamovárt és bőroket küldött haza, amikor Ukrajnába katonáskodott. Arra a kérdésemre, hogy mennyiért vette az "ajándékokat", nevetve mondta, hogy volt a vasúti raktárban elég, csak össze kellett szedni. A bőroket fotelekről és heverőkről hasogatta le. Szőmyülködésemet látva hozzátette: "kár lett volna ott hagyni, mert a németek mindent felgyújtottak visszavonulásuk előtt"...

*

A németek sorozatos veresége hidegen hagyott, azt azonban reméltem, hogy mi magyarok valahogy majd csak átvészeljük a vihart csak sikerüljön időt nyerni.

1944 november közepén SS szállítmány érkezett cingár, alacsonytermetű, karvalyorrú, bamabőrű és kékszemű, korántsem germán típusú tiszt vezetésével. Az átmenesztő irodában tartózkodtam, amikor nekem rontott és pisztolya után kapdosva követelte azonnali továbbszállításukat. Csak határozott fellépéssel tudtam a fegyverével folyton hadonászó tisztet nagynehezen kitessekelni. Rövid idő múlva SS katona szólított meg magyarul. Elmondta, hogy ők többségében magyarországi svábok, s a németek akarata ellenére besorozták katonának. Kérdezte, hogy messze van-e még a határ, mert ő és néhány társa semmiképpen sem hagyja el az ország területét. Provokációtól tartottam, de olyan őszintének látszott a fiú, hogy végül megadtam a részletes felvilágosítást.

*

1944. november 24-én, 22 óra 32 perckor, Losoncon keresztül a MÁV Igazgatóságtól távirat érkezett, amelyet Tomka József távirász rögzített.

"A hadműveleti területről az összes 18-60 éves férfi *lakosságnak el kell költözni*. Az elköltöző alkalmazottakról és családtagjairól az elhelyezési kormánybizottság által erre a célra kijelölt felvevő-területen lévő lakásokban és létesítményekben való elhelyezésükről és élelmezésükről a lehetőséghez képest, gondoskodni kívánnak. Fentiekről a személyzetet értesítse és hívja fel, hogy azok, ha *lakóhelyükről el akarnak költözni*, szándékukat a szolgálati főnökségüknél haladéktalanul jelentsék be. A jelentkezés alapján 1944. november 30-ig az Igazgatóság A.I. osztályához be kell jelenteni az elköltözésre jelentkező névét, szolgálati címét..."

A rendelkezés nem volt egyértelmű s meg is mondtuk embereinknek: "Döntsön mindenki saját belátása szerint." Selbmann, a német parancsnok amellet kardoskodott, hogy mindenki tegyen eleget a kiürítési parancsnak, mert az állomás területén lévő összes épületet felrobbantják.

A személyzet többsége azonban a környező községekben lakott és nem is akart onnan eltávozni. Kutyaszorítóban végeredményben csak a pályaudvar területén lévő szolgálati lakások bérlői kerültek. Ezek közé tartoztunk mi is. Mivel semmi elfogadható lehetőség nem kínálkozott, kényszerből a távozás mellett döntöttünk. Komoly gondot okozott a nagybeteg apósom sorsa, aki leszerelése után egy ideig még ki-kijárogatott az állomási restibe ismerőseivel beszélgetni, majd tüdőasztmája súlyosbodásával, fokozatosan onnan is elmardt. Világa lassan a családi körre szűkült, majd a teljes befeléfordulás jellemezte.

Helyeselte, hogy elmegyünk Salgótarjánból, de kijelentette:

- Én maradok, mert nekem kevés van már hátra...

Próbáltuk vigasztalni, de keserűen legyintett.

*

A feszültséggel teli napok egyikén este 22 óra körül, kézigránátot dobtak Selbmannék vagonja felé, amely távolabb robbant fel s így lényeges kárt nem okozott. A döbbenésre nagy riadalom támadt s mindenki partizánakcióra gondolt. A németek, géppisztollyal a kezükben idegesen rohagáltak s keresték a tettest, de annak nyomavesztett. A sötét éjszaka is őt segítette. A merénylet idején Selbmann nem tartózkodott a kocsiban s mikor értesítették a történekről, tájékozott dühében, részegen összevissza lövöldözött, majd a forgalmi irodába rohant s azt ordította, hogy a vasutasok meg akarták ölni. A nagyobb nyomaték kedvéért több lövést is leadott, amelyek a távirtda helyiségének falába furódtak.

Böjthe (Nief) József intéző, aki jól beszélt németül csak nehezen tudta lecsillapítani azazal, hogy a közeli Karancs hegység erdeje tele van partizánnal s ott kell keresnie a merénylőket.

A németek, a fűtőház területéről, még az éjjel vagonjaikat, a felvételi épülethez közelebb fekvő, egyik csonkavágányra állították át.

*

1944. november 26-án a szovjet-hadsereg elfoglalta Hatvant. Már napokkal előtte teljesen megszűnt az innen irányuló vasúti forgalom, sőt a távbeszélő összeköttetés is. Kistere nyéig, illetve Pásztóig még indítottunk és fogadtunk is naponta egy-két vonatot, de Pásztón túl a világ senkiföldjévé változott. November 23-a lehetett, amikor Balázs János, Zsolnay István, Böjthe József s még néhány vállalkozó szellemű munkatársammal együtt elhatároztuk, hogy felderítjük a Mátrán túli környéket, összeszedjük és Salgótarjánba visszük a még fellelhető MÁV kocsikat. Az

egyik tartalékmozdonyunkhoz kalauzkocsit kapcsolva, reggel 9 óra körül elindultunk Pásztóra. Itt közölték, hogy a tőlük 15 km. távolságra lévő Apc-Zagyvaszántó állomás a telefonhívásra nem válaszol. Rövid tanakodás után tovább mentünk a kihalt vidéken. Apc bejárati jelzőjét túlhaladva látható volt, hogy a váltók egyenes irányba állanak s az átjáró-fővágányra szabad a behaladás. A felvételi épület előtt megálltunk, de senki sem fogadott, a forgalmi iroda ajtaja zárva. Sehol egy teremtet lélek. Messzire lehetett látni Hatvan felé. Kihalt vidék, a távolból tompa dübörgés hallatszik. Selyp 3 km távolságra van, odáig még elmehetünk. Isten segíts! Gyerünk! Selyp állomáson sem kell váltót állítani. Lassan haladunk befelé. A sínek mellett sehol senki. A cukorgyár és a gőzmalom kéményei élettelenül merednek az égre. Közel van mindkettő, megnézzük. A malom bejárata zárva. A cukorgyár kapuja tárva-nyitva... megyünk befelé. Kellemetlen érzésem van, mit mondunk, ha utunkat állják, de hajt a kíváncsiság, hátha itt találunk üres, vagy rakott MÁV-kocsikat.

A cukortároló-raktár fölől zaj hallatszik. Bemegyünk. Magyar katonák lapátolják zsákokba a sárga színű nyerscukrot. Nem kérdezik, hogy mit akarunk. Megszólítom az egyiket, aki készségesen elmondja, hogy a finomított fehér-cukrot napokkal ezelőtt teherautókkal már elszállították. Ez az utolsó fuvar, a többi marad, mert az oroszok bármikor megérkezhetnek s ők nem akarnak velük találkozni. Kicsit beljebb megyünk. Sok-sok mázsa nyerscukor hever még a betonlapok között, a széle piszokkal, szeméttel keveredve.

Odakint fürkészem a látóhatárt. Élettelen vidék. Közélen a lőrinci hőerőmű új épületei látszanak és számunkra elérhetetlennek tűnő messzeségben Hatvan gyárkéményei és templomtornyai derengenek. Felettünk – ügyet sem vetve ránk – szovjet felderítőgép zúg el, dübörgő hangja néhány másodpercre elnyomja a távolból hallható ágyúdörgéseket. A levegő-

ben feszültség vibrál. Hazafelé menet tűnődve figyelem a mozdony monoton zakatolását, a gyorsan fogyó kilométereket. Feleségre és aprócska gyermekeimre gondolok, mit hoz a közeljövő?

Salgótarjánhoz alig 50 km-re pusztít a háború, arat a halál és a front egyre közeledik.

*

Időközben megérkezett a hivatalos értesítés, hogy a salgótarjáni és környéki vasutasokat Galántára telepítik át. Reméltük, hogy nem sokáig tart a háború, Galántát nem éri el a front s ott valahogy átvészeltük a hátralévő napokat, de készek voltunk arra is, ha megfelelőbb lehetőség kínálkozik, akkor itt maradunk.

1944. december hó 8-án még rendes szolgálatot tartottunk. Losoncra megérkezett a vasutasok elszállításához szükséges tizenkét vagon, amelyeket gondos átvizsgálás és műszaki felkészítés után, a tiszti lakóépület mellett fekvő, ún. kerti vágányra állítottunk. Salgótarján és Kisterenye között még fenntartottuk a vonatforgalmat annak ellenére, hogy a Mátrából tisztán hallható volt a sorozatvetők (Sztalin orgonák) ijesztő vijjogása.

December 10-én az egyik fiatal segédtsz. jelölt szólított meg. Mitévő legyen? Ő jönni akar velünk, de a biztonsági szolgálat főhadnagyától azt a parancsot kapta, hogy maradjon Salgótarjánban, figyelje az orosz megszállás idején az emberek magatartását és készítsen feljegyzéseket.

Itt minden épületet felrobbantnak. A fiatal vasutas kérdően nézett rám. – Nem adhatok tanácsot, saját magának kell eldöntenie, hogy mit cselekszik. – Ott állt még egy-két pillanatra, majd búcsúzott.

– Vizontlátásra Helyettes Úr! – Az ajtó halkán csukódott be mögöttem.

Nehéz szívvel, de csomagolni kellett. Három szobabútort nem vihettünk magunkkal. A hálószoba marad, döntöttünk. Wiesinger igaz-

gatóhelyettes felajánlotta, hogy az üvegyár raktárában megőrzi számunkra.

A berakodás napjára 1944. december 13-án jelölték ki. Végülis vasúti kocsikba 22 fő saját létszámba tartozó tényleges vasutas és 36 fő hozzátartozója, összesen 58 fő került.

Mi négyen, a Bőjthe (Nief) házaspár, valamint Nemes Anna, tehát összesen heten a 171738 sz. Gh. kocsit foglaltuk el. Nehezen váltunk meg kényelmes otthonunktól.

A pályaudvar vezetését és a szolgálat ellátását Selbmann, az embereivel együtt, már napokkal előbb átvette. Megérkezett a robbantó különítmény is, speciális ekékkel, a vasúti pálya felszántásához és a talpfák kettétöréséhez.

Balázs János főtiszt, számadópénztáros, velünk tartott s így e fontos feladat elvégzése továbbra is a legilletékesebb hatáskörében maradt.

Szolgálati revolvert és a töltényeket én vettem magamhoz, kipróbáltam, kifogástalanul működött, azért fohászkodtam, hogy "sohase legyen rá szükségem."

A déli órákban, a vonal kiürítésével kapcsolatosan, Kisterenyéről 9 vagonban 49 fő, Zagyvapálfalváról pedig egy kocsiiban 5 fő érkezett.

Késő délutánra fejeződött be a 21 kocsiálló vonat összeállítása és műszaki felülvizsgálata.

Még egyszer visszamentem elhagyott otthonunkba, amelyből a hálószoba-bútorokat és egyéb tárgyakat időközben már elszállították. Szívfacsaró a feldúlt, üres lakás látványa, mégis nehezen mozdulok.

A vágányok felől mozdony síp hallatszik... mennem kell!...

Vajon mikor és milyen lesz a vizontlátás? Szorongat a kérdés, melyre választ senkitől sem kaphatok...

*

V. Kiszolgáltatva

A vonat lassan húz ki az állomásból. Elha-

ladunk a Főtéri felvételi épület mellett. A város kihalt, mintha mindenki elköltözött volna.

Két gyermekem békésen alszik megszo-
kott ágyában, nem zavarja őket a kerekek egy-
hangú zakatolása.

– Isten veled Salgótarján!...

Somoskőújfalun – hosszas időzés után –
egy kocsit kapcsolnak a szerelvényünkhöz.
Öten vannak benne.

Késő éjszaka érkezünk Fülekre, ahol táro-
lógányra állítanak bennünket. Egy teljes na-
pi ácsorgás után indulunk Losoncra, de előz-
leg újabb 19 kocsit kapunk. Pelsőc, Tornalja,
Bánréve, Putnok, Rozsnyó, Barcika, Sajó-
szentpéter, Belpátfalva, Nekézseny-Sáta stb.
állomás kitelepített személyzetével és család-
tagjaival. Közel 100-an vannak. Losoncon vá-
rako-
zás, amíg kiállítják az "Átszállítási jegy-
zék"-et és a Galántára szóló 0027 sor.006563
sz. "katonai szállítólajstrom"-ot. Teljes a fejte-
lenség, két irányítószámot is adnak: 79190 és
7992. Az átszállítási jegyzék szerint 41, a száll-
ítólajstrom szerint 36 kocsi-
ból áll a vonat.

Végre 1944. december hó 14-én 21 óra
után átgördülünk a Tiso-féle Szlovák állam
határán. Irány Zólyom, onnan pedig Nyitra-
Szered és Galánta. Holnap talán meg is érke-
zünk. A kályha ontja a meleget s a kerekek
egyhangú kattogása álomba ringat. Mennyi
idő múlt el, nem tudom. Arra riadok fel, hogy
nagy a csend. Ajtót nyitok, kinézek, valame-
lyik állomáson vesztelünk. Egy vasutas jön
komótosan, kézilámpával. Megkérdezem: –
Milyen messze van még Zólyom? – Magyarul
válaszol.

– Már régen elhagyták, a vonat Zsolnára
megy! Mások is odajönnek a beszélgetésre.
Kis tanakodás után a forgalmi irodába me-
gyünk. Megtudjuk, hogy Zólyomban a néme-
tek irányítják a forgalmat s talán azért küld-
nek kerülő útirányon át, mert Nyitra felé nagy
a zsúfoltság. A feltevés elfogadhatónak látszik
s visszatérünk a vagonokhoz. Zsolnára 1944.
december 5-én estefelé érkezünk. Pogány

András néhányadmagával elmegy érdeklődni.
Megtudják, hogy 21 óra előtt nem kaphatunk
mozdonyt. Bőjthe Jóskával és Marikával, a
feleségével, besétálunk a havas városba. Fel-
tűnő, hogy nincsen elsötétítés, még a kirakati
lámpák is világítanak. Békebeli hangulat. Az
üzletekben sok minden jegy nélkül kapható.
Pénzem kevés van, de azért tejet, sajtot, túrót,
zoknikat és egyéb apróságot tudtam vásárolni.
Aztán 21 óra körül szerelvényünkhöz kap-
csolják a mozdonyt, a hiba csak az, hogy nem
Galánta, hanem Oderberg irányába. Óriási a
felháborodás! Rohanás a forgalmi irodába. A
német tiszt barátságosan magyarázza, hogy
Brokau-ba kell mennünk, ahol német-magyar
vegyesbizottság átvizsgálja a szállítmányt s
utána jöhetünk csak vissza Galántára. Hiába
magyarázzuk, hogy irányított, zárt vasutas
egység vagyunk, a német hajthatatlan.

Visszamegyünk a kocsikhoz. Bőjthe Jóska
dühében leaksztja a mozdonyt. Izzó léggör-
kiabálás, szidják a németeket. Több fiatal, el-
sősorban nőtlen vasutas, poggyászával együtt
leszáll, nem jönnek tovább. Igazat adok nekik,
de maradok. Két kisgyerekekkel mit csinálhat-
nék mást, a poggyászt, ételmet nem hagyha-
tom itt. Kiszolgáltató helyzetben vagyunk!

Órák telnek el, amíg a megfogyatkozott
létszámú szállítmány elindul.

Napokig utazunk ezután Felsőszilécia ipa-
ri üzemekkel zsúfolt vidékén Katowice érinté-
sével; majd Oppeln, Boroszló következett, de
Brokauba sohasem érkeztünk meg.

1944. december 19-e lehetett, amikor a
Poznan (Posen)-tól délre fekvő Hohensalza
állomásra futottunk be. Itt valóban székel-
t német-magyar vegyesbizottság, amelynek az
volt a feladata, hogy a katonai eredetű anya-
gokat összegyűjtse. Nálunk ilyesmi nem volt,
csak a pelsőciektől koboztak el néhány, állító-
lagos, honvédségi takarót.

A vizsgálat után arra akartak rábí-
rni bennünket, hogy rakodjunk ki és menjünk német
gazdákhoz mezőgazdasági munkára. Tiltá-

koztunk, vasúti szakemberek vagyunk. Galántára kell mennünk! Követeltük hazaszállítástunkat.

Nem erőszakoskodtak sokáig. A német pályaudvari ellátószolgálat teával, meleg kolbásszal, kenyérral és lekvárral megvendégelt bennünket, a gyerekek részére tejet kaptunk és indulhattunk Galántára.

Más útirányon, ismeretlen vidéken robogtunk keresztül. A szétbombázott pályaudvarokat kikerülte vonatunk, s fohászkoztunk Istenhez, hogy ne érjen bennünket légitámadás, ha már idáig ép bőrrel megúsztuk. A gyerekek jól viselték a hosszú utazást, nem szenvedtek hiányt semmiben. Ha hosszabb ideig ácsorogtunk valahol, sétáltunk velük a közelben.

*

A napok összefolytak... Karácsonyra készültünk, s fenyőfát is sikerült szereznem.

1944. december 24-én reggel nagyobb állomásra érkeztünk. Leszálltam és németül megkérdeztem az első vasutast.

– Hol vagyunk kolléga úr?

– Ungarische Hradische (Uherské Hradistě) – volt a válasz.

Nem akartam hinni a fülemnek, csak amikor elismételte, hogy valóban a morvaországi Magyar-Hradisa városába érkeztünk. – Nagy az Isten! – kiáltottam, hiszen idejött az apám és Imre fivérem az egész családjával együtt.

Szerelvényünket azonban nem itt, hanem a szomszédos Ungarische-Bród állomáson tárolták. Átállítás után a forgalmi irodában közölték, hogy nyugodtan eltávozhatom, mert legkorábban éjszaka indulunk tovább.

Tudtam a címet: Lange Gasse 144. A többi gyerekjáték. Visszaindultam Hradisá-ba. Időbe telt, amíg megérkeztem. Szép házak, rendezett, tiszta utcák s békesség mindenfelé. Dél előtt II óra lehetett, amikor megtaláltam a házat. Első emelet, névtábla: Gottlieb Ptacek, helyben vagyok, becsengetek. Ptacekné Böbe, sógomóm testvére néz ki az ablakon. Hossza-

san felméri vasúti tisztii egyenruhás alakomat, de nem ismer meg. Tiszteleg. – Hasznos József vagyok! – Kerekre nyílnak a szemei. Mosolyog, s máris kattán az ajtó.

– Szervusz Jóska! – az előszobában Imre két legnagyobb leánya, Csöpi és Ágnes keresztlányom ugrik a nyakamba. Előkerülnek a többiek is. Édesapám és Imre a könnyeivel küszködik, én sem tudom meghatottságot palástolni. Betessékelnek az egyik szépen berendezett szobába. Pedáns rend, ragyogó tisztaság mindenütt. Gottlieb, a házigazda, aki exponált járási tisztségviselő, nincsen idehaza.

Mesélem a váratlan találkozás előzményeit, hogy itt van Éva is a vagonban két kisgyermekünkkel. Böbe szeméből a riadt tanácsatlanság csak akkor tűnik el, amikor megtudja, hogy véletlenül cseppentünk ide, hamarosan utazunk tovább, s eszemágában sincs tőle szállást kérni. Megértem őt, 3 szobás összkomfortos nyugalmukat 8 gyermek és 4 felnőtt befogadása – ha mindjárt édesanyja és testvérhúga gyermekeiről van is szó – alaposan felkavarta. Polgári jólétben éltek eddig kettesben, melyet egyetlen fiukért való aggodás keserített meg, aki frontszolgálatot teljesít, s hosszú ideje nem érkezett hír róla.

Három óra is elmúlt már, amikor búcsúzom. Imre és Apus elkísér.

Éva örvendezve fogad bennünket és mutatja a szépen feldíszított fenyőfát. Meggyújtjuk a gyertyákat. Éva leányom kacag örömben, Jóska fiam éreklődve figyeli a szokatlan látványt. Eltűnődve nézem az egyik gyertya élénk lobogását és anyámra gondolok. Vajon mi van vele? Belső hang sűgja: – Él! Vár benneteket! – Pillantásom másik gyertyára réved, amely nagyot lobban és hirtelen kialszik. Apósom arca villan meg előttem, majd Éva lehajtott szép fejét és könnyekkel teli szemét látom. – Boldog karácsonyt! – töröm meg a csendet.

*

Karácsony első napján délután indultunk

tovább. Vonatunk lassan haladt délnyugat irányba a Fehér- és Kiskárpátok külső oldalán. Közben egy-egy állomáson napokig várakoztunk. Elhagytuk Veseli, majd Kuty városokat. Közel jutottunk Pozsonyhoz, s azt gondoltuk, hogy hamarosan célhoz érünk. Ismét csalódás. Pozsony túlszűfolt, ezért Hegyeshalom felé kell mennünk. 1944. december 30-án eljutottunk Bruck an der Leitha állomásig. Megnyugszom, közel vagyunk a magyar határhoz. Késő délután közlik, hogy Hegyeshalom állomást szétbombázták s vonatot nem fogadhatnak. Azzal nyugtatnak, hogy a magyar illetékes hatóság tudtával, biztonságosabb helyre viszik a vonatot.

Latolgatjuk a lehetőségeket, mert már senkinek sem hiszünk.

A fegyveres áttörés is szóba kerül, képtelenség; egyedül csak nekem van egy 7,65 m/m-es szolgálati revolverem. Az asszonyokat és a gyermekeket sem lehet magukra hagyni. Néhány egyedülálló ember másként dönt, gyalog elindul a határ felé. Talán sikerül hazajutniuk! A többség kb. 100 fő marad.

Sötét este indul a vonat Bécs felé. Unterwaltersdorf állomáson, tolatás közben, az egyik váltón egy tengellyel kisiklik a kocsink. Már csak ez hiányzott! A szabályok szerint ugyanis siklott kocsit műhelybe kell küldeni. Az átrakás körülményes és sok időt venne igénybe. Alkudozás az osztrák kollégákkal. Nekik is kínos az eset. Megpróbálják a siklott tengelyt a sínre visszahúzni. Sikerült! Műszaki embereink megvizsgálják a csapágyakat, bemérik a tengelytávot, mindent rendbe találnak. Parolázunk s hamarosan robogunk tovább a Duna völgyében nyugati irányba. Reggel egy osztrák kisváros állomásán néhány órára félreállítják a vonatunkat.

1944. december 31-e, Szilveszter napja van. Kannával a kezemben elindulok tejet szerezni a gyerekeknek. Betérek egy házhoz. A gazdaasszony érdeklődve nézi egyenruhámat, nem is sejtji honnan cseppentem ide. Elmon-

dom jövetelem célját. Mosolyog, barátságos. megtudom tőle, hogy férje katona és régen hallott hírt felőle. Néhány szóval vigasztalom. Nem válaszol csak elveszi kezemből a kannát és színiültig tölti habzó friss tejjel. Pénzt nem fogad el érte.

Búcsúzom a kedves osztrák asszonytól, aki a kapuig elkísér és szerencsés hazatérést kíván.

1945. január elseje, menet közben köszöntött ránk. Éjfél után 3 óra körül értünk Linzbe. Vöröskeresztjelvényes egyenruhás lányok fogadnak. Az iránt érdeklődnek, hogy volksdeutsch-ok (népinémetek) vagyunk-e? Nemleges válaszunkra először tanakodnak, de végül is valamennyiünket meleg teával, kolbásszal és kenyérrrel kínálnak meg, a gyerekek még tejet is kapnak.

Emberséges magatartásuk jó benyomást keltett.

Itt tudtuk meg azt is, hogy valószínűleg Bajorországba viszik a szállítmányt, ami nem nyugtatott meg ugyan bennünket, de jobb híján a várakozás álláspontjára helyezkedtünk.

Két napi veszteglés után 1945. január 3-án indultunk tovább. Linz mellett elhaladva harsogó zenészóra és erősen megvilágított épületekre lettem figyelmes. Feltűnő jelenség volt a koromsötét város után. (Jóval később tudtam meg, hogy koncentrációs tábor van itt.) Először Passauig, majd Vilshofenig jutottunk el... Straubingban egy magyarul kitűnően beszélő SS altiszt látogatott meg bennünket és minden ékesszólását felhasználva arra akarta rábírnai a férfiakat, hogy lépjenek be az SS-be. Jó fizetést, különféle kedvezményeket, a családostoknak pedig lakást ígért. Hiábavaló volt minden erőlködése, senki sem állt kötélnek. Látván kudarcát, hangnemet változtatott és becsmételni kezdte a magyarokat. A provokációt szó nélkül túrtuk és otthagytuk a szitkozódó agitátort.

*

1946. január 6-án, a Nürnbergből kb. 20 km távolságra fekvő Neumarkt-Sankt Veit állomásra érkeztünk. Előlről kezdődik a régi nóta, hagyjuk el a kocsikat s költözünk a város közelében lévő "Durchgang-lager"-be. Tiltakozunk. Kíváncsiságból páran elindulunk városnézésre. Idillikus kép fogad. Behavazott utcák, tarka színű emeletes házak, mint a mesében. A főtéren ruszlikus falazatú ósrégi templom és középkori eredetű polgárházak. Számunkra lenyűgözően szép minden. Elindulunk, hogy szemrevégyük az "átmeneti tábor"-t is. A várostól 3-4 km-re, domb magaslaton leljük meg a szögesdróttal körülvett épületeket. Külön elkerített részben orosz hadifogoly-munkásokat őriznek. Az átmeneti táborba szabad a bejárás. Szétnézünk. Sivár nagy termék, vaságyakkal és szürke szekrényekkel. Keserves lehet itt az élet. Megérlelődik bennünk a végső elhatározás, hogy inkább a vagonokban maradunk, de ide nem jövünk. Követeljük hazaszállításunkat, de napokig semmi sem történik. 1945. január 10-én délután sok repülőgép száll Nürnberg fölé, majd látjuk, hogy lecsapnak a városra. Távoli bombarobbanások. Újabb hullám érkezik. Dermedten figyeljük a közeli iszonyatos tűzijátékot, s attól tartunk, hogy Neumarkt s vele együtt mi is sorrakerülünk.

Egyszer csak halálos csend szakad a tájra.

a repülőgépek eltávoztak. Megmenekültünk! Sokan imádkoznak. Másnap meg akarom nézni Nürnberget, de a vonat csak a szétbombázott pályaudvar bejáratú jelzőjéig közlekedik. A látvány Szolnokra emlékeztet és az elveszi kedvem a további kíváncsiságtól.

Neumarkt állomásról 1945. január 12-én visszavittek Vilshofenbe. Az NSV megbízottja, Simon "kamerad" közölte, hogy ez a végállomás. Holnap reggel - ha másképpen nem megy - rendőri beavatkozással, teherautókra raknak bennünket, s a közeli Hofkirchen községbe visznek, ahol lakóházakban helyeznek el. Pogány András megpróbálta egy üveg barackpálinkával jobb belátásra bírni, de a magas, sovány, vörösképu ember önérzetesen verte a mellét: "Ő nem bajor, hanem porosz és nem lehet lekenyerezni."

Másnap reggel valóban megjelent Simon Kamerad a teherautókkal és láthatóan nagy kő esett le a szívéről, amikor tapasztalta, hogy értelmetlennek tartjuk a további ellenállást. 1945. január 13-át mutatott a naptár. Egy hónappal ezelőtt, 1944. december 3-án indultunk el Salgótarjánból. Magyarországról csak szórványosan érkeznek hírek arról, hogy Budapest körül és a Dunántúlon súlyos harcok folynak. Hazautazásról egyelőre szó sem lehet.

(Folytatása következő lapszámunkban.)

**Egyéb anyagaink torlódása miatt Szerkesztőségünk
a hazai rendszerváltásról szóló vitáját következő lapszámunkban folytatja.
További hozzászólásaikat várja VITA rovatunk!**

Mélyen tisztelt Főszerkesztő Úr!

meglepetésemnél csak örömöm volt nagyobb, amikor megkaptam a PALÓCFÖLD idei 4. számát, melynek fedőlapján viszontláttam a nyáron Mátraalmáson készített munkámat. Az örömet tetézte a reprodukció hűsége az eredeti szénrajzhoz. Nagyon szépen köszönöm mindezt és azt, hogy megleptek ezzel a tiszteletpéldánnyal. Egyébként azt hiszem, nem is szerettem volna tudomást róla, mert itt ez a folyóirat ismeretlen.

Viszont a nevemet olvasva legyen szabad megjegyezmem, hogy én Veres Pál vagyok – s 1978 óta a műveimet "Verespál"-ként jegyzem. Teszem ezt azért, mert annak idején (1929-ben) Sepsiszentgyörgyön az állami anyakönyvbe Veress Pavel-nek vezettek be, de művészi vonatkozásban sikerült megmaradnom Verespál-nak, ahogyan 1953-ban először szerepeltem (s ha magyar környezetben kijavítják a hibának vélt írást, akkor jól javítják ki.) Mindezt a pontosítás végett jegyzem meg, de szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a reprodukált művek alatt kellene a szerzőket is feltüntetni, mert a belső fedőlapon jelzett neveket nem tudják azonosítani, esetleg meg sem nézik az olvasók.

Bár a képek a maguk nyelvén beszélnek, ha megengedik egy-két szót ejtek a képeimről.

A salgótarjáni múzeumban maradt három képen a kereszt a főmotívum, ami abból az indítatásból fakadt, hogy Mátraalmáson megismerve a környezetet megtudtam, hogy a gyönyörű, művészi alkotóhelyet jelentő környezet az elnéptelenedett iskola. Némiképpen megnyugtatót, hogy továbbra is a kultúrát szolgálja, de fájó hogy nem nevel következő nemzedéket a falunak.

Az erdélyi környezetből érkezve (ahol az erőszakosan elvett iskolákat alig akarják visszaadni) a kapaszkodók még a templomok. De ebben a feluban az sincs, csak egy lélekharang és mellette gazzal benőtt kereszt évszámokkal figyelmeztetve bizonyos múltból jövővelre, bizonyos ritmusban ismétlődő újabb stációra – de ez már a második kép reprodukciója. Ahol a lélekharang bár zúg, az ide-oda vagdalkozó átlós kersztek mindinkább a lehulló fészületet láttatják. Az aszfaltos úton megközelíthető városi környezetben ez szomorított. A pusztulást láttam, de reménykedünk a jövőben – és visszaemlékezve a nyáron eltöltött kedves napokra a messziről jött kollégákkal s a vendégszeretetre, amit Mindnyájuktól kaptam, köszönetet mondok a PALÓCFÖLD szerkesztőinek és jó munkát kívánva, üdvözlétemet küldöm barátsággal:

Veres Pál

Kolozsvár, 991. október 4.

*Brunda Gusztáv úr a Nógrád Megyei Közgyűlés Hivatalának munkatársa
Salgótarján*

Kedves Gusztáv!

Bár a Palócföld 1991. 4. számában megjelent – a Mátraalmási Művésztelepről szóló – ismertetőmmel kapcsolatos pontosító leveledet a Szerkesztőségnek címezted, engedd meg, hogy én válaszoljak arra.

Mindenek előtt szeretném megköszönni; jóleső érzés volt megtudni olyan tényeket, amelyek e röpke "szóváltás" nélkül talán soha nyilvánosságra nem kerülnek. Vagyis, hogy volt lehetőség a költségvetés szigorú szabályain túl megtartani a Művésztelepet, s hogy ennek érdekében – messze a hivatali kötelességen túlmenően – egyengetted (munkatársaidal együtt) a megyei művészeti élet egyik legfontosabbjának útját. Az általam mindig is autentikusnak tartott helyi sajtó erről nem szólt – hiszen honnét is tudhatott volna ilyen "személyes kilusszatitkokról"! Információim hiányosságának ez volt az oka. Bár szégyellem, hogy e téren csupán a megyei lapokban megjelentekre támaszkodtam, de mentségemre szolgáljon, hogy helyzetemnél fogva nem bővelkedtem forrásokban; s idővel sem, hogy a hiteles ismereteket árnyaltabban igyekezzek elményíteni.

Leveletem ezzel akár be is fejezhetném, de az eddigiek apropóján szeretnék felvetni még valamit. Az már tény, hogy az ezévi Művésztelep sikerrel zárult. És jövőre? A közismer-

ten súlyosnak tűnő 1992-es gazdasági helyzetben jut-e majd pénze bárkinek is (Önkormányzatnak, Múzeumnak, magánszemélynek, bárkinek) arra, hogy "életben tartsa" ezt a nemes hagyományt? Az viszont tény, hogy vagyunk jónéhányan, akik nagyon sajnálnánk, ha megtörne ez a folyamat.

Ezért is javaslom, hogy kezdeményezzünk mi, – valamennyien akik szívükön viselik a megyei művészeti élet ügyét, legyen az természet-, vagy jogi személy! – olyan nyitott alapítványt, amelyhez a későbbiek során bárki is csatlakozhatna a Művésztelep és a helyi művészek munkájának segítése érdekében.

E célból annak ellenére, hogy havi nettó jövedelmem nem sokkal több, ezúton felajánlok olyan tízezer (10 000.-) forintot, amelyet az ezutáni időszakban bármikor hajlandó vagyok akár a Palócföld Szerkesztőségében, akár más meghatározott helyen letétbe helyezni, ha kezdeményezésemben társakra találok. Vélem, hogy szándékkal nem leszek egyedül s nem maradok magamra. S remélem egyben, hogy ezáltal is közelebb jutunk ahhoz a közös célhoz, hogy megyénk Művésztelepét, s egyben művészeti életét is átmenthetjük egy olyan korszakba, amikor a jelenleginél sokkal kedvezőbb állapotok válnak természetessé.

Baráti üdvözléssel:

G. Szűcs László

Salgótarján, 1991. november 17.

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI POLYÓIRAT

**Public literature and art monthly of the
Culture Department of Nógrád County.**

Prepared by Publisher Mikszáth.

Chief editor: József Pál

Chief publisher: Dr. János Németh

Address of editorial office:

H-3101 Salgótarján, Pf.: 270.

Tel: (0036) 32-14-386, 32-11-022

Alapítvány

A PALÓCFÖLD Szerkesztősége

PALÓC KULTÚRA ALAPÍTVÁNYT hozott létre.

Az alapítvány célja többek között a PALÓCFÖLD folyóirat szellemi műhelymunkájának fenntartása és gazdagítása, díjak, pályázatok alapítása és kiírása, valamint a történelmi Nógrád Megye (Nagykürtös, Losonc, Rimaszomba, stb.) művelődéstörténeti hagyományainak, szlovákiai magyar nemzetiségű alkotók és a lakosság kulturális feltételeinek javítása is.

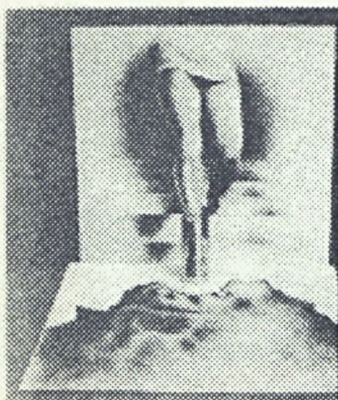
Az Alapítvány nyitott bel- vagy külföldi természetes, illetőleg jogi személyek vagyoni (pénzbeli és dologi) adományai előtt, amelyről az Alapítvány Kuratóriuma köteles nyilvánosan elszámolni.

Az Alapítvány támogatóinak nevét vagy a cég címét, kívánság szerint a PALÓCFÖLD folyóiratban megjelentetjük, valamint kedvezményes reklámlehetőséget biztosítunk számukra a Mikszáth Kiadó könyvein és más, a kiadó által szervezett fórumokon.

Az 1989.XLV. 34. paragrafus szerint csökkentheti az Ön éves adóalapját az Alapítványnak felajánlott pénzüsszeggel.

Az OTP Nógrád Megyei Igazgatóságánál vezetett bankszámlánk: 5062-7.

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYOIRAT 91/1

XXV. évfolyam

Január-fe

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYOIRAT 91/3

olyam

május-június

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYOIRAT 91/2

XXV. évfolyam

március-április

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYOIRAT 91/4

XXV. évfolyam

július-auge

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYOIRAT 91/6

yam

november-december

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYOIRAT 91/5

XXV. évfolyam

szeptember-október

25.- Ft

1992 -01- 23

XXV. ÉVFOLYAM